

Historická penologie

VYDÁVÁ VĚZEŇSKÁ SLUŽBA ČR – AKADEMIE VS ČR

1/2021, ročník XIX

**CESTA KE VZNIKU GENERÁLNÍHO ŘEDITELSTVÍ VS ČR (1991-1992)
VĚZEŇSTVÍ - MEMORANDUM PRO PREZIDENTA REPUBLIKY
VĚZEŇSKÝ PERSONÁL V OBDOBÍ PRVNÍ ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY
KAREL KOTALÍK - ŽIVOT LEGIONÁŘE PO NÁVRATU Z FRONTY
MRVNÍ ODKAZ FRANTIŠKA JOSEFA ŘEZÁČE**

Historická penologie – vychází pololetně

Vydává: Akademie Vězeňské služby ČR,
Máchova 200,471 27 Stráž pod Ralskem

Šéfredaktor: PhDr. Ondřej Hladík

Redakční rada: PhDr. Aleš Kýr, Alena Kafková

Poštovní adresa redakce:
Kabinet dokumentace a historie VS ČR,
Soudní 1a, 140 67 Praha 4

email: ohladik@grvs.justice.cz

Náklad: 150 výtisků

ISSN: 2533-803X (Print), 2533-8048 (Online)

Evidenční číslo: MK ČR E 22732

Tisk: VS Tisk PRAHA-PANKRÁC,
Soudní 988/1, 140 57 Praha 4

Obálka: Generální ředitelství VS ČR
(foto: R. Blanda)

OBSAH

Cesta ke vzniku Generálního ředitelství VS ČR (1991-1992)	2
Vězeňství - memorandum pro prezidenta republiky	43
Vězeňský personál v období první Československé republiky	61
Karel Kotalík – život legionáře po návratu z fronty	71
Mravní odkaz Františka Josefa Řezáče	79

CESTA KE VZNIKU GENERÁLNÍHO ŘEDITELSTVÍ VS ČR 1991-1992

Alena KAFKOVÁ

V letech 1991 a 1992 činnost Sboru nápravné výchovy (SNV) ČR poprvé nevycházela ze závěrů příslušného sjezdu KSČ a dalších stranických usnesení, neboť od 29. listopadu 1989 ztratila KSČ ústavně vedoucí úlohu ve společnosti.

České vězeňství procházelo na počátku 90. let etapou zásadních změn, souvisejících s významnými politickými a společenskými událostmi. Právě tyto změny a nepředvídaný nárůst kriminality po roce 1990 měly vliv na utváření perspektiv a řešení konkrétních problémů v rámci probíhajících reforem k humanizaci výkonu vazby a trestu odnětí svobody v duchu Evropských vězeňských pravidel. Bylo potřeba zvládnout řešení tří hlavních problémů, a to modernizaci vězeňských zařízení a jejich vybavení, vytvoření účinného systému zacházení s vězňnými osobami a profesionální zkvalitnění personálu. Do tohoto procesu se významnou měrou zapojila Komise pro vězeňství, zřízená při Výboru petičním pro právní ochranu a bezpečnost České národní rady (ČNR), poslanecké aktivity, ale také nevládní organizace monitorující lidská práva jako Amnesty international, IGFM (*Internationale Gesellschaft für Menschenrechte*), Český helsinský výbor (ČHV), dále Konfederace politických vězňů (KPV) a duchovní křesťanských církví. Lze říci, že rok 1991 byl rokem strategie reformy, rok 1992 pak rokem radikálních změn.

Ředitelství SNV MS ČR

Organizace a řízení ředitelství SNV ČR

V letech 1991 a 1992 vykonával funkci ministra spravedlnosti JUDr. Leon Richter (do 2. ledna 1992) a po jeho odchodu JUDr. Jiří Novák.

Dne 1. ledna 1991 byla rozhodnutím ministra spravedlnosti zrušena správa SNV ČR a zřízeny dvě nové organizační složky – *Ředitelství Sboru nápravné výchovy ministerstva spravedlnosti ČR* a *Ústřední služby Sboru nápravné výchovy ČR*.¹ Ředitelství SNV jako rozpočtová organizace mělo postavení samostatné organizační součásti ministerstva spravedlnosti ČR pro výkon státní správy vězeňství.

¹ GŘ VS, odbor správní, Rozkaz ministra spravedlnosti (RMS) č. 1/1991, o zrušení správy Sboru nápravné výchovy ministerstva spravedlnosti ČR.

JUDr. Leon Richter (foto: KDH)

JUDr. Jiří Novák (foto: KDH)

Fungovalo jako řídicí, metodická a kontrolní složka vězeňství. Pro centrální materiálně technické zabezpečení všech organizačních složek Sboru byly zřízeny Ústřední služby SNV. Na ředitelství bylo plánováno 128 tabulkových míst a k zajištění činnosti Ústředních služeb SNV 236 tabulkových míst, to je celkem 364 tabulkových míst.² Tabulková místa k 31. prosinci 1992 ukazuje následující tabulka:

	plán	skutečnost	neobsazeno
Ředitelství SNV	128	122	6
Ústřední služby SNV	236	225	11
Zotavovny SNV	135	135	--

Na základě uvedených legislativních změn byl vypracován Prozatímní organizační řád ředitelství SNV³ a navazující organizační řady odborů ředitelství SNV. Zároveň byla upravena systemizace funkcí a stanoveny pracovní náplně. Pro zajištění jednotnosti změn v útvarech byl vydán prozatímní Vzorový organizační řád útvaru SNV jako závazné organizační schéma.⁴ Konkrétní podobu jednotlivých organizačních ráďů si mohli upravovat sami ředitelé útvarů SNV podle svých podmínek a potřeb, tím byly posíleny jejich kompetence i odpovědnost. Obsazení řídicích funkcí v SNV probíhalo výběrovým řízením. Během prvního pololetí 1991 byli ustanoveni do funkcí noví ředitelé odborů ředitelství a útvarů SNV, poté provedena personální obměna funkcionářů ředitelství i útvarů SNV.

Do čela ředitelství SNV byl ministrem spravedlnosti ČR ustanoven bývalý náčelník správy SNV *plk. JUDr. Zdeněk Karabec*. Do funkce ředitele Ústředních služeb byl jmenován *kpt. Ing. Karel Hasman*. Personální obsazení náměstků ředitele SNV se počátkem roku 1991 často měnilo, k určité stabilizaci došlo v létě 1992.

² KDH, Podklady pro jednání branného a bezpečnostního výboru PS Parlamentu ČR k ekonomické a personální problematice Vězeňské služby ČR.

³ GŘ VS, odbor správní, RMS č. 4/1991, kterým se vydává prozatímní organizační řád ředitelství Sboru nápravné výchovy ministerstva spravedlnosti ČR.

⁴ GŘ VS, odbor správní, Rozkaz ředitele správy (RŘS) SNV č. 11/1991, kterým se vydává prozatímní organizační řád útvaru SNV ČR.

SBÍRKA ROZKAZŮ

MINISTRA SPRÁVEDLNOSTI ČR

ROČNÍK 1991

ČÁSTKA 1

"Organizace SNV"

ROZKAZ č. 1

o zrušení správy Sboru nápravné výchovy ministerstva spravedlnosti ČR

Čl. I

Podle § 61 odst. 2 zákona č. 59/1965 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, ve znění pozdějších předpisů:

- a/ z r u š u j í správu Sboru nápravné výchovy ministerstva spravedlnosti ČR (dále jen "správa SNV");
- b/ z ř i z u j í
1. ředitelství Sboru nápravné výchovy ministerstva spravedlnosti ČR (dále jen "ředitelství SNV") a
 2. Ústřední služby Sboru nápravné výchovy ČR (dále jen "SNV");
- c/ u k l á d á m příslušným služebním funkcionářům SNV učinit potřebná opatření k zajištění uvedených organizačních změn, zejména
- vyzoomět všechny orgány, organizace a jiné subjekty, které jsou tímto organizačním opatřením dotčeny,
 - provést majetkové vypořádání mezi správou SNV a nově zřízeným ředitelstvím SNV a Ústředními službami SNV.

Čl. II

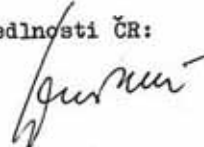
Nově zřízené organizační složky SNV uvedené v Čl. I písm. b/ vstupují dnem zřízení do práv a závazků zrušené správy SNV.

Čl. III

Tento rozkaz nabývá účinnosti dnem 1. l e d n a 1991.

V Praze dne 28. prosince 1990
 Čj.: SSNV-4132/402-90

Ministr spravedlnosti ČR:

Funkci prvního náměstka ředitele v průběhu let 1991 a 1992 vykonávali: do konce ledna 1991 *pplk. JUDr. Jiří Abrahám*, od února 1991 krátce *pplk. Zdeněk Kovařík*, od 15. dubna 1991 *pplk. JUDr. Milan Hulík* a od 20. května 1992 *mjr. PaedDr. Jiří Malý*. Do funkce náměstka ředitele byl dnem 1. února 1991 ustanoven *pplk. JUDr. Jiří Abrahám*, po něm dnem 15. dubna 1991 *pplk. Zdeněk Kovařík*,

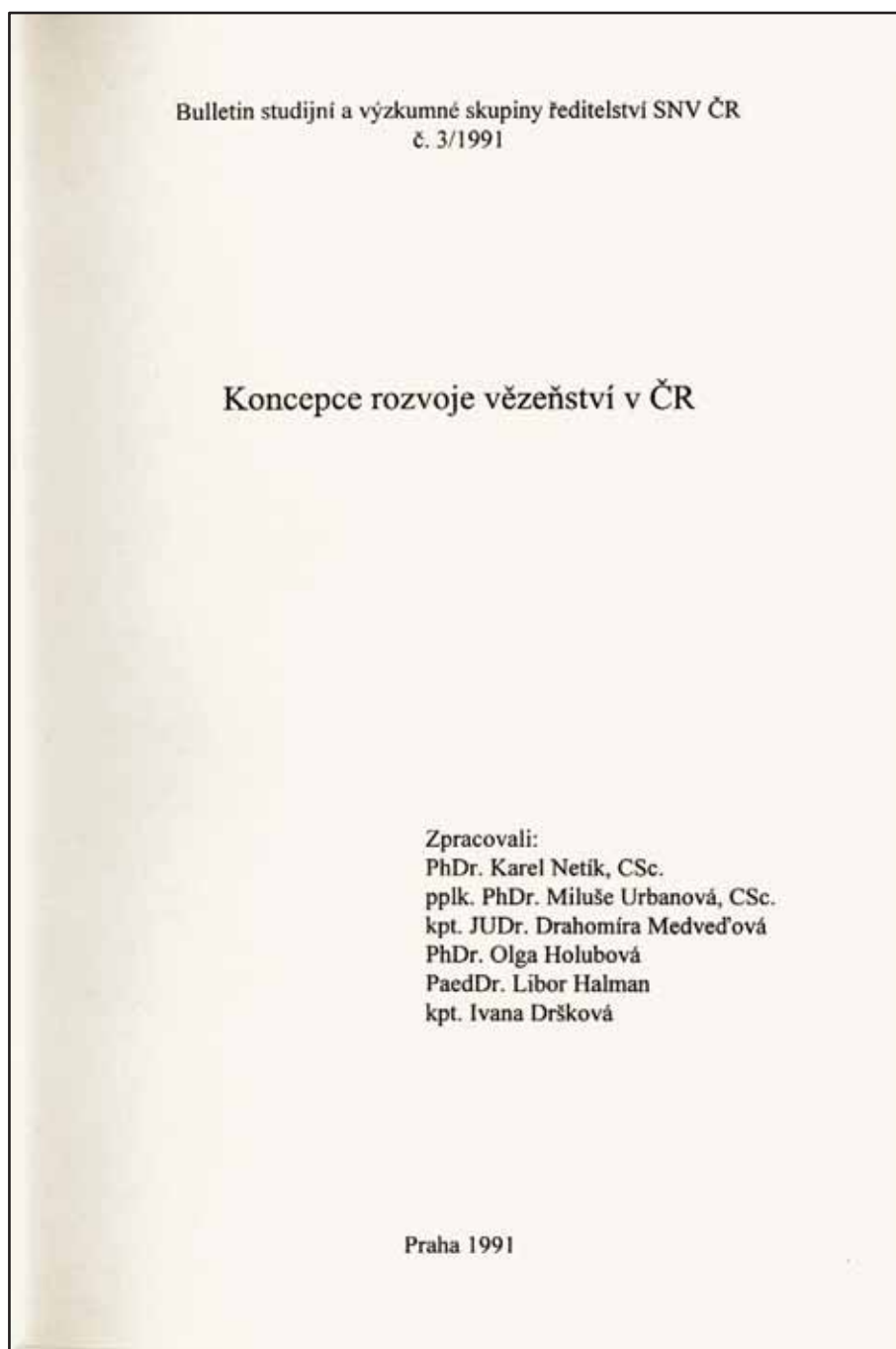
kterého dnem 1. června 1992 vystřídal tehdejší ředitel Ústředních služeb SNV ČR *kpt. Ing. K. Hasman*. Odpovědnost za plnění úkolů podle stanovené dělby práce byly vymezeny v Prozatímním organizačním řádu ze dne 30. ledna 1991. K dílčím úpravám kompetencí náměstků došlo v souvislosti s jeho novelami v dubnu a květnu téhož roku.⁵ K řešení a posuzování závažných opatření vězeňských orgánů se vyjadřoval poradní sbor ředitele SNV, který byl zřízen RŘS č. 3/1991 na počátku roku 1991.

O problematice vězeňství jednala vláda ČR dne 13. března 1991. Ministr spravedlnosti ČR předložil k projednání „Zprávu o stavu a perspektivách vězeňství“, v níž byla podrobně rozebrána situace a změny ve vězeňství v průběhu roku 1990 a perspektivy do roku 1993.⁶ K tomuto dokumentu přijala vláda usnesení č. 68, v němž schválila postup ministerstva spravedlnosti a ředitelství SNV při humanizaci výkonu vazby a výkonu trestu odnětí svobody a v této souvislosti uložila řadu konkrétních úkolů. Základním úkolem bylo připravit novou koncepci rozvoje vězeňství. Tu zpracovala a předložila studijní a výzkumná skupina ředitelství SNV pod vedením PhDr. Karla Netíka, CSc. pod názvem „Koncepce rozvoje vězeňství v ČR“ (dále jen Koncepce). Po projednání na celorepublikové poradě ředitelů organizačních článků SNV a v komisi pro vězeňství petičního výboru pro právní ochranu a bezpečnost ČNR byla předložena ministru spravedlnosti a zaslána k oponentnímu řízení právnímu odboru Rady Evropy. Na základě kladného posudku, který vypracoval její expert prof. Dr. Helmut Gonsa byla Koncepce doporučena k realizaci a stala se strategickým plánem reformy českého vězeňství. Dokument rovněž sloužil jako podklad pro vypracování plánu hlavních úkolů SNV na rok 1992. Ředitelství SNV vydalo v roce 1992 rovněž studii teoretických i koncepčních záměrů ve vězeňství nazvanou „Perspektivy vězeňské služby v České republice“. Tento dokument vycházel z uvedené Koncepce. Rovněž byla zpracována srovnávací penologická studie s konkrétními požadavky na úpravu vězeňské legislativy a interních norem SNV tak, aby byly v souladu s Evropskými vězeňskými pravidly a Listinou základních práv a svobod.

K uplatnění nové koncepce do vězeňské praxe bylo též nutno přehodnotit vývoj českého vězeňství v letech 1948 až 1989 a navázat na tradice a dílčí úspěchy, kterých bylo dosaženo při využívání penologie v letech 1968 až 1980. Zdrojem inspirace a poučení se staly i nejstarší penitenciární tradice 19. století a pozitivní výsledky vězeňství v době první Československé republiky. Využity byly také poznatky a zkušenosti západoevropského vězeňství.

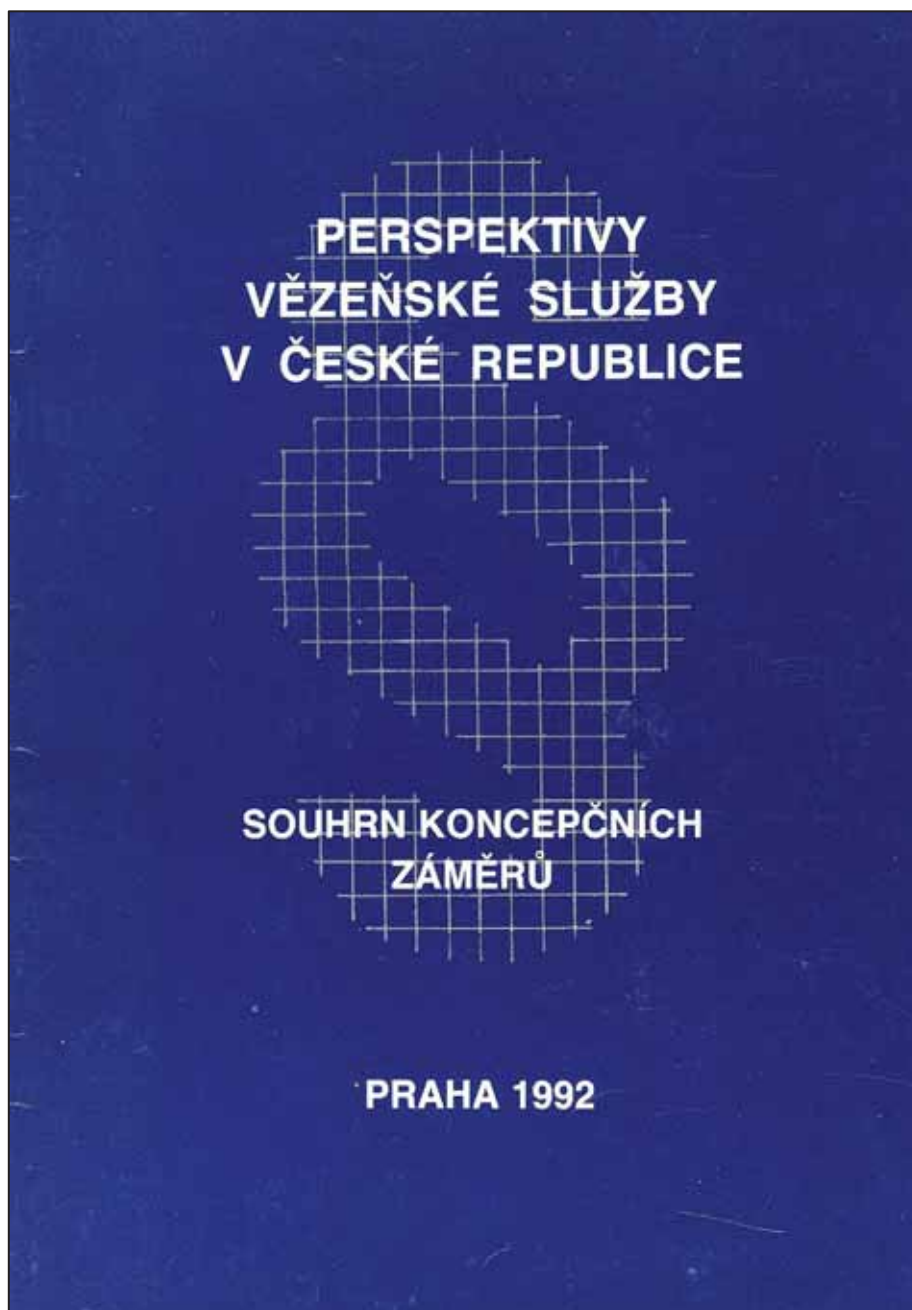
⁵ GŘ VS, odbor správní, RMS č. 13/1991, jímž se mění RMS č. 4/1991, kterým se vydává prozatímní organizační řád ředitelství SNV Ministerstva spravedlnosti ČR; RMS č. 8/1991, jímž se mění a doplňuje RMS č. 4/1991, kterým se vydává prozatímní organizační řád ředitelství SNV ministerstva spravedlnosti ČR.

⁶ KDH, *Zpráva vlády České republiky pro Českou národní radu o stavu vězeňství a postpenitenciární péče v České republice*, 1991.

Dle prozatímního organizačního řádu z roku 1991 bylo ředitelství SNV členěno na osm odborů:

- sekretariát ředitele SNV,
- personální odbor,
- inspekce ředitele SNV,
- odbor výkonu vazby,
- odbor výkonu trestu,
- odbor ostrahy,
- ekonomický odbor,
- studijní a výzkumná skupina.

Ústřední služby SNV (ÚS SNV) měly postavení samostatného útvaru a podobně jako útvary SNV měly statut rozpočtové organizace. Její organizační části plnily funkci materiálového kompetenta a spravovaly rozpočtové prostředky v rozsahu stanoveném zvláštními předpisy. Ředitelem byl jmenován *kpt. Ing. K. Hasman*, kterého od června 1992 vystřídal *mjr. Ing. Antonín Krahulec*. Centrálně poskytovaly a zajišťovaly zásobování a některé technické a sociální služby včetně rekreací (například vystrojování, nákupy a opravy spojovacích a dopravních prostředků, správu pohledávek, zpracovávání mezd). V dohodnutém rozsahu se podílely na kontrolní činnosti ekonomického odboru ředitelství SNV. Plnění úkolů v rámci své působnosti zabezpečovaly tyto organizační části:

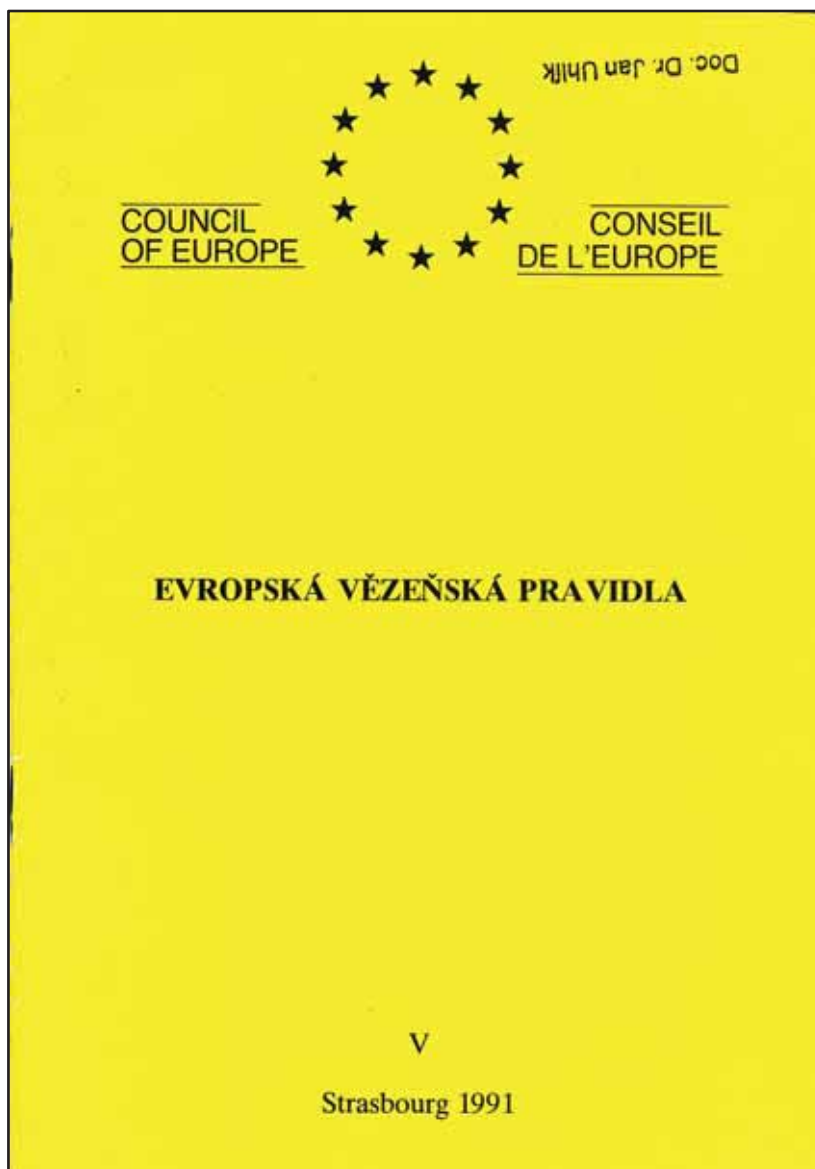
- vedení Ústředních služeb,
- administrativní služba,
- finanční služba,
- technickohospodářská služba,
- stavebně ubytovací služba,
- středisko vlastní výroby,
- výpočetní středisko,
- personální skupina,
- hlavní technik bezpečnosti práce SNV,
- hlavní požární technik,
- stavební úřad,
- zotavovny SNV,
- ústřední sklad SNV,
- ústřední výdejna SNV,
- ústřední spojovací dílny SNV,
- ústřední automobilní opravna,
- dopravní středisko,
- Zdravotnická služba SNV, hlavní hygienik (pouze dočasně v roce 1991).

Činnost ÚS SNV se v popisovaném období soustředila zejména na úkoly v oblasti investiční výstavby a materiálně technického zabezpečení souvisejících s humanizací vězeňství. Především šlo o výstavbu nových kapacit NVÚ v Říčanech a Jiřicích, dále výstavbu a rekonstrukce zařízení zabezpečujících zdravotní péči pro odsouzené a obviněné. V lokalitě Jiřice, okr. Nymburk, kterou odkoupil SNV v souvislosti s odchodem Sovětské armády z ČSFR, hodlal SNV vybudovat NVÚ o ubytovací kapacitě 500 odsouzených v I. a II. NVS. Řešení tohoto úkolu bylo zadáno stavebně ubytovací službě ÚS SNV.

Na pokrytí materiálních potřeb souvisejících s humanizací výkonu vazby a trestu odnětí svobody (například byl do cel zaváděn rozhlas, zásuvky STA, společné místnosti postupně vybavovány televizory, přidělovány byly obviněným a odsouzeným povlaky na přikrývky a další hygienické a čisticí prostředky) se projevil nedostatek přidělených finančních prostředků. Prioritní zabezpečování těchto požadavků bylo doprovázeno snížením nákupů materiálů v ostatních oblastech.

V roce 1991 pracovní skupina odborných pracovníků ředitelství SNV a Ústředních služeb připravila návrh koncepce projektu automatizovaného systému řízení (ASŘ) SNV. Na jeho základě bylo uskutečněno poptávkové řízení s cílem nalézt dodavatele, který by byl schopen nabídnout a realizovat do jednoho roku v českém vězeňství moderní, fungující informační, řídicí a správní vězeňský systém. Z řady nabídek byly vybrány tři firmy, a to firmy Nexus a.s., Zeus a.s. a Optec Inc. Kanada.⁷

⁷ KDH Zpráva o plnění hlavních úkolů SNV ČR v roce 1991.

Sekretariát ředitele SNV

Funkci ředitele sekretariátu vykonával *mjr. PhDr. Aleš Kýr*. Nový organizační řád sekretariátu ředitele SNV, kterým byl zrušen organizační řád z roku 1986, nabyl účinnosti dne 1. března 1991. Organizačně a personálně byl uspořádán následovně:

- ředitel sekretariátu,
- zástupce ředitele sekretariátu – tajemník,
- odborný referent,
- úsek řízení a kontroly,
- úsek legislativní,
- úsek tiskový,
- úsek stálé služby.

V porovnání s organizačním řádem z roku 1986 došlo k rozšíření činností sekretariátu o legislativní činnost a úsek stálé služby.⁸ Plánovaný stav sekretariátu ředitele SNV činil 22 tabulkových míst.⁹

PhDr. Aleš Kýr (foto: KDH)

Úsek legislativy převzal některou agendu ze zaniklého vnitřního odboru, kromě přípravy právních předpisů a norem, zajišťoval také jejich centrální evidenci, dokumentaci, inventuru a skartaci. Vzhledem k probíhajícím změnám ve vězeňství došlo k enormnímu nárůstu potřeb změn interních norem a předpisů pro práci SNV. V roce 1991 bylo v této souvislosti vydáno celkem 62 interních norem, z toho 32 rozkazů ministra (RMS), 28 rozkazů ředitele SNV (RŘS) a 2 instrukce. V témže roce byla provedena v součinnosti s příslušnými odbory ministerstva spravedlnosti inventarizace existujících právních norem z oblasti vězeňství a navrženo zrušení celé řady interních norem či novelizaci některých směrnic a rozkazů. Činnost SNV byla v roce 1991 upravena 513 interními předpisy, z toho 137 novelizovaných. Oproti roku 1990 to představovalo snížení o 106 předpisů. V tomto žádoucím trendu se mělo pokračovat.¹⁰

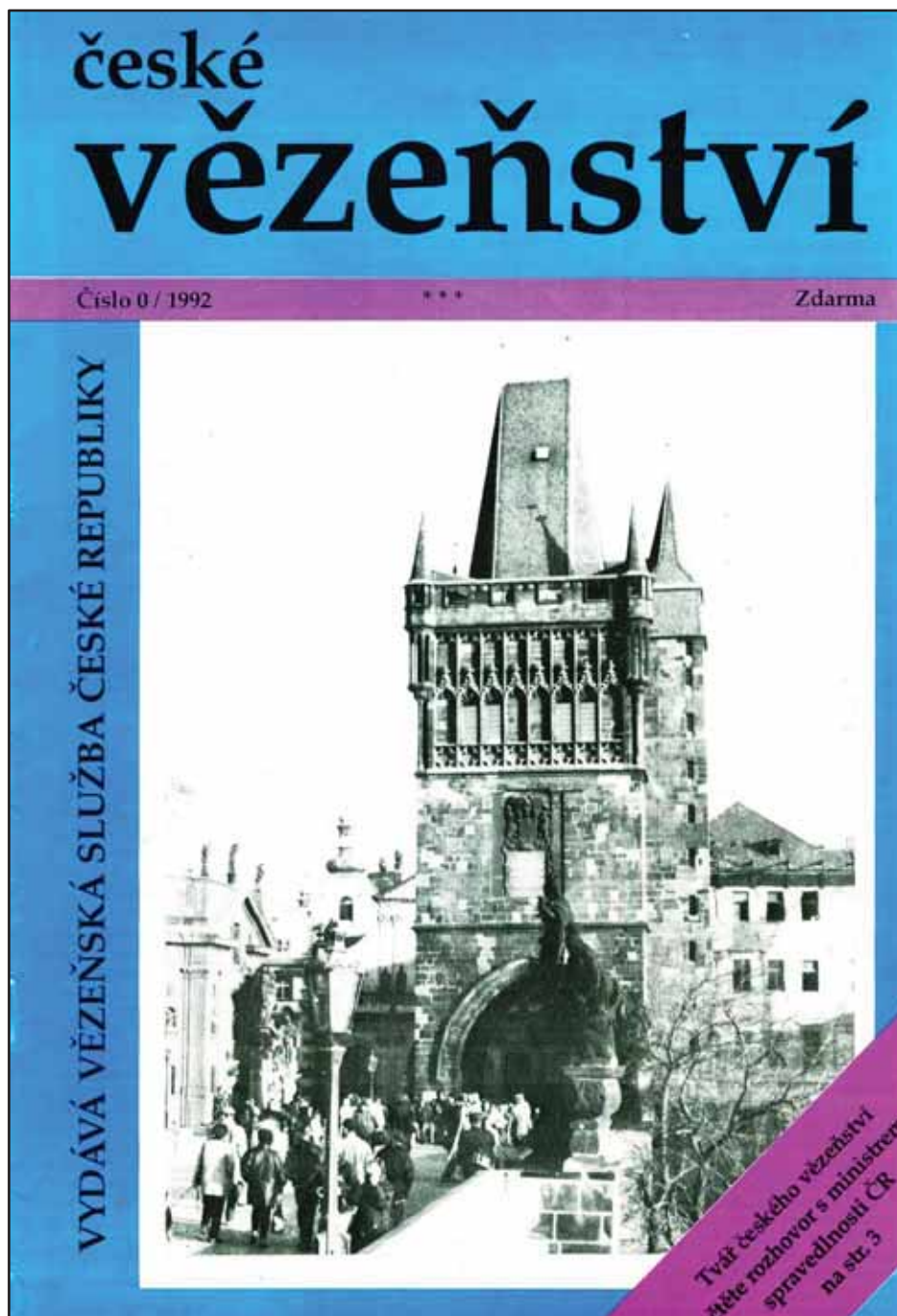
Jedním z hlavních úkolů v oblasti legislativy bylo v roce 1991 vypracování návrhu zásad zákona o SNV a služebním poměru příslušníků SNV v návaznosti na služební poměr příslušníků policejních sborů ČR. Doposud bylo postavení, působnost a úkoly SNV stanoveny v § 61 zákona č. 59/1965 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody. Vzhledem k naléhavé potřebě nového zákona měla být samostatně upravena problematika vězeňského personálu, u kterého se počítalo se zcivilněním správní služby. Návrh zásad zákona o vězeňském sboru byl předložen vládě k projednání a jejím prostřednictvím dále postoupen ČNR. Dne 17. listopadu 1992 byl vydán zákon č. 555/1992 Sb. o Vězeňské službě a justiční strážní ČR, který nabyl

⁸ KDH, Organizační řád sekretariátu ředitele SNV ČR.

⁹ KDH, Změny v tabulkách mírových plánovaných počtů příslušníků SNV ČR dne 1. 1. 1991.

¹⁰ KDH, Zpráva o plnění hlavních úkolů SNV ČR v roce 1991.

účinnosti dne 1. ledna 1993. Před vydáním tohoto zákona byl služební poměr příslušníků SNV dočasně upraven ve smyslu zákona č. 186/1992 Sb., o služebním poměru příslušníků Policie ČR. V návaznosti na citovaný zákon č. 555/1992 Sb. byly předloženy návrhy na vydání nového zákona o výkonu trestu odnětí svobody a zákona o výkonu vazby.

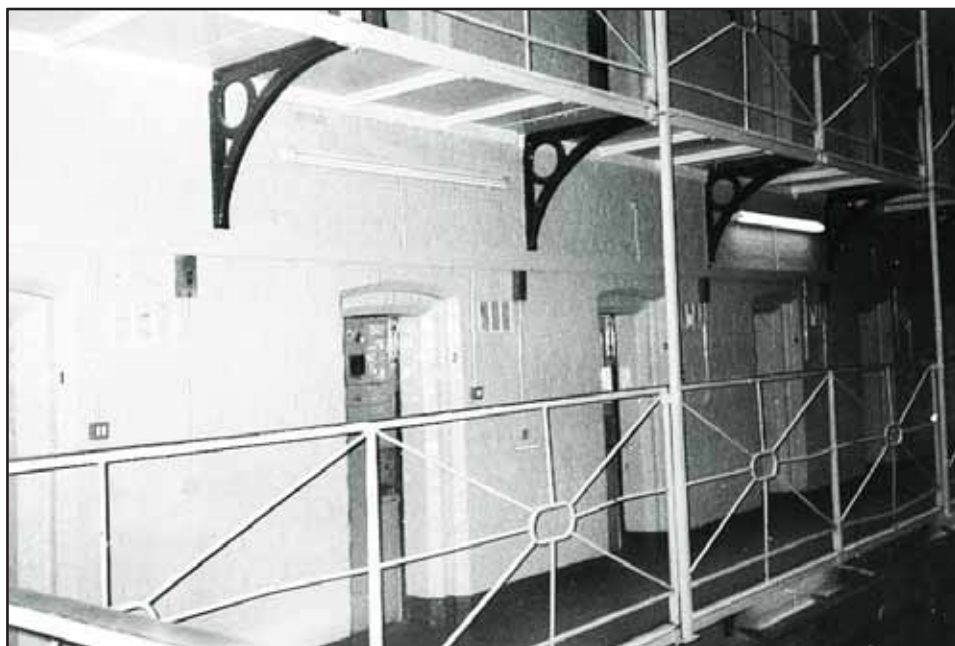
Tiskovou skupinu přímo řídil zástupce sekretariátu. Náplň práce tohoto úseku se v novém organizačním řádu prakticky nezměnila. Měsíčně vycházely „Aktuální informace sekretariátu ředitelství SNV ČR“ a za zrušený časopis „Zpravodaj SNV ČR“ byl od roku 1991 připravován nový resortní časopis pod názvem „České

vězeňství“. Cílem pracovníků redakční rady bylo vydávat především populárně odborný časopis, který by se věnoval závažným a potřebným otázkám souvisejícím s českým vězeňstvím. Prostor pro své názory v něm měli dostat nejen ředitelé útvarů a ostatní zaměstnanci vězeňství, ale také odborníci z oblasti kriminologie, penologie, sociálních služeb a dalších institucí z domova i zahraničí. Měl vycházet pravidelně alespoň čtyřikrát ročně. Jeho první číslo vyšlo v roce 1993 jako č. 0/1992, vytiskla Severografie Teplice a bylo distribuováno zdarma. Další čísla byla již prodejná za šest korun. Vedoucím redaktorem časopisu byl Eduard Vacek, redaktorem PhDr. Ladislav Kocka. Z obsahu nultého čísla lze upozornit na rozhovor s ministrem spravedlnosti ČR JUDr. J. Novákem nebo rozhovor s ředitelem SNV plk. JUDr. Z. Karabcem k připravované reorganizaci řízení SNV. Za zmínku stojí též obsáhlý popis anglického vězeňství od ředitele útvaru Kuřim pplk. PhDr. J. Mezníka nebo článek pracovníka Kabinetu dokumentace a historie Doc. Dr. J. Uhlíka o prvních pražských věznicích.

Fotografie ze služební cesty do Velké Británie – věznice v Shrewsbury (foto: KDH)

Podobně jako v předchozích letech zabezpečoval sekretariát ředitele zahraniční styky SNV. V průběhu let 1991 a 1992 převažovaly služební cesty do západoevropských zemí k získání nových poznatků a zkušeností ve vězeňství. Například na pozvání pracovníků vězeňské služby Velké Británie navštívili ve dnech 14. až 23. března 1992 ředitel odboru ochrany a ředitel útvaru SNV Kuřim vybrané věznice a školu pro výcvik vězeňského personálu, ve dnech 1. až 21. května 1992 se zúčastnila stáže v německé věznici pro ženy ve Schwäbisch Gmündu ředitelka útvaru Pardubice, tři vězeňská zařízení v Bavorsku navštívili ve dnech 6. až 9. října 1992 příslušníci oddělení výkonu vazby z Prahy a Plzně.

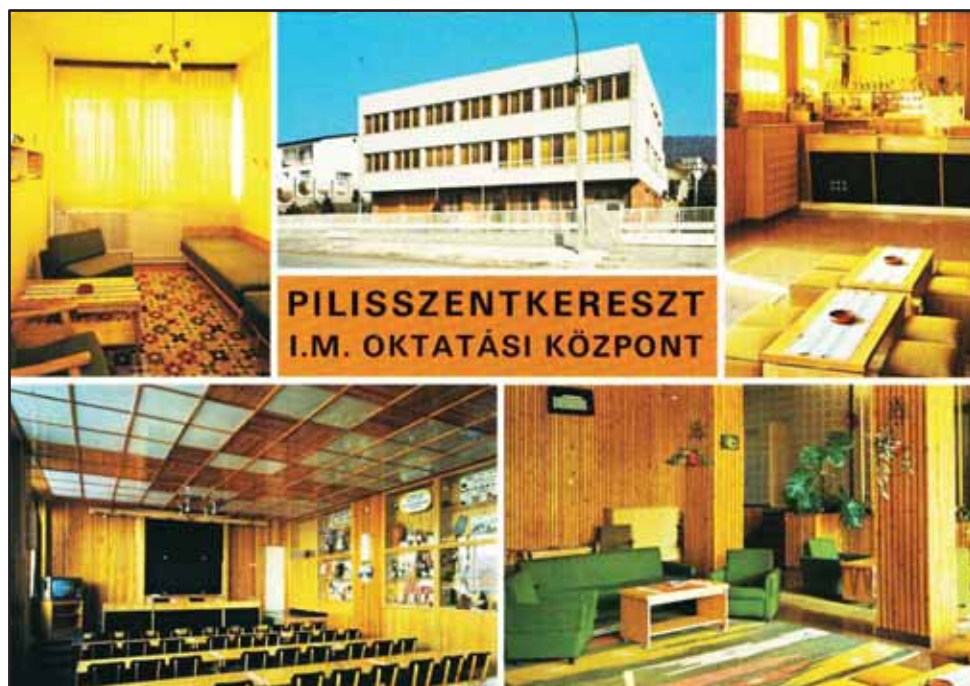
Fotografie ze služební cesty do Velké Británie – interiérové věznice v Shrewsbury (foto: KDH)

Fotografie ze služební cesty do Velké Británie – výcvik zásahové skupiny ve školícím středisku (foto: KDH)

Mezinárodní konference, která se konala v Pilisszentkereszt v Maďarsku se ve dnech 25. až 29. října 1992 zúčastnil ředitel SNV plk. JUDr. Z. Karabec a ředitel sekretariátu pplk. PhDr. A. Kýr. Pořadatelem konference byla instituce „Forum for Comparative Correction“ při illinoiské univerzitě v Chicagu a dále department pro kriminologické problémy Rady Evropy v součinnosti s ředitelstvím vězeňské služby Maďarska. Jednání zaštil maďarský ministr spravedlnosti dr. Balsai. Podstatná část vystoupení náležela odborníkům z USA. Jednotliví ústřední ředitelé z Polska, Čech, Slovenska, Rumunska, Maďarska, Ruska a Ukrajiny referovali o vlivu

změn politického systému s ohledem na legislativu k vězeňství. Získané informace měly být využity v oblasti řízení.

Vzdělávací středisko maďarského ministerstva spravedlnosti (foto: KDH)

PhDr. Aleš Kýr a JUDr. Zdeněk Karabec na konferenci v Maďarsku (foto: KDH)

O české vězeňství projeví zájem i zahraniční odborníci. Počátkem září 1992 na pozvání ředitele SNV plk. JUDr. Z. Karabce přicestoval americký univerzitní profesor L. C. Parker. Během svého dvouměsíčního studijního pobytu navštívil americký odborník řadu institucí včetně vězeňských (útvar č. 2 Praha, Pardubice) a studoval různé aspekty kriminality. Pro odborníky z oblasti soudnictví,

kriminologie a vězeňství připravil tři přednášky – Alternativní tresty, Uplatnění psychologie v trestním právu a Intervence v krizi.

Dne 2. října 1992 se konalo v Praze Na Květnici závěrečné setkání 24 ředitelů vězeňských zařízení z bývalého západního Německa. Dr. Harald Preusker, ředitel ústavu v Bruchsalu a zároveň vedoucí spolkového svazu ředitelů věznic v závěrečném slovu vyjádřil pozitivní dojmy z návštěvy některých vězeňských zařízení, ocenil zájem vězeňského personálu o zahraniční zkušenosti. Návštěvu ukončil krátkým projevem ředitel SNV plk. JUDr. Z. Karabec.¹¹

Úsek stálé služby byl nově začleněn do sekretariátu jako pomocné pracoviště ředitele SNV. Služba se zde vykonávala nepřetržitě po 24 hodin a stanoviště bylo napojeno na soustavu spojovacích prostředků SNV, policie, veřejnou telefonní síť a některé signálně zabezpečovací prostředky. Příslušníci v průběhu výkonu služby přebírali telefonická, dálnopisná, faxová, popř. další hlášení od útvarů SNV, policie nebo jiných ozbrojených složek. Podrobnosti, související s činností stálé služby upravovala zvláštní směrnice.

Kabinet dokumentace a historie SNV ČR

Vznik a činnost Kabinetu dokumentace a historie VS ČR je úzce spjata s osobou doc. Dr. Jana Uhlíka, CSc. Jeho zájem o osudy bývalých politických vězňů a na jejich doporučení přijal v roce 1991 nabídku tehdejšího ředitele SNV plk. Z. Karabce, aby jako pracovník sekretariátu pomáhal studiem minulosti československého vězeňství při reformě českého vězeňství v duchu penitenciárních tradic.

Doc. RNDr. Jan Uhlík, CSc. (foto: KDH)

V rámci badatelské činnosti začal shromažďovat příslušnou odbornou literaturu, archivní dokumentaci a dostupné reálie. Na jeho podnět rozhodl ředitel

¹¹ KDH, Aktuální informace sekretariátu ředitelství SNV ČR, č. 37.

SNV o soustředování kronik a dalších dokumentů ze zrušených „síní tradic“ bývalých útvarů SNV.

František Josef Řezáč (foto: KDH)

JUDr. Emil Lány (foto: KDH)

Při vyhledávání historicky významných materiálů navázal kontakty nejen s řediteli věznic, ale i pracovníky archívů a muzeí. Objevil zejména dvě významné osobnosti z minulosti českého vězeňství – Františka Josefa Řezáce (1819-1879) vězeňského kaplana, pedagoga a politika, který působil ve Svatováclavské trestnici v Praze a JUDr. Emila Lányho (1879-1945), ministerského radu pověřeného v letech 1932 až 1938 organizací a řízením vězeňství. Portrét F. J. Řezáce s jeho heslem „Pravda vysvobodí vás“ byl později použit pro plaketu Vězeňské služby ČR, která je od roku 1996 udělována za zásluhy pracovníkům VS ČR a externím spolupracovníkům. Osobnost JUDr. E. Lányho připomíná pamětní deska v průchodu budovy pankrácké věznice odhalená v roce 2002 za účasti jeho syna Jerolíma Lányho.

Po celou dobu své činnosti udržoval doc. J. Uhlík styky s bývalými politickými vězni, zpracovával jejich vzpomínky a zasloužil se o umístění pamětních desek k uctění památky politických vězňů ve věznicích Praha-Ruzyně, Pardubice, Mírov a Valdice.

V roce 1992 dal podnět k pátrání po bývalém popravišti za pankráckou vězeňskou nemocnicí. Na základě svědectví jeho tchána pana Ladislava Novotného byly objeveny betonové základy šibenice se zbytkem popravišního prkna. Následně péčí pankrácké věznice byl na tomto místě osazen misijní kříž a provedena úprava prostoru ke konání pietních shromáždění. Torzo pankrácké šibenice (používané do roku 1954) bylo po odborném ošetření umístěno v Památníku Pankrác.

V pravidelné rubrice časopisu České vězeňství postupně publikoval řadu odborných článků o vývoji věznění na území Čech, Moravy a Slezska.

V roce 1992 byl na jeho podnět vydán rozkaz ředitele SNV č. 26/1992 o zřízení a činnosti Kabinetu dokumentace a historie SNV ČR za účelem přehodnocení vývoje

českého vězeňství, k vyrovnání se s totalitní minulostí a trvalému poučení.¹² Kabinet byl začleněn do organizační struktury sekretariátu ředitele SNV a doc. J. Uhlík odpovídal za jeho činnost až do roku 1999. Po odchodu do důchodu se stal jeho externím spolupracovníkem.

Torzo pankrácké šibenice (foto: KDH)

Pietní místo na bývalém popravišti za vězeňskou nemocnicí (foto: KDH)

¹² GŘ VS, odbor správní, RŘS SNV č. 26/1992 o zřízení a činnosti Kabinetu dokumentace a historie SNV ČR.

Bývalý politický vězeň Miloš Nechovátek u pamětní desky ve Věznici Praha Ruzyně (foto: KDH)

Pamětní deska ve Věznici Pardubice (foto: KDH)

Pamětní deska ve Věznici Valdice (foto: KDH)

Pamětní deska ve Věznici Mírov (foto: KDH)

Personální odbor

Funkci ředitele personálního odboru vykonával v letech 1991 a 1992 *mjr. JUDr. František Bohdal*. Odbor se podle organizačního řádu z března 1991 členil na čtyři úseky:

- úsek vyřizování opravných prostředků,
- úsek personální činnosti,
- úsek evidence a statistiky,
- úsek vzdělávání.

V personální práci došlo k podstatné změně při obsazování řídicích funkcí, které se uskutečňovalo formou výběrového řízení. Během I. pololetí 1991 byli tímto způsobem vybráni a ustanoveni do funkcí noví ředitelé odborů ředitelství a útvarů SNV. K 15. dubnu 1991 byla ukončena činnost koordinační komise, která průběžně shromažďovala poznatky a podněty k přezkoumávání správnosti rozhodnutí prověřkových komisí v jednotlivých útvarech SNV. Za svého působení projednala celkem 200 případů, z nichž 140 odložila jako nedůvodné a 40 případů postoupila ústředním prověřkovým komisím k přezkoumání. V průběhu prověrek předstoupilo před komise celkem 5 925 příslušníků SNV, z nichž 498 bylo shledáno nezpůsobilými ke službě a 187 příslušníků v dosavadní zastávané funkci. Výsledek prověřkového řízení měl vliv na propuštění příslušníků ze služebního poměru nebo na jejich přeřazení do jiné funkce. Všichni příslušníci na ředitelství SNV i útvarech SNV byli též podrobeni lustracím ve smyslu zákona ČNR č. 279/1992 Sb. (takzvaný malý lustrační zákon).¹³

K 1. srpnu 1991 měl SNV celkem 5 989 příslušníků, oproti plánovanému stavu 6 767, což bylo o 778 osob méně. K 31. prosinci 1991 již úkoly SNV zajišťovalo 6 819 pracovníků, z toho 6 179 příslušníků a 640 občanských pracovníků. Nejvíce byl nedostatek příslušníků pocíťován ve věznicích a téměř katastrofální situace nastala v pražských útvarech, kde do plánovaných počtů chybělo více než 200 příslušníků pro úseky výchovy, strážní a eskortní služby.¹⁴ Hlavní pozornost v personální činnosti byla proto zaměřena na doplnění počtu chybějících příslušníků i občanských pracovníků. Při předpokládaném nárůstu vězňů i s ohledem na změny prováděné v rámci humanizace vězeňství bylo nutno personálně zajistit činnost SNV do dalších let 7 000 příslušníky SNV a 500 občanskými pracovníky. Za nejdůležitější podmínku personální stabilizace vězeňství bylo považováno vydání zákona o SNV a zákona o služebním poměru příslušníků SNV, tak aby služební poměr a hmotné zabezpečení příslušníků SNV odpovídaly obdobným zákonným úpravám v resortu ministerstva vnitra ČR.

¹³ Zákon č. 279/1992 Sb., o některých dalších předpokladech pro výkon některých funkcí obsazovaných ustanovením nebo jmenováním příslušníků Policie České republiky a příslušníků Sboru nápravné výchovy České republiky.

¹⁴ KDH, Zpráva o stavu vězeňství a postpenitenciární péče v ČR.

Podle statistických údajů k 1. říjnu 1992 byl na ředitelství plánovaný stav 105 příslušníků, skutečný stav činil 85 příslušníků a 6 občanských pracovníků.

Reforma českého vězeňství podle nové koncepce vyžadovala jak odborné znalosti, tak i nový způsob chování vězeňského personálu. To se mělo promítnout v jiném přístupu k odbornému vzdělávání pracovníků SNV. Od února 1991 probíhala příprava nové koncepce vzdělávacího systému ve SNV. K 28. únoru 1991 byla ukončena činnost přípravy k vykonání důstojnické zkoušky v SNV. Personálním odborem byl předložen návrh na komplexní organizační zabezpečení profesní přípravy příslušníků, který vycházel z hlavních úkolů na rok 1991 a byl po projednání s Generální prokuraturou ČR schválen.

mjr. JUDr. Ján Lazár (foto: KDH)

Vladislav Vaňák (foto: KDH)

Přijatý systém obsahoval soubor základního odborného vzdělávání, propojeného s řízenou praxí a celoživotního vzdělávání, včetně rekvalifikačních kurzů pro příslušníky SNV, přijatých do služebního poměru před lednem 1990. Cílem bylo zabezpečovat profesní přípravu příslušníků SNV ve vlastním vzdělávacím institutu, s možností využívat i některé civilní vysokoškolské instituce pro specializované vzdělávání příslušníků se zaměřením na pedagogiku nebo psychologii.

Plánovaného cíle bylo dosaženo v roce 1992, kdy byl RMS č. 3/1992 z 15. ledna 1992 zřízen Institut vzdělávání (IV) SNV ČR, který měl postavení samostatného útvaru SNV, nadále dislokovaného v areálu Střední policejní školy MV v Brně-Bohunicích. Funkci ředitele dočasně vykonával mjr. JUDr. Ján Lazár, kterého 1. srpna 1992 vystřídal Vladislav Vaňák. Na základě dohody z roku 1980 měl IV SNV jako nástupnická organizace Střední odborné školy SNV k dispozici ubytovací kapacitu pro posluchače v počtu 220 lůžek, 8 učeben, tělocvičnu a potřebný počet kanceláří. V té době zajišťovalo veškerou výuku 5 učitelů.¹⁵

¹⁵ GR VS, odbor správní, RMS č. 3/1992, o zřízení Institutu vzdělávání SNV ČR.

Objekt Institutu vzdělávání SNV ČSR v Brně Bohunicích (foto: KDH)

*Absolventi SOŠ SNV s třídním učitelem mjr. PhDr. M. Jůzlem, třída 4. B Brno, 1991
(foto: KDH)*

Od 1. ledna 1992 byly nástupní kurzy diferencovány do dvou skupin. Pro příslušníky se základním a středním vzděláním byl zřízen kurs v délce 9 týdnů, který kromě klasických předmětů nově zahrnoval společenské vědy s důrazem na sociologii a společenskou výchovu, pro příslušníky s úplným středním a vysokoškolským vzděláním byl zřízen nástupní kurz v délce pěti týdnů s důrazem na penitenciární psychologii a pedagogiku. Nově byla zařazena etika, estetika, historie vězeňství a problematika společenského poslání SNV. V průběhu roku 1992

ukončilo nástupní kurzy celkem 801 posluchačů, z toho v devítitýdenním 425 osob a v pětítýdenním 376 osob. Změny v obsahu výuky se obdobně dotkly též jednoletého dálkového studia i čtyřletého studia s maturitou. V roce 1992 ukončilo jednoletého studium celkem 156 posluchačů a ve 3 ročnících čtyřletého studia pokračovalo 77 posluchačů. S otevřením dalšího ročníku se již nepočítalo, neboť k získání středoškolského vzdělání s maturitou byla dávána přednost studiu v rámci veřejného školství.¹⁶

Při realizaci reformy odborného resortního vzdělávání navázal Institut vzdělávání četné kontakty s civilními středními i vysokými školami a dále spolupráci s bavorskou školou pro přípravu vězeňského personálu.

Inspekce ředitele SNV

Organizační součástí ředitelství SNV byla inspekce ředitele SNV do konce roku 1992. Organizační řád platný od 1. března 1991 stanovil hlavní úkoly pro její činnost. Vyhledávání trestných činů, vyřizování stížností a oznámení podnětů zajišťoval úsek vyhledávání a úsek vyřizování stížností. Pracovníci inspekce též prováděli namátkové a periodické revize hospodaření útvarů SNV a dohlíželi nad celou oblastí vnitřní kontroly v SNV. Tak jako v minulých letech, spadala inspekce pod přímé řízení ředitele SNV. Odbor do konce února 1991 vedl nadále *kpt. JUDr. Stanislav Katrušák*, kterého ve funkci vystřídala *npor. JUDr. Jana Hladíková* a dále *por. Lenka Marečková – Hoffmanová*.

Pracovníci na úseku vyhledávání zejména vyřizovali a prošetřovali oznámení o trestných činech příslušníků SNV, sledovali a vyhodnocovali vývoj protispolečenského jednání příslušníků, k tomu zajišťovali porady ředitelů útvarů SNV s náčelníky příslušných vojenských obvodových prokuratur (VOP) a vojenských obvodových soudů (VOS), metodicky řídili a kontrolovali činnost skupin prevence v útvech SNV. Pro zabezpečení činnosti nově konstituovaného orgánu pro prevenci a vyhledávání v útvech SNV byli ustanoveni oblastní vyhledavatelé inspekce ředitele SNV se sídlem v Olomouci, Heřmanicích, Plzni, Českých Budějovicích, Liberci, Litoměřicích, Hradci Králové a v Praze, kteří měli k dispozici vždy jednoho vyřizovatele stížností.

Stížnosti a podněty týkající se výkonu vazby a výkonu trestu i ostatních občanů adresované nebo postoupené na ředitelství SNV prošetřovali a vyřizovali pracovníci na úseku stížností. Zpracovávané informace, pololetní přehledy a roční rozbory o stavu ve stížnostech v SNV předkládala ředitelka inspekce k projednání ve vedení ředitelství SNV. Z následující tabulky je zřejmý značný nárůst stížností vězňů v roce 1992, zejména těch oprávněných.¹⁷

¹⁶ KDĤ, Systém odborného vzdělávání příslušníků SNV ČR, Zpráva pro vězeňskou komisi ČNR z roku 1992.

Aleš KÝR – Alena KAFKOVÁ, *Proměny odborné přípravy vězeňského personálu*, in: časopis Historická penologie č. 2/2010, monotematické číslo, Praha 2010.

¹⁷ KDĤ, Ročenka Vězeňské služby ČR 1993, s. 36.

JUDr. Jana Hladíková (foto: KDH)

V roce 1991 byla ve spolupráci s Institutem Federálního ministerstva vnitra zahájena odborná příprava pro pracovníky inspekce a oblastní vyhledavatele. Šlo v první etapě o čtrnáctidenní odborný kurs. Další příprava byla postupně organizována na základě dohod s Policejním ředitelstvím ČR.

Stížnosti obviněných a odsouzených		
rok	1991	1992
oprávněné	72	150
neoprávněné	1 050	1 426
celkem	1 122	1 576

V průběhu roku 1992 se připravovala změna v postavení inspekce, a to do přímé podřízenosti ministru spravedlnosti. Pracovníci skupin prevence v jednotlivých ústavech měli zůstat nadále v podřízenosti ředitelů ústavů.

Odbor výkonu vazby

Od počátku roku 1991 působil na ředitelství SNV nově zřízený odbor pro výkon vazby. Jeho funkce spočívala v metodické a kontrolní činnosti oddělení výkonu vazby v útvech SNV tak, aby byla zajištěna zákonnost, jednotnost výkladu a dodržování právních předpisů při výkonu vazby. Funkci ředitele odboru vykonával *Ing. Michal Řeháček*.

Počet obviněných ve věznicích se od roku 1990 neustále zvyšoval. Podle statistických údajů se k 1. lednu 1991 ve výkonu vazby nacházelo 4 172 obviněných, k 1. červenci 1991 již 5 170 obviněných, což představovalo nárůst

o 23,9%. Nejvyšší nárůst počtu obviněných byl v Praze, ve středních Čechách a severních Čechách.¹⁸ K řešení nepříznivé situace ve vývoji počtu obviněných a nedostatku kapacit pro jejich umístění na území hl. m. Prahy a Středočeského kraje měla přispět dočasná opatření v Dohodě ministra spravedlnosti ČR a Generální prokuratury (GP) ČR, vydané rozkazem ministra spravedlnosti č. 20/1991. Totéž bylo postupně provedeno u krajů Severočeského, Severomoravského a Západočeského kraje.¹⁹

POHLAVÍ	POČET K 31.12.1991			POČET K 31.12.1992		
	dospělí	mladiství	z toho cizinci	dospělí	mladiství	z toho cizinci
1	2	3	4	5	6	7
muži	4.780	403	156	5.307	443	329
ženy	180	10	3	208	7	5
celkem	4.960	413	159	5.515	450	334

Početní stavy obviněných k 31. 12. 1991 a 31. 12. 1992

Zásadním problémem při výkonu vazby, vedle zastaralosti a přeplněnosti objektů věznic, bylo zdlouhavé vazební řízení. Ke zmírnění negativních důsledků byly ve všech věznicích zřízeny funkce psychologů a sociálních pracovníků. Na poskytování duchovní péče obviněným byly vypracovány zásady pro účast církví a náboženských společností. Pozornost byla věnována zejména podmínkám pro výkon vazby mladistvých obviněných, obviněných žen a obviněných cizinců.

Podle Ročenky za rok 1992 je z následující tabulky patrné výrazné prodlužování vazebního řízení, a to jak v přípravném řízení, tak zejména v řízení před soudem.

V souvislosti s přípravou zákona o výkonu vazby byl průběhu I. pololetí 1991 vyhodnocován přínos novely Řádu výkonu vazby, vydané v červenci 1990 a připravována jeho další novela. K tomu byly vytvářeny potřebné ubytovací podmínky obviněných, které si vyžádaly rekonstrukci stávajících prostorů. V ústavu pro výkon vazby v Praze Ruzyni byl otevřen dne 1. listopadu 1991 nový pavilon „A“ za účasti ministra spravedlnosti a ředitele SNV ČR. Zde v nové koupelně byly oproti minulosti instalovány sprchy pro více obviněných. Po zapracování řady změn a doplňků, a po projednání s GP ČR vstoupil novelizovaný Řád výkonu vazby dne 1. prosince 1992 v platnost.²⁰

¹⁸ KDH, Ročenka Vězeňské služby ČR za rok 1992.

¹⁹ GR VS, odbor správní, RMS č. 20/1991, kterým se vyhláší Dohoda ministra spravedlnosti ČR a generálního prokurátora ČR o některých dočasných opatřeních ve výkonu vazby na území hl. m. Prahy a Středočeského kraje; RMS č. 15/1991, kterým se vyhláší Dohoda ministra spravedlnosti ČR a generálního prokurátora ČR o některých dočasných opatřeních ve výkonu vazby na území Severočeského kraje a Severomoravského kraje; RMS č. 27/1991, kterým se vyhláší Dohoda ministra spravedlnosti ČR a generálního prokurátora ČR o některých dočasných opatřeních ve výkonu vazby na území Západočeského kraje.

²⁰ KDH, Řád výkonu vazby, služební pomůcka SNV ČR, 1992.

druh vazby	délka vazby	stav k 31.12.1991		stav k 31.12.1992		index v %	
		civilní	vojenská	civilní	vojenská	civilní	vojenská
1	2	3	4	5	6	7	8
v přípravném řízení	do 2 měsíců	1.364	38	1.529	45	112,10	118,42
	2 - 4 měsíce	634	7	693	19	109,31	271,43
	4 - 6 měsíců	278	3	365	6	131,29	200,00
	6 - 9 měsíců	131	2	247	3	188,55	150,00
	9 - 12 měsíců	71	1	120		169,01	
	nad 1 rok			4		400,00	
	<i>celkem</i>	<i>2.478</i>	<i>51</i>	<i>2.958</i>	<i>73</i>	<i>119,37</i>	<i>143,14</i>
v řízení před soudem	do 2 měsíců	1.340	24	1.002	47	74,78	195,83
	2 - 4 měsíce	679	6	669	15	98,53	250,00
	4 - 6 měsíců	367	6	446	3	121,53	50,00
	6 - 9 měsíců	275	2	465	1	169,09	50,00
	9 - 12 měsíců	134	2	241		179,85	
	nad 1 rok	8		45		562,50	
	<i>celkem</i>	<i>2.803</i>	<i>40</i>	<i>2.868</i>	<i>66</i>	<i>102,32</i>	<i>165,00</i>
celková délka vazby	do 2 měsíců	1.543	42	1.706	58	110,56	138,10
	2 - 4 měsíce	1.302	23	1.229	42	94,39	182,61
	4 - 6 měsíců	904	14	807	27	89,27	192,86
	6 - 9 měsíců	730	5	851	10	116,58	200,00
	9 - 12 měsíců	508	6	632	1	124,41	16,67
	1 - 2 roky	294	1	587	1	199,66	100,00
	nad 2 roky			14		1.400,00	
	<i>celkem</i>	<i>5.281</i>	<i>91</i>	<i>5.826</i>	<i>139</i>	<i>110,32</i>	<i>152,75</i>

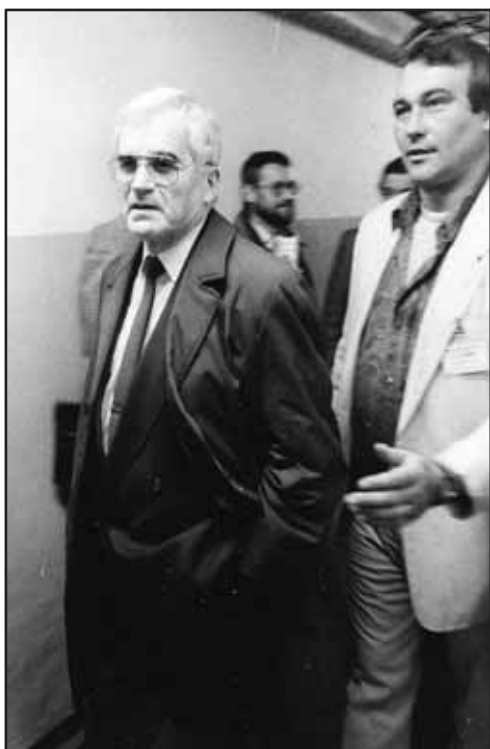
Počty obviněných podle druhu a délky vazby (porovnání stavu k 31. 12. 1991 a 31. 12. 1992)

V rámci procesu humanizace byla ve všech věznicích odstraněna síta z oken cel. To v mnoha případech usnadnilo obviněným možnost překonání mříží a maření účelu vazby, protože se obvinění navzájem mezi sebou domlouvali. Rozhodnutí bylo proto přehodnoceno a v průběhu roku 1991 byla ochranná síta na okna cel znovu instalována. Tím se podstatně omezilo nedovolené jednání obviněných (výkřiky z oken cel, přehazování různých věcí způsobem „koňkování“ atd.) K urychlení montáže ochranných sít do oken cel došlo zejména po mimořádné události ve věznici Hradec Králové.

V dubnu 1991 došlo v Hradci Králové k hromadným nepokojům obviněných. Dne 3. dubna 1991 po zjištění, že na šesti celách obvinění bourají zdivo za účelem hromadného útěku, bylo zpřísněno střežení objektu i dohled na celách. Obvinění na tato opatření reagovali křičením z oken, zapalováním matrací, vyhazováním předmětů z oken a demolováním zařízení cel. Ke zklidnění situace za součinnosti

s Krajskou prokuraturou Hradec Králové byla část obviněných, kteří nepokoje vyvolali, eskortována do NVÚ Valdice.

V průběhu roku 1992 byla vyhodnocována experimentální realizace volné vazby (volného oddělení výkonu vazby, ve kterém se obvinění mohou v určeném čase volně pohybovat a setkávat s ostatními obviněnými na oddělení, což zmírňovalo psychickou zátěž).

Ministr spravedlnosti Leon Richter při otevření pavilonu „A“ v Praze Ruzyni (foto: KDH)

Ředitel SNV JUDr. Zdeněk Karabec s hosty při otevření pavilonu „A“ v Praze Ruzyni (foto: KDH)

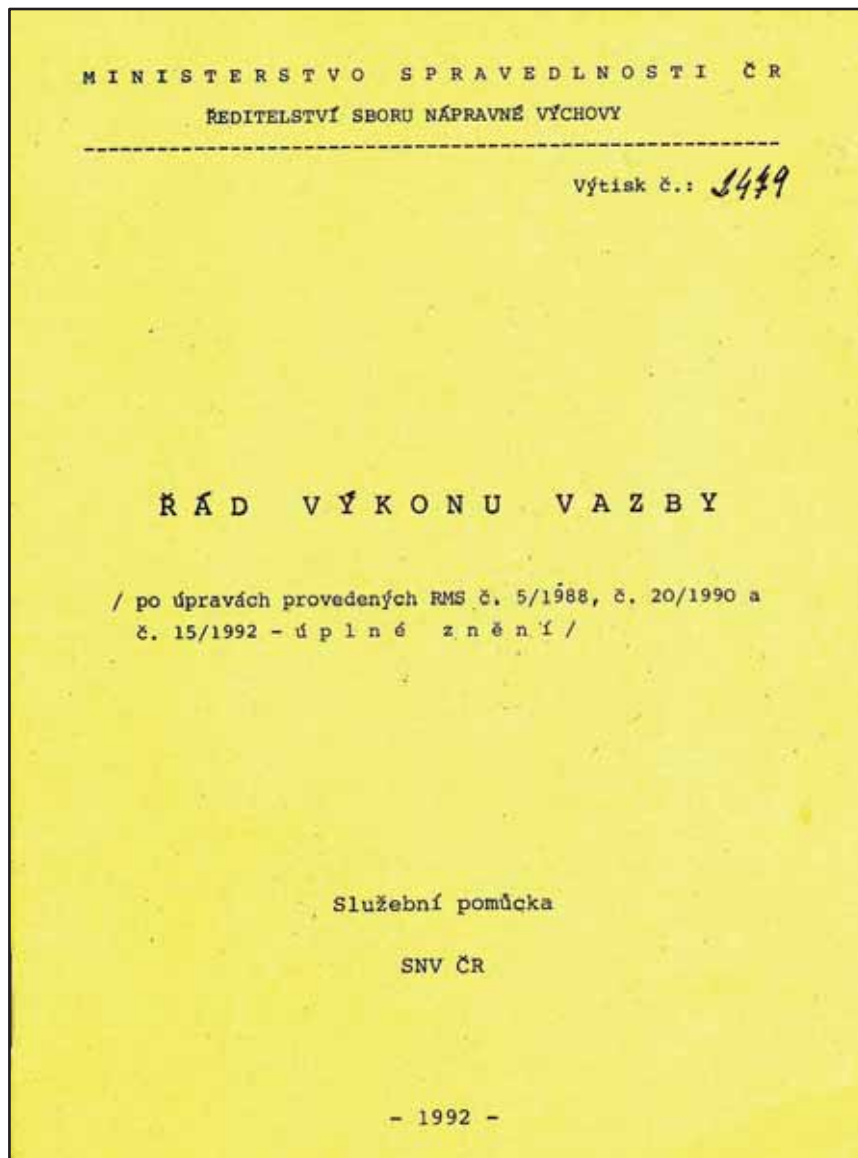
Koupelna v novém pavilonu „A“ věznice Praha Ruzyně (foto: KDH)

Cela obviněných na oddělení volné vazby, Věznice České Budějovice (foto: KDH)

Chodba na oddělení volné vazby, Věznice Liberec (foto: KDH)

Odbor výkonu trestu

Funkci ředitele odboru vykonával do července 1991 *mjr. Ing. Michal Řeháček* a od září 1991 byl do funkce jmenován *PhDr. Stanislav Hájek*. Odbor výkonu trestu odnětí svobody vycházel ve své činnosti zejména z „Koncepce penitenciárního zacházení s odsouzenými“, která byla schválena vedením SNV již v prosinci 1990. Koncepce plně respektovala ustanovení Standardních pravidel pro zacházení s vězni, Evropských vězeňských pravidel a Listiny základních lidských práv a svobod. V roce 1991 byl v této souvislosti připravován návrh Řádu výkonu trestu odnětí svobody. S novými přístupy k výkonu trestu odnětí svobody bylo třeba vytvořit novou koncepci účelné diferenciaci a od ní odvislé nové profilace jednotlivých NVÚ. Proto odbor prosazoval záměr na zrušení nápravně výchovných skupin a zavedení profilace NVÚ podle jejich bezpečnostní funkce na uzavřené (Maximal Security), polootevřené (Medial Security) a otevřené (Minimal Security).

Stav odsouzených byl předchozích letech ovlivňován amnestiemi prezidenta republiky, po jejichž realizaci se vždy počty odsouzených jednorázově snížily. Pokles se zastavil teprve koncem roku 1991 a od tohoto období se stav odsouzených začal postupně zvyšovat. Zatímco k 1. lednu 1991 činil stav 4 059 odsouzených, k 1. lednu 1992 se zvýšil na 7 375 osob.²¹ Nárůst počtu vězňů vyžadoval budování dalších ubytovacích kapacit a odrazil se rovněž ve vyšších nákladech na ubytování, stravování a dalších potřeb spojených s výkonem vazby a trestu odnětí svobody.

Vedle základního rozdělení na maximal a minimal security bylo prováděno uvnitř jednotlivých vězeňských zařízení diferencované zacházení s odlišnými kategoriemi odsouzených. Vznikaly postupně například specializovaná oddělení pro odsouzené s výraznými psychopatickými poruchami, odsouzené toxikomany či odsouzené na doživotí. První specializované oddělení tohoto typu bylo otevřeno v NVÚ Plzeň. Po předchozí půlroční přípravě byla činnost oddělení zahájena v lednu 1992.²² Odsouzení zde byli zařazeni do dvou samostatných skupin, do první byli vybráni odsouzení s psychopatickými poruchami a do druhé drogově závislí. Personálně byl chod zajišťován 17 příslušníky a 3 zdravotnickými pracovníky. Cílem snažení personálu byly nejen aktuální změny v chování odsouzených psychopatů a toxikomanů, ale i jejich změny v postojích a hodnotovém systému. Podobné oddělení bylo připravováno rovněž v NVÚ Kuřim, v závislosti na přidělovaných finančních prostředcích. Značná pozornost byla též věnována nově zaváděnému trestu na doživotí v NVÚ Mírov.

V letech 1991 a 1992 v rámci plnění úkolů reformy vězeňství pokračovala humanizace výkonu trestu další úpravou životních a pracovních podmínek odsouzených ve smyslu nově přijatého zákona č. 294/1993 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody.

Zaměstnávání odsouzených, které s minulosti spočívalo v zařazování do práce u hospodářských organizací, naráželo na celou řadu překážek. Především bylo limitováno výrobními kapacitami uvnitř jednotlivých ústavů a vhodným výrobním programem. Posouvalo se proto směrem k vlastní výrobní činnosti, organizované a řízené SNV.

Název „Sociální adjustace jedince v penitenciární a postpenitenciární praxi“ bylo hlavním tématem na sympoziu, které se konalo ve dnech 14. až 16. září 1992 v areálu Pedagogické fakulty v Lučenci pod záštitou Slovenské komory Československé rady pro humanitární spolupráci.

Na podzim 1992 organizovalo ministerstvo spravedlnosti ČR z pověření Rady Evropy mezinárodní seminář k alternativním trestům. Seminář se konal ve dnech 22. až 25. září 1992 v Praze za účasti expertů z Rady Evropy pod vedením W. Raa z ředitelství právních záležitostí Rady Evropy. Kromě zástupců ČSFR se zde sešli

²¹ KDH, Výroční zpráva o stavu a vývojových tendencích ve složení obviněných a odsouzených na území ČR v roce 1991.

²² GR VS, odbor správní, RNS č. 20/1991.

také odborníci z Polska, Maďarska, Bulharska, Albánie, Slovinska, Chorvatska, Litvy a Lotyšska.²³

Odbor ostrahy

Odbor ostrahy byl řízen náměstkem ředitele SNV. V čele odboru byl v popisovaných letech *mjr. JUDr. Miloslav Mádle*. Odbor byl organizačně rozdělen do šesti úseků:

- úsek mobilizační přípravy,
- úsek eskort,
- úsek služební kynologie,
- úsek odborné přípravy,
- úsek metodiky a kontroly,
- úsek rychlého nasazení.

V souvislosti s personálními a organizačními změnami v SNV byla v roce 1991 průběžně přepracována dokumentace ke stupňům bojové pohotovosti a pro brannou pohotovost státu na základě úkolů stanovených Radou obrany ČR. K tomu byly v letech 1991 a 1992 prováděny ve vybraných útvarech prověrky, podle plánu vyrozumění a svozu a následným velitelsko-štabním cvičením.

V plánu hlavních úkolů na rok 1991 bylo uloženo zpracovat do konce března návrh nového předpisu o výkonu strážní a eskortní služby, který měl doplnit ministerské rozkazy z roku 1976 a 1991. Jeho obsah byl předem projednán jak s legislativním odborem MS ČR, tak i s generálním prokurátorem ČR. Novelizovaný RMS č.15/1992 o strážní a eskortní službě ve SNV ČR (Stráž-1) nabyl účinnosti dnem 1. června 1992.

Služební kynologie byla nově legislativně upravena RŘS č. 28/1991, který upravoval náležitosti kolem doplňování stavu psů s ohledem na přechod k tržnímu hospodářství. Zvýšen byl finanční limit na výživu psa z 10 korun na 12 korun a zjednodušena zdravotní kontrola psů. Pro výkon služby v SNV byli nakupováni nebo přijímáni darem výhradně psi (nikoliv feny) s průkazem původu i bez něho, a to plemene – německý ovčák, knírač velký nebo rottweiler. Kupovaný (darovaný) pes nesměl být starší než 3 roky. Štěňata byla nakupována ve stáří od 8 týdnů do 10 měsíců. Na základě dvou dokladů „Smlouvy o koupi (darování) psa“ a „Ukazatele pro stanovení nákupní ceny psa pro potřebu SNV“ byl pes vzat do centrální evidence psů SNV a odborem ostrahy vydána „Kmenová knížka psa“.²⁴ Podle platné Instrukce z roku 1986 pokračovalo v letech 1991 a 1992 odborně zdokonalovací školení výcviku psovodů a služebních psů. Na základě plánu akcí

²³ KDH, Aktuální informace sekretariátu ředitelství SNV ČR, č. 37.

²⁴ GŘ VS, odbor správní, RŘS č. 28/1991, kterým se mění RNS č. 8/1989 o služební kynologii ve SNV ČR.

se též konaly vždy v říjnu v Zotavovně Pracov přebory SNV ČR ve služební kynologii. Pravidelně byly organizovány i útvárové prověrky služebních psů.

Při organizování přeborů a útvárových kol služebně sportovních soutěží v SNV se postupovalo podle Soutěžního řádu z roku 1985, který byl od ledna 1992 novelizován. Oproti předchozím podmínkám, byla zvýšena a rozšířena ocenění příslušníků a občanských pracovníků SNV, zjednodušeno plánování a čerpání finančních prostředků včetně zvýšení finanční úhrady rozhodčím a technickému personálu.²⁵ Termíny branných přeborů a služebně sportovních soutěží v SNV pro rok 1991 a 1992 byly stanoveny v příslušných Instrukcích ředitelství SNV.²⁶

Také odborná a služební příprava příslušníků a příslušnic SNV byla každoročně legislativně upravena v rozkazech ředitele SNV. Přílohy rozkazu obsahovaly tematické plány odborné a služební bojové přípravy včetně prověrek fyzické zdatnosti na příslušný výcvikový rok. Obsah témat týkající se bezpečnosti práce, protipožární a zdravotnické přípravy byl navržen hlavním technikem bezpečnosti práce, hlavním požárním technikem a ředitelem odboru Zdravotnické služby SNV.²⁷

Výsledky z kontrolní činnosti pracovníků odboru ostrahy v jednotlivých útvarech SNV byly obsaženy v příslušných zprávách. Za největší nedostatek byla považována nedokonale prováděná perlustrace vstupujících osob a jejich zavazadel, čímž docházelo k vnášení nepovolených věcí (alkohol, léky).

Bezpečnostní situace ve vězeňských zařízeních se ani v letech 1991 a 1992 příliš neuklidnila. Stálé dozorcí službě na ředitelství SNV bylo např. v průběhu I. čtvrtletí 1991 nahlášeno celkem 350 mimořádných událostí. Týkaly se zejména hromadných nepokojů vězňů (Hradec Králové, Ostrava), úmyslně založených požárů, hladovek, nebo napadení příslušníků SNV vězni. Bylo také zjištěno 41 příprav a pokusů o útěk, které byly stále promyšlenější. Například v Plzni tři odsouzení k útěku zneužili volného pohybu a dokonce si na cestu „vypůjčili“ osobní auto. Další odsouzený se pokoušel projít branou NVÚ č. 2 Praha, a to s katrovým klíčem v kapse. Mimořádné události zapříčinili i příslušníci SNV. Jednalo se především o dopravní nehody či ztráty služebních průkazů.²⁸

²⁵ GŘ VS, odbor správní, RNS č. 25/1985, kterým se vydává Soutěžní řád pro sportovní soutěže ve SNV ČSR.

RŘS č. 29/1991, kterým se vydává Soutěžní řád pro sportovně branné přebory, postupová a útvárová kola ve SNV ČR.

²⁶ GŘ VS, odbor správní, IS č. 7/1990 o termínech branných přeborů a služebně sportovních akcí ve SNV ČR pro rok 1991; IS č. 7/1991, o termínech branných přeborů a služebně sportovních akcí ve SNV ČR pro rok 1992.

²⁷ GŘ VS, odbor správní, RŘS č. 27/1990 o odborné a služební bojové přípravě ve SNV ČR v roce 1991; RŘS č. 30/1991 o odborné a služební bojové přípravě ve SNV ČR v roce 1992.

²⁸ KDH, Aktuální informace sekretariátu ředitelství SNV ČR, č. 15/1991.

Předpis pro strážní a eskortní službu (foto: KDH)

V roce 1991 byl ke schválení připraven návrh rozkazu ke zřízení jednotky speciálního určení pro rychlý služební zákrok, k likvidaci hromadných nepokojů odsouzených a obviněných. Rozkaz č. 25/1991 nabyl účinnosti dnem 1. ledna 1992 a byly v něm upraveny právní a materiální podmínky skupin rychlého zákroku. Uvedená norma stanovila též kritéria pro výběr, výcvik a odbornou způsobilost zařazených příslušníků. Odbor ostrahy činnost skupin rychlého zákroku metodicky řídil a kontroloval.²⁹ V návaznosti na citovaný rozkaz byla vydána v roce 1992 Instrukce odboru ostrahy, ve které byla upravena praktická činnost těchto skupin v podmínkách útvarů.³⁰

²⁹ RŘS č. 25/1991 o zřízení a činnosti skupiny rychlého zákroku v útvaru SNV ČR.

³⁰ IS č. 1/1992, kterou se upravují organizační zásady činnosti útvaru SNV v případě vzniku násilného protiprávního jednání obviněných a odsouzených.

Ekonomický odbor

Funkci ředitele odboru nadále vykonával *pplk. Rudolf Gabriel*, a to do konce září 1992. Po jeho odchodu nastoupil do vedení odboru na základě výběrového řízení *ing. Jaromír Kaplan*. Odbor tvořil:

- ředitel
- zástupce ředitele
- sekretariát
- úsek ekonomiky
- úsek mzdové a sociální politiky.³¹

Ekonomický odbor ředitelství SNV zajišťoval financování činnosti SNV, metodicky řídil, analyzoval a kontroloval hospodaření všech organizačních složek SNV, též zpracovával koncepci mzdové a sociální politiky SNV. Zejména sestavoval rozpočet a schvaloval rozpočtová opatření, prováděl rozbor hospodaření, zpracovával zásady poskytování peněžních náležitostí v souvislosti s výkonem služby, dávek nemocenského pojištění i platových náležitostí občanských pracovníků a odsouzených zařazených do práce ve vnitřním a výrobním provozu. Prováděl odpisy škod a nakládal s pohledávkami SNV. K úpravě uvedených činností zpracovával návrhy právních předpisů, případně rozhodnutí mající dopad na ekonomiku SNV a její systém.

Za hlavní materiál byl považován závěrečný účet SNV, který byl každoročně zpracováván jako podklad pro Státní závěrečný účet ČR a předkládán k projednání příslušnému odboru ČNR, ministerstvu financí ČR, ministerstvu spravedlnosti ČR a Statistickému úřadu ČR. Schválením zákona o státním rozpočtu na rok 1991 č. 594/1990 byly SNV stanoveny tyto ukazatele pro sestavení rozpočtu:

<u>Příjmy celkem</u>	208 000 Kčs
- příjmy z činnosti rozpočtové organizace	200 000 Kčs
- nahodilé a ostatní příjmy	8 000 Kčs
<u>Výdaje celkem</u>	1 064 317 Kčs
- neinvestiční výdaje	959 317 Kčs
- investiční výdaje	105 000 Kčs
- z toho dotace na vybrané investiční akce	48 000 Kčs

Rozpočtové prostředky přidělované ředitelství SNV zahrnovaly investiční a neinvestiční prostředky, včetně příspěvků na provoz příspěvkovým organizacím. V oblasti investic zabezpečovalo ředitelství prostřednictvím ekonomického odboru investiční výstavbu v rámci celého SNV. Neinvestiční prostředky pokrývaly nákupy

³¹ KDH, Organizační řád ekonomického odboru ředitelství SNV.

vybraných materiálů (výstroj, výzbroj, spojovací technika, zdravotnická technika, automobily a pohonné hmoty) pro jednotlivé organizační složky SNV a dále oblast sociálního zabezpečení. Součástí neinvestičních výdajů byly i příspěvky na provoz příspěvkovým organizacím – čtyřem zotavovněm SNV. V těchto střediscích zabezpečovali rehabilitační a rekreační péči příslušníků SNV a využívána byla též jako školicí střediska.³²

Hospodaření SNV v roce 1991 bylo ovlivněno růstem cen téměř všech druhů materiálů, energií a služeb i vzrůstajícím počtem vězňů. Zvýšenou potřebu finančních prostředků si vyžádaly i úkoly v oblasti humanizace vězeňství, zejména zvýšení předepsané ubytovací plochy na jednoho odsouzeného. Přes řadu úsporných opatření musel SNV uplatnit požadavky na zvýšení rozpočtu celkem o 325 milionů Kčs v neinvestiční oblasti. Na základě rozhodnutí příslušných orgánů byl rozpočet SNV navýšen o 105 milionů Kčs, určených ke krytí zvýšených cen potravin, valorizace mezd a důchodů. Ostatní požadavky byly řešeny v součinnosti s ministerstvem financí ČR. O dalších 88 milionů Kčs byl rozpočet SNV zvláštním opatřením posílen v souvislosti s odkupem objektů po sovětské armádě v lokalitě Jiřice. Závěrečný účet SNV ČR za rok 1991 udává, že po odečtení celkových příjmů od celkových výdajů činily náklady na vězeňství 1 254 932 Kčs. V této částce jsou obsaženy náklady na investiční výstavbu ve výši 188 011 Kčs na zdravotnictví ve výši cca 50 000 Kčs a náklady na sociální zabezpečení a dávky nemocenského pojištění ve výši 106 397 Kčs.

Ani v roce 1992 nepokrýval rozpočet SNV všechny základní potřeby vězeňství na uvedené období. Na základě doporučení petičního výboru ČNR bylo prostřednictvím ministra spravedlnosti žádáno o překročení výdajů ve výši 74 milionů Kčs. Celkové čerpání investičních prostředků za rok 1992 dosáhlo 231 344 milionů. Výdaje ředitelství SNV na rok 1992 byly plánovány ve výši 51 737 milionů Kčs, skutečné čerpání bylo nižší a činilo 44 404 milionů Kčs.³³

Dne 1. ledna 1991 byla podle zákona č. 546/1991 Sb. zastavena výplata odchodného a příspěvku za službu všem příslušníkům SNV, jejichž služební poměr byl ukončen po 1. červenci 1990. Příslušníkům, kteří byli shledáni nezpůsobilými k výkonu služby, nebyl nárok na výplatu těchto náležitostí obnoven.³⁴

V rámci plnění hlavních úkolů v oblasti ekonomické byl v roce 1991 uskutečněn přechod z příspěvkového na rozpočtové hospodaření útvarů SNV. Útvary SNV měly od 1. ledna 1991 statut rozpočtových organizací (dříve byly příspěvkovými organizacemi) a přes ředitelství SNV byly napojeny na státní rozpočet. Obdobně jako útvary SNV se staly samostatnou rozpočtovou organizací i Ústřední služby SNV. K uvedené změně došlo, že nebylo únosné, aby výdaje útvarů byly kryty dosaženými příjmy. Při jejich výpadku, které ovlivňovaly počty

³² KDH, Závěrečný účet SNV ČR za rok 1991.

³³ KDH, Podklady pro jednání branného a bezpečnostního výboru Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR k ekonomické a personální problematice Vězeňské služby ČR.

³⁴ GRŘ VS, odbor správní, RMS č. 5/1991, o opatření v souvislosti se skončením služebního poměru příslušníků SNV ČR v době od 1. 7. 1990 do 31. 12. 1991.

odsouzených (jejich výdělků, pracovní možnosti apod.) bylo ohroženo financování vězeňství. Tímto opatřením byly ve výdajové části rozpočtu zajištěny potřebné prostředky pro činnost SNV. Ke zlepšení rozpočtové situace jednotlivých útvarů SNV byla postupně zaváděna hospodářská činnost. Zejména vlastní výroba, ve které byli zaměstnání odsouzení, přispěla k rozšíření pracovních příležitostí pro vězně.

V roce 1991 byl vypracován návrh koncepce platové a sociální politiky SNV. Příslušný zákon, týkající se nového mzdového a platového systému ozbrojených složek měl být zaveden od 1. dubna 1992.

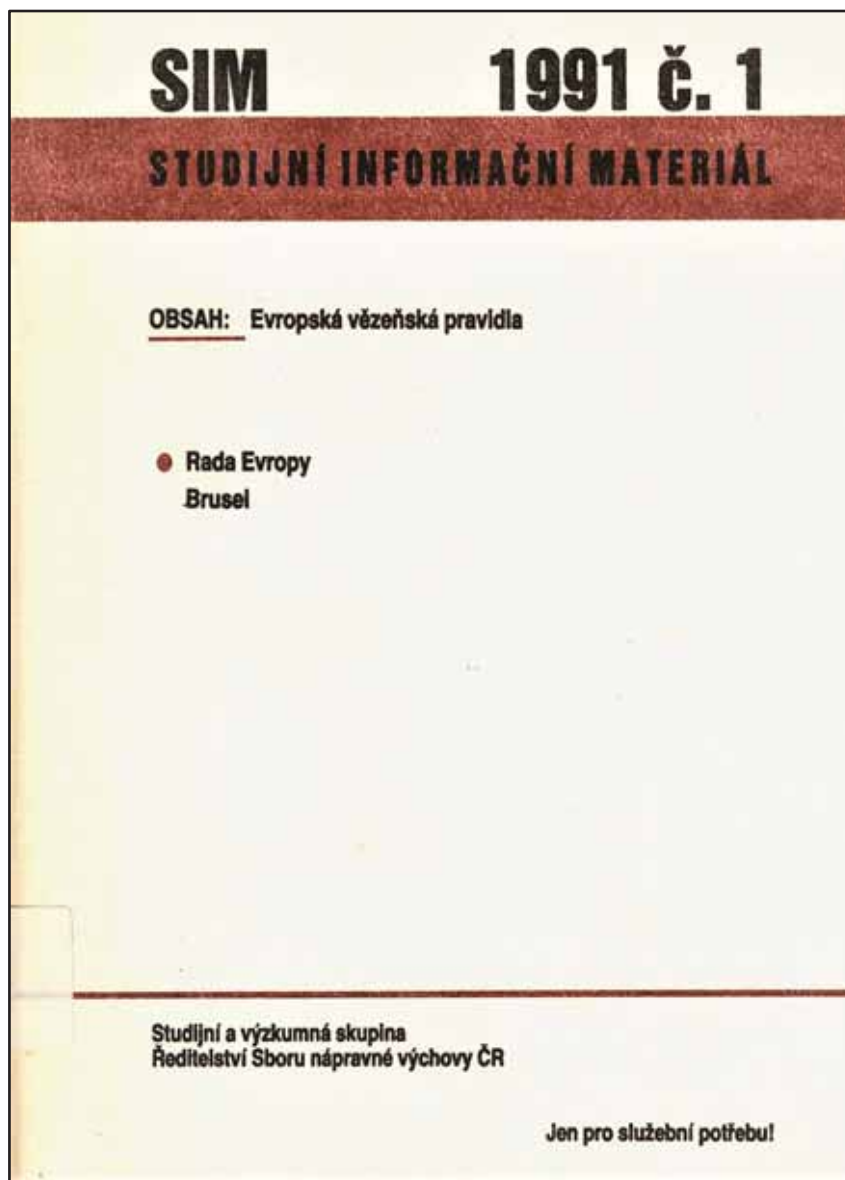
K provádění kontrol vynakládání rozpočtových prostředků byly zpracovány „Zásady o obsahu kontroly hospodaření organizačních složek SNV ČR“ a ekonomický odbor byl pověřen jejím zabezpečením. Kontroly hospodaření byly prováděny v organizačních složkách SNV za spoluúčasti pracovníků inspekce ředitele SNV a pracovníků některých úseků Ústředních služeb SNV. Byly zaměřeny především na čerpání rozpočtových výdajů, plnění rozpočtových příjmů, oprávněnost, účelnost a hospodárnost při vynakládání rozpočtových prostředků, správnost vedení účetnictví a pokladny, hospodaření s pohledávkami, odměňování a poskytování náhrad příslušníkům a občanským pracovníkům, odměňování a rozúčtování pracovních odměn odsouzených, materiálovou evidenci, péči o hmotný majetek a hospodaření s nemovitostmi. Výsledky kontrol v popisovaném období upozorňovaly na řadu nedostatků, zejména při vykazování a proplácení služby nad stanovenou dobu služby nebo provádění inventur materiálů a likvidace schodků.

Studijní a výzkumná skupina

Vedoucího studijní a výzkumné skupiny (SVS) vykonával v uvedeném období nadále *PhDr. Karel Netík, CSc.*, který byl podřízen řediteli SNV a odpovídal mu za plnění úkolů. Pro činnost pracoviště bylo systemizováno 8 tabulkových míst příslušníků SNV pro funkce: vedoucí skupiny, zástupce vedoucího skupiny, výzkumný pracovník, samostatný odborný referent a odborný referent. Organizačně byla skupina členěna na úsek studijní a výzkumný, technický a administrativní.³⁵

Úsek studijní a výzkumný se kromě zpracovávání a realizaci projektů výzkumných úkolů, publikování odborných článků, podílel též na přednáškové a lektorské činnosti. Analyzoval a shromažďoval pozitivní zkušenosti v oblasti penologie z domova i ze zahraničí. Při studiu nových poznatků spolupracoval s vědeckými institucemi a organizacemi mimo SNV. V roce 1992 dokončila skupina výzkumnou sondáž sebevražedných pokusů obviněných a odsouzených, jejíž výsledky byly publikovány v *Bulletinu SVS*. Zmapováno bylo období od 1. července 1991 do 20. dubna 1992. Celkem bylo analyzováno 12 případů sebevražd (z toho 6 obviněných) a 96 případů pokusů o sebevraždu (88 obviněných).

³⁵ KDH, Organizační řád studijní a výzkumné skupiny.

Publikace studijní a výzkumné skupiny Ředitelství SNV ČR (foto: KDH)

Úsek technický a administrativní prováděl vedle administrativní agendy též dokumentační činnost (rešerše, anotace, apod.) a úkoly spojené s provozem knihovny.

Za základní úkol, který mělo v roce 1991 pracoviště zpracovat, byla považována nová „Koncepce rozvoje vězeňství v ČR“. Ta byla předložena za odborné spolupráce příslušných odborů ředitelství SNV, zejména odboru výkonu vazby, výkonu trestu odnětí svobody, personálního odboru a plné znění zveřejněno v Bulletinu studijní a výzkumné skupiny č. 3/1991. Koncepce obsahovala řadu zahraničních zkušeností, respektující Evropská vězeňská pravidla a Listinu základních práv a svobod a konkretizována na podmínky českého vězeňství. Materiál sloužil organizačním složkám SNV k informaci a zapracování do svých plánů činnosti na rok 1992.

V roce 1991 byl zahájen sociálně psychologický výcvik příslušníků SNV, zaměřený na úspěšné zvládnutí situací ve styku s odsouzenými. Pro tuto činnost připravila studijní a výzkumná skupina diferencovaný program pro tři kategorie příslušníků a pracovníků SNV, a to pro pracovníky ředitelství SNV, ředitele útvarů a pracovníky v odděleních výkonu trestu a výkonu vazby.

Zdravotnický odbor

Ve smyslu RMS č. 1/1991 o zřízení ředitelství SNV a Ústředních služeb SNV byla zdravotnická služba zpočátku součástí organizační struktury Ústředních služeb SNV. Ve funkci ředitele zůstal *pplk. MUDr. Alexandr Vobora*.

Stav ve zdravotnictví SNV nebyl ani v letech 1991 a 1992 plně uspokojivý. Rok 1991 představoval období hledání personální stabilizace a potřebných ekonomických zdrojů. Přetrvávaly problémy v náborech a stabilizaci zdravotnických pracovníků, zejména lékařů, neboť práce ve vězeňském zdravotnictví byla považována za neatraktivní. Zhoršila se též, do té doby vyhovující, spolupráce Zdravotnické služby SNV se zařízeními civilního zdravotnictví. Silně bylo narušeno zabezpečování lékařské služby první pomoci. Z hlavních úkolů se podařilo uzavřít dohodu s veřejným zdravotnictvím o pronájmu pavilonu č. 17 v Psychiatrické léčebně Bohnice pro poskytování psychiatrické péče obviněným a odsouzeným, i když pouze do konce roku 1994. K tomu byl 1. dubna 1991 převeden k SNV i personál Zvláštního nemocničního oddělení Bohnice. Dále byla v polovině roku 1991 podepsána Dohoda o součinnosti v oblasti zdravotnických služeb s ministerstvem zdravotnictví ČR, Federálním ministerstvem obrany a ministerstvem vnitra ČR. Rok 1991 představoval rovněž období příprav pro vyčlenění Zdravotnické a hygienické služby z ÚS SNV jako samostatné organizační složky SNV. Již od počátku bylo začlenění pod ÚS SNV kritizováno zdravotnickým personálem jako nevyhovující. Činnost Zdravotnické služby spolu s hygienickou službou jako samostatného odboru byla obnovena RŘS č. 11/1991. Její organizační řád byl schválen 24. ledna 1992.³⁶

Zdravotnickou službu (ZS) řídil ředitel, který současně plnil funkci hlavního lékaře SNV a Hygienickou službu hlavní hygienik, které jmenoval a odvolával ředitel SNV. Odborně byla zdravotnická a hygienická služba usměrňována ministerstvem zdravotnictví ČR. Úkoly ZS zajišťovalo ředitelství, výkonná zařízení a výkonná zařízení ZS, zřízená při útvarech a dalších organizačních složkách SNV. Ředitelství ZS tvořilo vedení, úsek diagnostické a léčebné péče a úsek zásobování zdravotnickým materiálem a lékárnou. Výkonná zařízení tvořila nemocnice ZS SNV v Praze, nemocniční oddělení TRN ZS v Ostrově, zvláštní nemocniční oddělení ZS v Brně, ve Fakultní nemocnici U Svaté Anny a zdravotnické středisko při ředitelství ZS SNV, která byla přímo řízena ředitelem ZS. K výkonným zařízením ZS zřízených

³⁶ GRŘ VS, odbor správní, RŘS č. 11/1991, kterým se vydává prozatímní vzorový organizační řád útvaru SNV ČR.

při útvarech a dalších organizačních složkách SNV patřila zvláštní nemocniční oddělení při ÚSNV č. 2 Praha v Psychiatrické léčebně v Praze-Bohnicích, nemocniční oddělení při ÚSNV Brno, zdravotnická střediska při útvarech SNV, včetně do nich začleněných středisek zvláštní diagnostické a léčebné péče a středisek protialkoholní ochranné léčby v Plzni a Opavě, střediska léčebně preventivní rehabilitace v Zotavovně Pracov a při ÚSNV Valdice.

Závěr

V období let 1991 a 1992 je zpracována poslední etapa vězeňství, řízeného Sborem nápravné výchovy ČR. Přijetím zákona č. 555/1992 Sb. byl tento Sbor zrušen a 1. ledna 1993 zřízena Vězeňská služba ČR (VS ČR), jako nový orgán státní správy ve vězeňství v působnosti ministerstva spravedlnosti ČR. Rozkazem ministra spravedlnosti č. 17/1992 bylo následně ke stejnému datu zrušeno ředitelství SNV ČR a zřízeno Generální ředitelství VS ČR, které převzalo odpovědnost za plnění úkolů bývalého SNV.

Studie pod názvem *„Cesta ke zřízení generálního ředitelství VS ČR“*, která popisovala organizaci a systém řízení vězeňství již od roku 1865, tímto končí. Tehdy, dnes již před 155 lety, přešlo císařským rozhodnutím zestátněné vězeňství do působnosti ministerstva práv (ministerstva spravedlnosti) a zřízen úřad generálního inspektora pro vězeňství, do jehož čela nastoupil baron Anton von Hye-Glüneck. Lze říci, že úřad generálního inspektora se stal symbolickou institucí pro centrální řízení vězeňství na přelomu 20. a 21. století. Na této dlouhé a nesnadné cestě procházelo vězeňství na území Čech, Moravy a Slezska řadou úspěchů i neúspěchů při zacházení s vězňenými osobami a vznikaly tradice českého vězeňství. Tento proces je neoddelitelný od působení významných osobností v historii českého vězeňství, zejména pokud jde o činnost JUDr. Emila Lányho v první polovině 20. století a Doc. PhDr. Jiřího Čepeláka, CSc. ve druhé polovině 20. století.

Ke zpracování této studie byly použity archivní prameny uložené na Generálním ředitelství VS ČR, Kabinetu dokumentace a historie VS ČR, Národním archivu Praha, Archivu bezpečnostních složek Praha, příslušná odborná literatura a periodika. Textová část byla doplněna dobovými fotografiemi z deponitáře Kabinetu. Při orientaci v poměrně složitém vývoji centrálního řízení vězeňství v průběhu 70. a 80. let 20. století jsem vycházela ze své dlouholeté praxe ve vězeňství a konzultací s kolegy a pamětníky, zejména PhDr. Alešem Kýrem, vedoucím Kabinetu dokumentace a historie VS ČR a PhDr. Alenou Marešovou, Ph.D. z Policejní akademie MV.

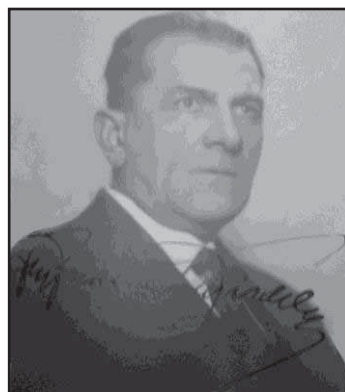
Je třeba poznamenat, že zpracovaná studie nepodává vyčerpávající informace o řídicí činnosti ve vězeňství v období let 1865 až 1992. Pokouší se zmapovat principy fungování vězeňství v charakteristických historických obdobích z hlediska základní legislativy, organizace ústředního řízení a působení vrcholových vedoucích funkcionářů. Právě oni měli velký vliv na způsob výkonu vazby a trestu.

Přehled vedoucích funkcionářů centrálních úřadů pro vězeňství

Název instituce	Jméno vedoucího funkcionáře	Funkční období	Poznámka
Úřad generálního inspektora pro vězeňství	Anton v. Hye-GLÜNECK	1. 12. 1865 - 30. 6. 1867	
Vězeňský referát MS	Vilém rytíř PICHSA	1867 - 1918	
Vězeňský odbor MS	JUDr. Otomar ČERNÝ JUDr. Josef ROUBÍČEK JUDr. Emil LÁNY JUDr. Otto SCHOLZ JUDr. Ferdinand TISCHLER JUDr. Milan KLOSS	1919 - 1926 1927 - 1932 1932 - 1938 1939 - 1945 1945 - 30. 8. 1948 31. 8. 1948 - 31. 8. 1949	
Velitelství SVS MS	pplk. JUDr. Milan KLOSS škpt. Karel ZAORAL pplk. JUDr. Oldřich MEJDR	1. 9. 1949 - 28. 1. 1951 1. 2. 1951 - 17. 6. 1951 18. 6. 1951 - 9. 8. 1952	
Správa NZ MNB	plk. JUDr. Oldřich MEJDR	9. 8. 1952 - 1. 1. 1953	
Správa NZ MV	plk. JUDr. Oldřich MEJDR	1. 1. 1953 - 31. 7. 1965	
Správa NVÚ a SNV MV ČSSR	plk. JUDr. Oldřich MEJDR	1. 8. 1965 - 31. 12. 1968	zřízena dne 1. 8. 1965 RMV č. 23/1965
Správa SNV ČSR	plk. JUDr. Jaroslav PLACR plk. JUDr. Václav KLOUBEC plk. Ing. Oldřich PROCHÁZKA plk. RSDr. Jaroslav KONEČNÝ	1. 1. 1969 - 31. 7. 1969 31. 7. 1969 - 31. 10. 1973 17. 10. 1973 - 1. 8. 1983 1. 8. 1983 - 5. 1. 1990	zřízena dnem 1. 1. 1969 RMS č. 1/1968
Správa SNV MS ČR	plk. JUDr. Mirko HULEJA plk. JUDr. Zdeněk KARABEC, CSc.	6. 3. 1990 1. 7. 1990 - 1. 1. 1991	zřízena dnem 6. 3. 1990 zák. č. 53/1990
Ředitelství SNV MS ČR	plk. JUDr. Zdeněk KARABEC, CSc.	1. 1. 1991 - 31. 12. 1992	zřízeno dnem 1. 1. 1991 RMS č. 1/1991
Generální ředitelství VS ČR	plk. JUDr. Zdeněk KARABEC, CSc.	1. 3. 1993 - 25. 4. 1995	GŘ VS ČR zřízeno dnem 1. 1. 1993 RMS č. 17/1992

JUDr. Emil Lány

JUDr. Ferdinand Tischler

plk. JUDr. Oldřich Mejdr

plk. JUDr. Václav Kloubec

plk. Ing. Oldřich Procházka

plk. RSDr. Jaroslav Konečný

plk. JUDr. Mirko Huleja

plk. JUDr. Zdeněk Karabec, CSc.

Prameny a literatura

Národní archiv Praha:

- f. S SNV, nezpracováno.

Generální ředitelství VS ČR odbor správní:

- Rozkazy ministra spravedlnosti z let 1991-1992,
- Rozkazy ředitele správy SNV ČR z let 1991-1992,
- Instrukce IS č. 1/1992.

Kabinet dokumentace a historie VS ČR:

- Ročenky z let 1991, 1992, 1993,
- Aktuální informace sekretariátu ředitelství SNV ČR z let 1991, 1992,
- Výroční zpráva o stavu a vývojových tendencích ve složení obviněných a odsouzených na území ČR v roce 1991,
- Organizační řády ředitelství SNV ČR,
- Prozatímní vzorový organizační řád útvaru SNV ČR,
- Zpráva o plnění hlavních úkolů SNV ČR v roce 1991,
- Podklady pro jednání branného a bezpečnostního výboru PS Parlamentu ČR k ekonomické a personální problematice Vězeňské služby ČR,
- Zpráva vlády České republiky pro Českou národní radu o stavu vězeňství a postpenitenciární péče v České republice, 1991,
- Systém odborného vzdělávání příslušníků SNV ČR, Zpráva pro vězeňskou komisi ČNR z roku 1992,
- Podklady pro jednání branného a bezpečnostního výboru Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR k ekonomické a personální problematice VS ČR,
- Závěrečný účet SNV ČR za rok 1991,
- Plán hlavních úkolů na rok 1992,
- Řád výkonu vazby, služební pomůcka SNV ČR, 1992.

Aleš KÝR – Alena KAFKOVÁ, Proměny odborné přípravy vězeňského personálu, in: časopis Historická penologie č. 2/2010

Zákon č. 279/1992 Sb., o některých dalších předpokladech pro výkon některých funkcí obsazovaných ustanovením nebo jmenováním příslušníků Policie České republiky a příslušníků Sboru nápravné výchovy České republiky

Zákon č. 555/1992 Sb. o Vězeňské službě a justiční strážci ČR

VĚZEŇSTVÍ - MEMORANDUM PRO PREZIDENTA REPUBLIKY

Ivo HARTMAN

Po vzniku Československa v roce 1918 se nová republika potýkala s problémy jak vnitropolitickými, tak na poli mezinárodním. Velký problém v domácí politice představovaly menšiny, které se nechtěly smířit s nově vzniklým státem. Hlavní oblastí konfrontace byly vztahy s německým obyvatelstvem při severních a západních oblastech Čech, kde se představitelé německých politických stran dokonce pokusili vytvořit svůj stát, vyhlášením provincie Deutschböhmen, se snahou o připojení se k Rakousku či Německu. Tyto tendence byly potlačeny až v prosinci 1918 Československou armádou tvořenou povětšinou příslušníky italských legií. Na poli mezinárodní politiky čelili představitelé Československa útokům převážně ze strany Maďarska, které se nesmířilo se ztrátou Slovenska nazývaného Horní uherská zem. Také Polsko vzneslo své nároky na oblast Těšínska. Oba problémy vyústily v ozbrojené konflikty, které museli řešit českoslovenští vojáci. Ti se rekrutovali řad bývalých legionářů působících v cizích armádách. Po urputných bojích se podařilo uhájit celistvost území a pomocí mezinárodních smluv, zabezpečit hranice nového státu. Současně se částečně uklidnila i vnitropolitická situace. Po prvních hektických letech, kdy osud budoucnosti Československa visel na vlásku, dochází ke zklidnění a nastává období reform, včetně reformy vězeňství.

Podstatný informační zdroj o stavu a směřování cílů reformy vězeňství poskytuje Memorandum pro prezidenta republiky sepsané v roce 1922. Archiválie je uložena v archivu Kanceláře prezidenta republiky.³⁷ Memorandum je koncipováno do tří oddělených částí. První část je zaměřena na stav vězeňství v prvních letech po vzniku republiky, stanovení prvotních směrů při transformaci vězeňského systému na podmínky nového politického uspořádání. Druhá část je věnována problémům, které definovali představitelé justiční správy. V této části se můžeme seznámit s překážkami, které vyvstaly při reorganizaci systému trestání pachatelů trestné činnosti. Autoři memoranda ve třetí části definovali hlavní směry, kterými by se mělo vězeňství v Československu ubírat tak, aby se princip omezení osobní svobody přiblížil či vyrovnal standardům běžným v západních systémech v době mezi světovými válkami.³⁸

Systém vězeňství byl převzat kontinuálně z období rakouského mocnářství. Vězeňství bylo, především v důsledku prodělané světové války, ve velmi žalostném stavu. Nedostávaly se prostředky na zajištění základního zabezpečení pro vězněné osoby. O stavu rakouského vězeňství na konci války nám poskytne obrázek Závěrečná zpráva o činnosti pomocného fondu pro amnestované, která je uložena

³⁷Archiv Kanceláře prezidenta republiky (dále AKPR), f. Kancelář prezidenta republiky (dále KPR), 1919-1947, Vězeňství – memorandum pro prezidenta republiky, zpráva o slovenských věznicích, zpráva dr. Lányho o návštěvě německých trestnic, 1922–1931, inv. č. 627, kart. 52.

³⁸ Autoři memoranda nejsou v dokumentu uvedeni. S ohledem na to, že bylo sepsáno na ministerstvu spravedlnosti, lze předpokládat, že u jeho zrodu stál JUDr. E. Lány a jeho spolupracovníci, kteří se tehdy reformami československého vězeňství aktivně zabývali.

v Archivu kanceláře prezidenta republiky: „Všechna rakouská vojenská vězení za doby války byla pro vojíny odstrašujícími mučírny. Ani vyšetřovanci, ani vězňové odsouzení neměli z daleka ve vězeních na stravě, v bydlení i v zacházení to, co pro ně předpisoval tzv. Dienstbuch D-6, podle něhož mělo být upraveno vojenské vězení současně s platností nového vojenského trestního řádu. Všechna vězení byla přeplněna. Zdravotní péče vůbec nebyla. Platilo zejména v některých exponovaných věznicích /např. ve Vídni/ pravidlo, že nemocný vězeň nebo vyšetřovanec nesmí být dopraven do vojenské nemocnice.“³⁹

Z prostudovaných archivních materiálů je patrné, že vězňové trpěli hladem, zimou. Pokud si vězeň stěžoval, byl často vystavován nelidskému zacházení, jen aby dozorci nepřišli o svá místa a nemuseli rukovat na frontu. Pokud tyto podmínky panovaly ve vojenských věznicích, lze předpokládat, že obdobné či daleko horší podmínky se objevily v soudních věznicích a trestnicích. Z uvedeného je zřejmé, že se jednalo o zastaralý systém, který nevyhovoval představám humanitně zaměřeným politikům, v čele s prezidentem republiky T. G. Masarykem. Na základě znalostí o jeho osobnosti a názorech, lze předpokládat, že se velmi zajímal o podmínky výkonu trestu a vazby, což nám dokládá i „Memorandum o stavu vězeňství“, které zpracovalo ministerstvo spravedlnosti v roce 1922. Poskytuje ucelený obraz o stavu vězeňství v prvních letech nové republiky a o cílech směřování při reformaci vězeňského systému v Československu.

Převzetím věznic stál před ministerstvem spravedlnosti základní úkol, zajistit primárně základní potřeby vězňů: „Prvním úkolem bylo tu pro zbědované a vyhladovělé trestance opatřit oděv, prádlo, obuv, ložní potřeby a dostatečné potraviny – hlavně tuků byl v prvních dobách naprostý nedostatek, dále bylo nutno repatriovat trestance, do naší republiky nenáležící, a vedle toho upevnit kázeň, která byla událostmi válečnými a z části i převratem rozvrácena.“⁴⁰ Ve zprávě pro prezidenta se uvádí, že se ministerstvu podařilo úspěšně v prvních letech republiky zvládnout tento nelehký úkol, a to i přes poválečné problémy se zásobováním. K řešení problémů bylo přistupováno interdisciplinárně: „Jmenovitě podařilo se po značném úsilí zlepšit stravování vězňů, takže nyní lze říci, že stravování to úplně vyhovuje. Stanovení zásad pro stravování stalo se po dohodě s ministerstvem zdravotnictví.“⁴¹ Lze předpokládat, že ve spolupráci s odborníky ze zdravotnictví byly nastaveny normy, které odpovídaly potřebám stravování ve vězeňském zařízení.

V souvislosti se zlepšením stravování se odborníci na vězeňství zaměřili na dodržování hygienických zásad. Hygiena úzce souvisí s podmínkami výkonu trestu odnětí svobody, může zabránit epidemiologickým katastrofám v podmínkách vězení. Je třeba si uvědomit, že na konci světové války propukla epidemie „Španělské chřipky“, která si vyžádala obrovské oběti na lidských životech.

³⁹ AKPR, f. KPR, 1919–1947, Pomocný výbor pro amnestované: Závěrečná zpráva o činnosti, 1920, inv. č. 161, kart. 3.

⁴⁰ Archiv Kanceláře prezidenta republiky (dále AKPR), f. Kancelář prezidenta republiky (dále KPR), 1919-1947, Vězeňství – memorandum pro prezidenta republiky, zpráva o slovenských věznicích, zpráva dr. Lányho o návštěvě německých trestnic, 1922–1931, inv. č. 627, kart. 52.

⁴¹ Tamtéž.

Na základě této zkušenosti věnovali pracovníci na ministerstvu, potažmo ve vězeňských zařízeních, zvýšenou pozornost zdravotnímu stavu vyšetřovancům a trestanců. Jako hlavním ukazatelem byla vnímána úmrtnost. Pro názornost snižování úmrtnosti byla vybrána následující statistika pro trestance mužského pohlaví v Praze v období let 1918 až 1921. Obdobné poměry byly i v jiných trestnicích:⁴²

Zemřelí v trestnici pro muže Praha		
rok	zemřelo	z toho TBC
1918	65	31
1919	14	10
1920	9	4
1921	8	1

Jak je patrné z uvedených čísel, došlo v prvních letech po válce ke snížení úmrtnosti v pražské věznici. Bohužel ze zprávy pro prezidenta republiky nevyplývá, jak velký poměr měly v pražské věznici v roce 1919 na zdravotní stav vězňených osob a na jejich úmrtnost dopady válečného utrpení. Přesto lze vypočítat velké snížení úmrtnosti v následujících letech těsně po ukončení válečného konfliktu. Z tohoto můžeme dedukovat, že změna stravování a hygieny měla podstatný význam na zlepšování zdravotního stavu uvězněných osob. Ministerstvu spravedlnosti se podařilo snížit procento úmrtnosti na minimální hodnotu, která představovala v pražské věznici úmrtí osmi lidí.

Druhou oblastí, na kterou se zaměřilo ministerstvo spravedlnosti v rámci reformy vězeňství, je zaměstnávání vězňů. Nepracovní zařazení trestanců odborníci vnímali jako nežádoucí stav současné situace. V prohlášení pro prezidenta dokonce absenci pracovního uplatnění prezentují jako velmi palčivou otázku. „*Jest známo, jak zhojně působí na duševní stav trestanců nedostatek zaměstnání.*“⁴³ Zajímavá na memorandu je skutečnost, že problém zaměstnávání není rozebírán z pohledu nezájmu vězňených osob o pracovní činnost. Zpráva naopak uvádí, že „*při úředních návštěvách v trestnicích, konaných jak ministry, tak i úředníky ministerstva spravedlnosti, prosili trestanci mnohdy úpěnlivě, aby jim bylo poskytnuto zaměstnání.*“⁴⁴

Jako větší problém odborníci vnímali neochotu živnostníků poskytnout práci pro trestance. Byla totiž společností chápána jako nežádoucí konkurence na trhu práce.⁴⁵ Domnívám se, že zde hlavní roli sehrály obavy živnostníků z dotačních

⁴² Tamtéž.

⁴³ Tamtéž.

⁴⁴ Tamtéž.

⁴⁵ Historik J. Bílek uvádí: „*Nastupující konjunkturu utlumila v roce 1921 deflační politika zahájená ministrem Rašínem, která sice stabilizovala československou měnu, současně ale ztlumila export a tlačila na snižování mezd – a ceny základních potřeb se přitom zvyšovaly. Důsledkem byla vysoká nezaměstnanost: v roce 1919 bylo bez práce okolo 250 000 lidí, v roce asi 370 000, ale o dva roky později již skoro 450 000 osob.*“ Jiří BÍLEK, *Bílá místa české historie* 5, Praha 2018, s. 206. Z citace je patrný zvyšující se trend nezaměstnanosti

prodejních cen. Náklady na mzdy trestanců byly nepoměrně nižší než v případě běžných zaměstnanců.⁴⁶ „Mzda za práci dříve dosahovala 1 K 20 h až 2 K za celý den.“⁴⁷ Mzdové náklady by tak mohly snižovat výslednou cenu prodávaného produktu z provenience trestních ústavů. Lze předpokládat, že by živnostníci nebyli schopni snížit své náklady na takovou úroveň, aby bylo možno konkurovat vězňům. Podle memoranda v této situaci do jednání vstoupilo ministerstvo spravedlnosti a snažilo se uklidňovat veřejnost prohlášením o cenách výrobků trestanců: „Obavy konkurence býti nemusí, jestliže výrobky trestanců nejsou účtovány značně levněji, než zač se vůbec takové výrobky prodávají.“⁴⁸

Z citovaného sdělení je možné vydedukovat, že se představitelé ministerstva veřejně zavázali k prodeji vyrobeného zboží za obvyklé ceny. Toto bylo výhodné i pro státní rozpočet, do kterého byly odváděny zisky z práce trestanců. Současně byla zvýšena dotace pracovní doby: „Jest zaveden minimální osmihodinový pracovní den, což jest značný pokrok proti dřívějšímu stavu, kdy byli trestanci zaměstnáni jen 5-6 hodin denně, takže již od 4. hodiny odpolední bývali nečinně uzavřeni v celách až do 6 ½ hod. ranní.“⁴⁹ Se zaměstnáváním je úzce spojená i otázka oceňování práce trestanců v podobě mzdy za provedenou práci. Je potřeba si uvědomit, že mzda je jedním z hlavních motivů vězňů v pracovním nasazení. Jak bylo již uvedeno výše, mzda před zpracováním memoranda dosahovala přibližně 1 až 2 koruny za celý den práce, přitom částka, kterou dostal trestanec za celý den činnosti, činila 20 haléřů. Po provedené reformě v oblasti zaměstnávání mezi lety 1918 a 1922 byla mzda za práci upravena tak: „že platí se státu průměrně 1 K za jednu hodinu trestanecké práce a že pracovní odměna tj. trestanců osobní podíl na mzdě, činí asi 1 k, při pilné práci akordní také až 1k 60 h denně. Ovšem je trestanec v používání odměny omezen předpisy domácího řádu.“⁵⁰

a případné nejistoty na trhu práce. Z tohoto důvodu se domnívám, že obavy živnostníků mohly být oprávněné a při zvyšování útlumu ekonomické konjunktury by mohla práce trestanců představovat silnou konkurenci v některých oblastech podnikání.

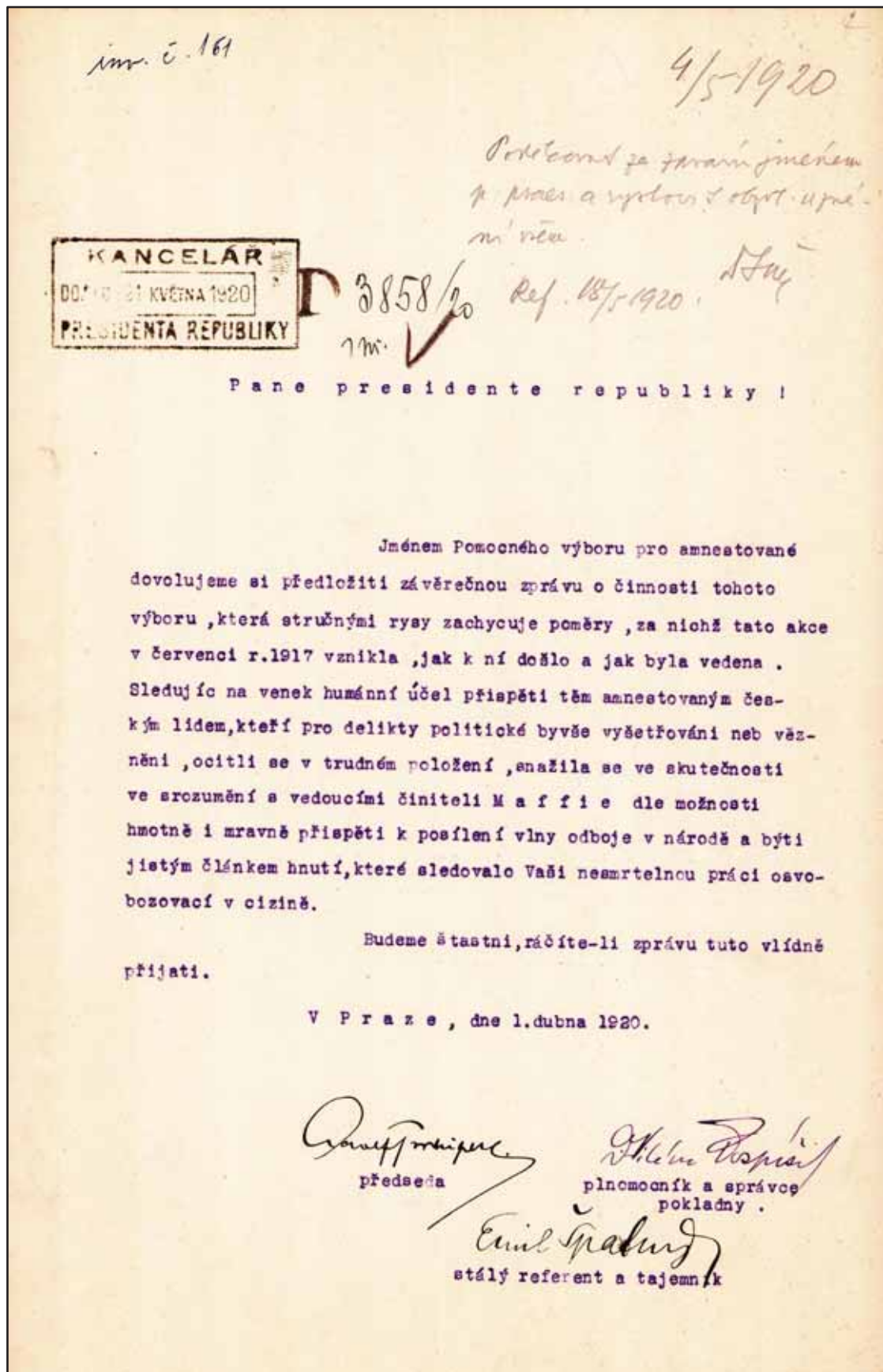
⁴⁶ Tamtéž: „Mnozí čtenáři si jistě už přečetli, jak byla tzv. první republika ekonomicky vyspělá. Není to tak docela pravda – až do roku 1920 se republika zotavovala z demobilizace militarizované ekonomiky. Zásobovací situace byla více než složitá, došlo k prudkému propadu kupní síly mezd – v roce 1919 byla zhruba třetinová oproti předválečné úrovni. Dovolme si pár čísel: mzda horníka v roce 1919 měsíčně 155-600 Kčs, továrních dělníků okolo 700 Kčs, státních úředníků asi 1600 Kčs. Kilogram chleba stál 1,40 Kčs, brambor 1 Kčs, vepřové maso 40 Kčs, másla 56 Kčs, cukru 6,2 Kčs, litr mléka 1,20 Kčs, vejce necelou korunu a půllitr piva byl za 40 haléřů. Pánský oblek vyšel na 1200 Kčs a dámské šaty na 2500 Kčs, boty stály okolo 200 Kčs a košile zhruba stokrunu.“ Vezmeme-li v úvahu, že průměrná cena práce trestance dosahovala za měsíc částku okolo 30 Kčs, která byla nepoměrně menší, než běžná mzda obyvatel civilním sektoru. Živnostníci by pak nemohli konkurovat trestancům v oblasti mzdových nákladů.

⁴⁷ AKPR, f. KPR, 1919-1947, Vězeňství – memorandum pro presidenta republiky, zpráva o slovenských věznicích, zpráva dr. Lányho o návštěvě německých trestnic, 1922-1931, inv. č. 627, kart. 52.

⁴⁸ Tamtéž.

⁴⁹ Tamtéž.

⁵⁰ Tamtéž.

Informace o předložení závěrečné zprávy o činnosti Pomocného výboru pro amnestované
(foto: AKPR, fond KPR, 1919–1947, inv. č. 161, kart. 3, čj. D 3858/20)

Z textu memoranda lze dále usuzovat, že odborníci koncipující změnu vězeňského systému po roce 1919 si uvědomovali potřebu vzdělávání. Zaměřili se nejen na poskytování informací a výchovné působení na trestance, ale i na zdokonalování kompetencí zaměstnanců jednotlivých vězeňských zařízení. V oblasti působení na vězněné osoby se asi nejprve zaměřili na revizi knihoven:⁵¹ „*Nevhodné knihy byly odstraněny. Finanční nesnáze však způsobily, že teprve nyní lze pozvolna alespoň v nejpotřebnější míře knihovny ty také doplňovati. Také byl učiněn pokus připustit četbu novin v trestnicích, aby i nepolitičtí trestanci mohli sledovati události veřejné.*“⁵² Otázkou však zůstává efektivnost využívání denního tisku u nepolitických trestanců. Bohužel se nedochovaly žádné informace o předplatném novin v jednotlivých ústavech. Lze předpokládat, že při mzdě uvedené výše, si velké množství vězněných osob nemohlo dovolit jejich odběr.

Dalším významným faktorem byla i míra negramotnosti mezi vězni. Tuto skutečnost, společně s potřebou výchovně působit na vězeňskou populaci, si uvědomovali i autoři memoranda. To lze vyzozorovat ze skutečnosti, že jednou z oblastí péče o vězně bylo i jejich vzdělávání a působení v oblasti morálky: „*Na vězeňské a trestniční učitele působí se, aby neomezovali se na šablonovité školské vyučování trestanců, nýbrž aby v podstatně větší míře, než se dalo dříve, byli opravdu jejich vychovateli, aby za tím účelem vyhledávali individuální styk s nimi a aby za hlavní svůj úkol považovali probuditi a vypěstovati v trestancích smysl pro lidskou a občanskou sebeúctu, lásku a úctu k práci, pořádku, k zákonům, státu i lidstvu.*“⁵³

Z memoranda je patrné, že autoři vnímali dosavadní výuku jako nedostatečnou. Systém vzdělávání vězňů se začal rozvíjet ještě za Rakouska-Uherska v druhé polovině 19. století, kdy hlavní tíha vzdělávacích osnov spočívala na vězeňských duchovních. Hlavním objektem jejich zájmu byly negramotní a mladiství:⁵⁴ „*Vedle elementárního vyučování směřujícího k doplnění znalostí základní školy, existoval i vyšší stupeň, zaměřený na získání praktických dovedností v oboru. V pokračovacích školách učňovských se řídili osnovami platnými pro veřejné učňovské školy. Výchovná činnost se v té době neomezovala jen na školní vyučování, ale její nedílnou součástí byla mravní osvěta ve formě různých vzdělávacích přednášek a samozřejmě nedělní bohoslužby.*“⁵⁵

⁵¹ V průběhu historie vězeňství po vzniku Československa do současné doby zaznamenáváme opakované zásahy do skladby knižního fondu pro vězněné osoby. Dochází k revizím v jednotlivých vězeňských knihovnách a jsou vyřazovány knihy, které jsou více či méně nevhodné pro působení na vězně. Nejmarkantněji je to patrné vždy při nástupu totalitních režimů, které měly vždy za cíl ovlivňovat celou společnost. Více Ivo Hartman, *Cenzura nabídky knih ve vězeňských knihovnách po únoru 1948 na příkladu věznic Krajského soudu v Liberci*, in: *Historická penologie 2/2018*, Praha 2018.

⁵² AKPR, f. KPR, 1919-1947, *Vězeňství – memorandum pro presidenta republiky, zpráva o slovenských věznicích, zpráva dr. Lányho o návštěvě německých trestnic, 1922–1931, inv. č. 627, kart. 52.*

⁵³ Tamtéž.

⁵⁴ Plnoletost době mocnářství a první republiky byla uplatňována až po dovršení 21 let.

⁵⁵ Roman JOHN, *Vzdělávání odsouzených ve druhé polovině 20. století*, Praha 2010, s. 2.

Pro působení v oblasti výchovy jedince je podstatné i chování zaměstnanců vězeňské služby vůči vězněným osobám. Je obecně známo, že výchovný proces je spojen i s nápodobou a pozitivním příkladem. Při kontaktu s vězni je potřeba si uvědomit, jakým způsobem k nim přistupujeme, jaké je naše chování vůči nim. Lze předpokládat, že skladba zaměstnanců v rezortu vězeňství nebyla po roce 1918 uspokojivá. *„Dozorci odbývají službu z velké části bez náležitého porozumění pro její humánní a mravní smysl, a hlavní zájem jejich jest absorbován snahou pomocí organisací ulehčiti si službu a docíliti zvýšení příjmu. Úředníci v těchto ústavech jsou podle bývalé rakouské tradice z největší části bývalí aktivní důstojníci, kteří po předepsané praxi v trestnici vykonali zkoušku. S touto kvalifikací jsou sice spolehliví, pokud jde o vojenskou přísnost a kázeň a řádné vedení ústavní administrativy, nelze však u nich hledati schopnost osvojit si moderní kriminalistické směry myšlenkové, potřebné zákony a literaturu, nemají také dosti jemného smyslu a iniciativní schopnosti pro hlubší pojetí svých úkolů a pro spolupráci v reformních snahách vězeňských.“*⁵⁶

Toto dokládají i některé další archivní materiály pojednávající o předmětném období, kde se setkáváme s případy špatné práce zaměstnanců. Například v trestnici pro muže v Plzni byly ředitelem zaznamenány stížnosti trestanců na nadměrné užívání alkoholu ze strany dozorců nebo krácení pracovní doby trestanců u zemědělce, čímž dozorce krátil příjem do státního rozpočtu. Prošetřením stížností byla zjištěna pravdivost sdělení vězňů.⁵⁷ Další případ nevhodného chování je zaznamenán při kontrole ministerských úředníků ve věznicí okresního soudu ve Frýdlantu v Čechách v roce 1929: *„Při nenadálé prohlídce věznice shledány v této četné závady. Domácí řády nejsou v kobkách vyvěšeny, nýbrž toliko na chodbách, signálové zařízení není již po 2 roky v činnosti, osobní prohlídky vězňů provádějí se nejvýš nedbale, neboť v některých kobkách nalezeno zbytečné šatstvo, jež mělo býti odebráno a uloženo ve skladišti a v jiné kobce dopaden vězeň s hořící cigaretou. Soudní zřízenec Jakš Karel, když mu tyto nepřístojnosti byly vytknuty a zejména byl vyvoán, aby zbytečné šatstvo z kobek odstranil, choval se neslušně a odepřel to s výmluvou, že ve skladišti není pro tyto věci žádného regálu. Jak zjištěno, soudní zřízenec Karel Jakš chová se vůči svým přestaveným i jindy vyzývavě a nedbá jejich příkazů. Již z toho jest patrné, že s. zřízenec Jakš Karel pro vězeňskou službu naprosto se nehodí. Při prohlídce bylo pak zjištěno ještě, že neplní ani svou povinnost, aby vyováděl vězně na denní procházku, a když bylo mu to vytknuto s poukazem na předpis dom. řádu, odpověděl, že není na to času, ač, jak dále bude uvedeno, tvrzení toto na pravdě se nezakládá. Důsledkem této služební nedbalosti dozorce vězňů nebyl 1 vězeň již 17 dní na předepsané procházce. Podotýká se výslovně, že dvůr k denním procházkám způsobilý se u věznice nalézá.“*⁵⁸

⁵⁶ AKPR, f. KPR, 1919-1947, Vězeňství – memorandum pro presidenta republiky, zpráva o slovenských věznicích, zpráva dr. Lányho o návštěvě německých trestnic, 1922-1931, inv. č. 627, kart. 52.

⁵⁷ Lukáš PALEČEK, *Memorandum Františka Kočího o Československém vězeňství*, in: Historická penologie 1/2013, Praha 2013, s. 49.

⁵⁸ Národní archiv Praha (dále NA Praha), f. Ministerstvo spravedlnosti 1918-1949, Prohlídka okresního soudu Frýdlant v Čechách, sign. Čechy 22, inv. č. 574, kart. č. 624.

Prohlídky věznic nám poskytují i další možné nedostatky v práci zaměstnanců vězeňské služby. Za nedbalý výkon služby můžeme požadovat i skutečnost, která byla zjištěna pro prohlídce soudní věznice Okresního soudu v Německém Jablonném.⁵⁹ Ze závěrů prohlídky okresního soudu a soudní věznice, která se uskutečnila v roce 1921, vyplývá, že nedošlo k opravě vytržené mříže a poškozeného zdiva v jedné kobce. K poškození cely došlo v důsledku zdařilého útěku jednoho vězně v roce 1919.⁶⁰ Z výše uvedeného je patrné, že za celé dva roky nedošlo k odstranění následků útěku a cela nebyla použitelná pro umístění vyšetřovanců. O hlavní příčině této nedbalosti se můžeme pouze domnívat.

Ze studia memoranda jsem došel k přesvědčení, že autoři přikládali velkou důležitost výběru a vzdělávání osob přicházející s trestanci a vyšetřovanci do styku. Hlavním směrem v oblasti práce na zkvalitnění znalostí a dovedností u zaměstnanců vězeňské služby je vytvoření uceleného a dlouhodobého systému vzdělávání. Konkrétní opatření jsou zmíněna již v memorandu: „*Od začátku prosince 1921 do konce března 1922 koná se ve všech trestních a sborových věznicích odborný vzdělávací kurs pro dozorce vězňů. Kursu účastní se povinně všichni dozorcí, přijatí po převratu, z nichž většina je legionářů. Přednášejí úředníci soudcovští, státního zastupitelství, vězeňští úředníci, vězeňští lékaři a učitelé nejen o domácích a služebních rádech a služební administrativě, nýbrž také o všeobecných zákonných ustanoveních trestních, o dějinách vězeňství, kriminální pedagogice (sic!), psychologii a hygieně. Podle potřeby jsou tyto kurzy doplněny cvičeními elementárními a jazykovými.*“⁶¹

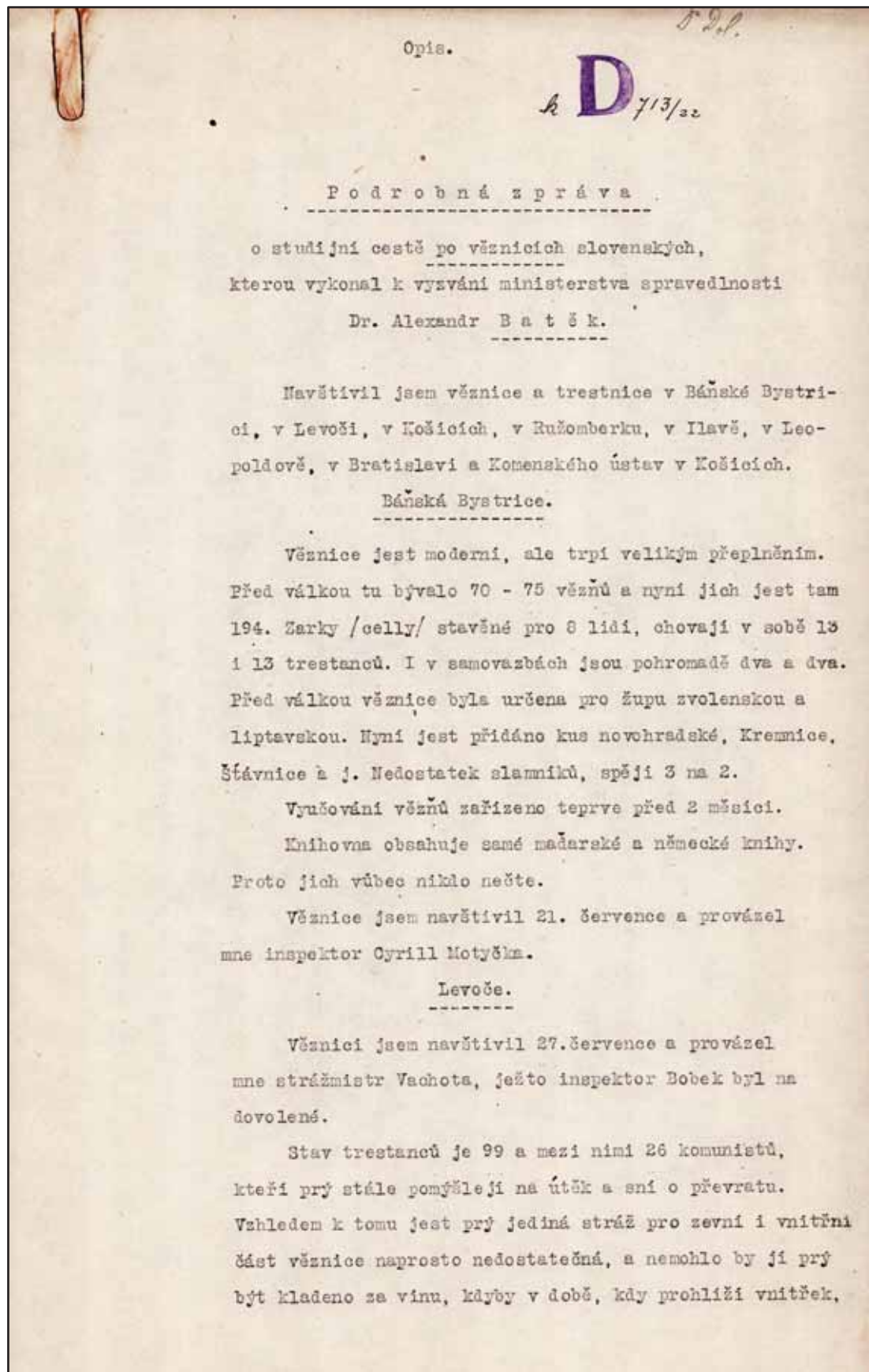
Kurs pro dozorce, kteří byli v přímém kontaktu s trestanci nebo vyšetřovanci, trval tři měsíce a absolventi museli prokázat své dosažené vzdělání složením řádné zkoušky. Po absolvování odborného vzdělávání mohli být zařazeni na funkci dozorce vězňů a vykonávat svojí činnost samostatně. V memorandu jsou také naznačeny cíle, kterých by chtěli autoři dosáhnout v oblasti vzdělávání zaměstnanců. Uvádí se snaha o zřízení stálé školy v pražské trestnici, za předpokladu, že tato bude systematicky přebudována pro výkon trestu mladistvých. Jednalo by se v ní o výuku jak z praktického hlediska, tak i aby frekventanti byli vzděláváni v teoretické rovině. Seznamovali by se se zákony, ale i s moderními trendy humanitního zacházení s vězni. Jako vzor měly posloužit odborné školy policejní a četnické, které již fungovaly. Z dostupných materiálů bylo zjištěno, že v následujících letech byly osnovy kurzu rozšířeny i o vzdělávání v oblasti sebeobranu (jiu-jitsu) a cvičení. První zmínka o sebeobraně byla zaznamenána v pankrácké soudní věznici v roce 1938.⁶²

⁵⁹ V dnešní době se jedná o město Jablonné v Podještědí.

⁶⁰ NA Praha, f. Ministerstvo spravedlnosti 1918-1949, Prohlídka Okresního soudu Německé Jablonné, sign. Čechy 22, inv. č. 574, kart. č. 652.

⁶¹ AKPR, f. KPR, 1919-1947, Vězeňství – memorandum pro presidenta republiky, zpráva o slovenských věznicích, zpráva dr. Lányho o návštěvě německých trestnic, 1922-1931, inv. č. 627, kart. 52.

⁶² Aleš KÝR, *Tradice a reformy vzdělávání vězeňského personálu*, in: *Historická penologie 1/2007*, Praha 2007, s. 30.

Titulní strana zprávy o studijní cestě po věznicích slovenských z roku 1922
 (foto: AKPR, f. KPR, 1919–1947, inv. č. 627, kart. 52, čj. D 713/22)

Pisatelé memoranda si zřejmě uvědomovali také dopady vzájemného působení nápodoby mezi jednotlivými trestanci. Vystala tak potřeba diferenciaci vězňů, kdy je potřeba oddělovat prvotrestané od lidí, kteří jsou již velmi zasaženi kriminalitou, a lze u nich předpokládat stíženou možnost resocializace. Dalším kritériem pro zařazování do jednotlivých skupin vězňů byla i jejich povaha a to, jaké trestné činnosti se dopustili. Jak závažné jejich činy byly. Na memorandu je zajímavé, že diferenciaci nebyla chápána, jako rozdělení v rámci jedné věznice, či oddílu, ale byly určeny konkrétní věznice, kde se soustředily jednotlivé kategorie odsouzených: „*Dodávání trestanců do trestnic dalo se dříve tak, že do jednotlivých trestnic byli dodáváni trestanci z určitého teritoriálního obvodu bez rozlišení povahy provinilců a povahy trestných činů /jen ohledně mladistvých trestanců mužských platila ustanovení zvláštní/. Řádná výchova trestanců tím ovšem valně trpěla. Nyní jest zavedeno, jak jest to také v moderním kriminalistickém požadavkem, třídění provinilců tak, že do trestnice pražské dodávají se z celé republiky jen trestanci mladiství, pokud nemají býti dodáni k polepšovaci výchově do Ústavu Komenského v Košicích, kdežto do trestnice mírovské a do trestního ústavu v Pardubicích odevzdávají se trestanci nepolepšitelní, a do trestnice v Plzni a Kartouzích prvotrestanci a polepšení recidivisté, do trestnice plzeňské kromě toho nadále i trestanci političtí. Na Slovensku a Podkarpatské Rusi nebylo lze dosud obdobné roztrídění provést, poněvadž z dvou tamějších trestnic je zatím volná jen trestnice ilavská, kdežto druhá trestnice v Leopoldově, jest do r. 1919 dosud zabrána vojenskou správou pro potřebu vojenských dílen a skladů.⁶³ Pokud jde o ženské trestanky, jest dosavadní jediná ženská trestnice v Řepích nedostatečnou jak prostorově, tak i svým zařízením, které nepřipouštělo, aby trestanky mladistvé byly podle potřeby odloučeny od trestanek jiných, pročez musely býti zatím mladistvé trestanky umísťovány v zemských polepšovacích ústavech moravských. Odpomoc bude i tu zjednána, a to otevřením polepšovacího a trestního ústavu pro ženy v Mikulově, k čemuž dojde v dubnu t.r.⁶⁴ Ústav ten jest zřizován adaptací z býv. uprchlického tábora a bude míti tři samostatná, úplně od sebe odloučená oddělení: oddělení trestní pro trestanky do 24 let věku/ asi pro 150-180 trestanek, oddělení pro polepšovaci výchovu děvčat a ženský trestní ústav přechodní. Oddělení trestní jest již dohotoveno, zbývající dvě oddělení se připravují.“⁶⁵*

Otázkou je, zda tento způsob přinášel požadovaný přínos v práci s vězni. Domnívám se, že vytvářením homogenních skupin se může naopak zamezit pozitivnímu působení v rámci skupiny. Jedinec je individuální osobnost se specifickými prvky jednání a chování. Soustředit trestance v rámci jedné trestnice může mít za následek i zvýšené požadavky na zaměstnance. Pracovníci, kteří jsou vystaveni práci se skupinou stejných nebo velmi podobných vězňů, konfrontování s intenzivnějším působením této skupiny a s jejich dominantními vlastnostmi.

⁶³ Objekt trestnice v Leopoldově vrátila armáda až na konci roku 1927, L. PALEČEK, citovaná práce.

⁶⁴ Memorandum bylo napsáno v dubnu roku 1922, lze předpokládat, že k otevření trestnice v Mikulově došlo v roce 1922.

⁶⁵ AKPR, f. KPR, 1919-1947, Vězeňství – memorandum pro presidenta republiky, zpráva o slovenských věznicích, zpráva dr. Lányho o návštěvě německých trestnic, 1922-1931, inv. č. 627, kart. 52.

Práce s problémovou skupinou klade zvýšené nároky na psychickou odolnost jedince a jeho profesionalitu. Z dlouhodobějšího hlediska může mít za následek profesní vyhoření zaměstnance, a s tím spojené zhoršení jeho pracovního výkonu a výchovného působení na vězně.

Máme-li homogenní skupinu recidivistů s násilnou trestnou činností, je zde předpoklad zvýšeného výskytu agrese ve skupině a akcelerace konfliktních situací. Zároveň, podle mého názoru, chybí agresorům zkušenost v možnosti řešit problém jinak než útokem. Chybí zde pozitivní prvek nápodoby jiného způsobu chování a jednání, jako v případě heterogenních skupin. Současně se domnívám, že vytváření homogenních skupin může navodit umělé prostředí, které nebude mít dost podnětů k vytváření potřebných forem jednání po propuštění. Ve společnosti se také nesetkáváme pouze s lidmi, kteří s námi mohou vytvořit stejnorodou skupinu lidí. V běžném životě potkáváme různé jedince, i k nim je potřeba zaujmout rozdílné strategie v chování. V případě dlouhodobého pobytu v jednolité skupině může docházet k otupění či ztrátě schopnosti kreativně reagovat na podněty z okolí.

Poslední oblastí, kterou se memorandum zabývalo při snaze změnit vězeňský systém Československa v rámci zlepšování a zefektivnění fungování, byla celková reorganizace vězeňství, která podle autorů vyžadovala nové úpravy. *„Dosavadní úprava je nejednotná. Věznice okresní a sborové v Čechách, na Moravě a ve Slezsku jsou podřízeny vrchním zemským soudům, kdežto na Slovensku vrchním státním zastupitelstvím. Trestnice podléhaly dříve vrchním státním zastupitelstvím. Otázkami úpravy organizace činitelů, pověřených výkonem trestu, zabývá se komise pro reformu trestního práva, a podle jejího zatímního návrhu obecné části trestního zákona je zamýšleno výslovně stanovit, že výkon trestů nenáleží do oboru soudnictví, nýbrž do oboru justiční správa, při čemž ale počítá se se stálou a hojnou účastí živilu laického. Dříve, než bude moci býti nová organizace provedena zákonem, zjednodušilo ministerstvo spravedlnosti obstarávání agendy trestní, tím, že ji od vrchních státních zastupitelstev soustředilo v ministerstvu spravedlnosti, což vedlo také k úspoře sil.“*⁶⁶

Autoři memoranda si asi plně uvědomovali, že k zavedení zamýšlených změn v reformě vězeňství bylo nutné nejprve se seznámit s konkrétním stavem vězeňského systému v Československu. Cílem reorganizace bylo přivést vězeňství na úroveň evropského standardu a při uplatňování výchovných principů a zacházení s vězni vycházet z nových poznatků sociální věd a humanizačních tendencí. V druhé části memoranda jsou definovány nesnáze, se kterými se přední pracovníci vězeňství potýkali do roku 1922, kdy bylo memorandum pro prezidenta koncipováno. Jako hlavní nesnáz vnímali přeplněnost věznic sborových (krajských) soudů a stavebně technické vybavení jednotlivých trestnic i věznic. Jsou vyjmenovány některé věznice sborových soudů. *„Věznice sborových soudů nestačí prostorově. Jsou skoro vesměs přeplněny, zejména Praha, Brno, Olomouc, Mor. Ostrava, Bratislava, Užhorod a Hust (Chust – pozn. red.). Souvisí to s poválečnou demoralizací, která se ukazuje téměř ve všech státech válkou dotčených. Poněvadž stav státních financí nepřipouští zřízení*

⁶⁶ Tamtéž.

potřebných novostaveb a přístaveb, přesouvá se nesnáz na trestnice, které proti platným zásadním předpisům musejí přijímati i trestance s tresty kratšími než 1 rok, ba některé i vyšetřovance /Praha, Ilava.“⁶⁷

Domnívám se, že přeplněnost soudních věznic byla zaznamenána zejména u exponovaných věznic ve velkých městech. Studium archivních materiálů prohlídek okresních věznic Libereckého soudního okresu jsem nezaznamenal v letech 1919 až 1922 žádné zmínky o přeplněnosti daných soudních věznic okresních soudů. Naopak ve zprávách z prohlídek bylo povětšinou konstatováno, že kapacita je dostačující a není zcela naplněna. Současně byl stav budov a cel definován jako uspokojivý až dobrý. Otázkou je, čím to bylo způsobeno, jaká byla v té době trestní politika státu a zda v důsledku válečných útrap se kriminalita přesunula do oblasti závažnější trestní trestné činnosti, kde výše trestu neumožňovala výkon trestu v soudních věznicích okresních soudů.⁶⁸

Významným faktorem, který ovlivňoval na začátku dvacátých let minulého století stavy trestanců v trestnicích, byla i absence možnosti využívat objekt leopoldovské pevnosti k vězeňským účelům. Jak bylo již výše uvedeno, trestnice byla od roku 1919 využívána pro účely vojenského charakteru, kdy objekt vojáci využívali jako dílny a sklad munice. Z memoranda je patrné, že justiční správa opakovaně požadovala navrácení objektu k původnímu účelu věznění. Vnímala problematiku negativního dopadu nevyužitelnosti trestanecké kapacity na celý vězeňský systém a možnosti diferenciaci vězňů: *„A tak největší trestnice v obvodu našeho státu znenáhla pustne a se ničí, ačkoliv jest jí sorchovaně potřebí, zejména též ke zřízení oddělení pro vězně chorobné a trvale neduživé (epileptici a tuberkulosní).“⁶⁹*

Druhým objektem, který zmiňuje memorandum, je Komenský ústav v Košicích. Také tento ústav byl v době psaní memoranda využíván i pro jiné účely než jsou vězeňské: *„V Komenském ústavu v Košicích, který svou výstavností a svým zařízením býval maďarským reprezentačním ústavem pro oči ciziny, a který je určen pro polepšovaci výchovu jednak mladistvých provinilců, jednak mládeže zpustlé a zanedbané, jest zabrána od převratu řada ústavních budov státní veřejnou nemocnicí, která neměla jiného přístřeší. Původně šlo o krátké provisorium, než bude vystavěna nová nemocniční budova, avšak provisorium toto trvá již čtvrtý rok a ústav Komenského tím trpí, zejména po stránce pedagogické, nehledě k mnohým újmám a nesnázím jiným. Na zakročení justiční správy usnesla se ministerská rad, že novostavba státní nemocnice má býti ještě letos dokončena, aby ústavu Komenskému všechny jeho objekty mohly býti navráceny.“⁷⁰*

⁶⁷ Tamtéž.

⁶⁸ Věznice okresních soudů byly většinou části budovy soudu nebo menší budovy v soudním areálu. Z prohlídek okresních soudů jsem vyzoroval, že většinou se počet cel pohyboval od jednotek až maximálně do 20 cel. Byli zde umísťováni vyšetřovanci okresního soudu nebo trestanci, kteří dostali trest většinou v délce dní či hodin. Nejdelsí doba, po kterou mohl být umístěn trestanec v soudní věznici okresního soudu, bylo šest měsíců.

⁶⁹ AKPR, f. KPR, 1919-1947, Vězeňství – memorandum pro presidenta republiky, zpráva o slovenských věznicích, zpráva dr. Lányho o návštěvě německých trestnic, 1922-1931, inv. č. 627, kart. 52.

⁷⁰ Tamtéž.

Jak je patrné z textu memoranda, větší problémy s umístováním trestanců byly vnímány na Slovensku, kde dva významné vězeňské objekty byly zcela nebo z větší části využívány k jiným účelům, než jsou vězeňské.

Při působení na vězně je důležitá nejen kapacita jednotlivých věznic, trestnic, ale i prostředí, ve kterém vyšetřovanci a trestanci vykonávají své omezení na svobodě. Kulturní prostředí velmi ovlivňuje vnímání a chování jedince, celkově působí na jeho psychiku. Pokud budeme umísťovat vězně do značně nevyhovujícího prostředí, které ani není podnětné, nelze očekávat, že u nich dojde k resocializaci, tedy k osvojení vzorců chování žádoucích pro bezproblémové chování ve vězení i mimo něj. Jsem přesvědčen, že toto si uvědomovali kompetentní lidé v první polovině minulého století a záměrně v druhé části memoranda poukazovali na vybavení jednotlivých trestnic. *„Některé trestnice (např. v Řepích a v Kartouzích) mají dosud osvětlení jen petrolejovými svíčkami, v jiných ústavech (Praha, Plzeň) je stejně nevhodné a nebezpečné osvětlení plynové. V plzeňské trestnici na Borech je staré vadné ústřední topení, takže přes neustálé nákladné opravy celá budovní křídla nedají se v zimě vytopiti a ztrácí se tak v zimním období místo asi pro 150 vězňů. Trestnice pražská na Pankráci nemá dosud kanalizace ani vodovod, a proto se tam každoročně v letní době vyskytují případy onemocnění tyfem.“*⁷¹ Vnímali dané nedostatky jako závažné a potřebné k odstranění, aby se mohlo vězeňství v Československu srovnávat s vyspělými státy. Domnívám se, že odstranění nedokonalostí bylo pro ně prvním krokem v implementaci moderních trendů v zacházení s trestanci.

S ohledem na vysoké náklady, které by si vyžádalo odstranění všech zmíněných závad, je otázkou do jaké míry se představitelům státu podařilo vybavit ústavy v souladu s potřebou moderního zacházení s vězni. V pražské věznici došlo k mnoha úpravám, které začaly již rokem 1920: *„V průběhu roku 1922 byly upraveny cely pro oddělení mladistvých vězňů a vzniklo oddělení vězeňské nemocnice pro těhotné ženy a matky po porodu, které bylo využíváno pro trestanky z celé republiky. V průběhu roku 1926 bylo upraveno křídlo „A“ společných vazeb pro trestanky, 24 cel v křídle „C“ a „A“ samovazeb přestavěno na společnou vazbu a suterén kancelářské budovy využit ke zřízení přijímacích cel. V letech 1928-1930 byly dokončeny stavební úpravy věznice. Ubytovací kapacita se zvýšila z 811 na 1169 míst, vzniklo 13 dílen, pokračovací škola a vstupní (čelní) budova byla adaptována pro kanceláře vyšetřujících soudců.“*⁷²

Předpokládám, že v souvislosti s představou nové koncepce vězeňství první republiky v intencích moderních trendů v kriminalistice a penologii, se pisatelé memoranda zamýšleli i nad vhodností umístění či využitelnosti trestnic s ohledem na diferenciaci vězňů. Tuto domněnku podporuje i sdělení v memorandu, že je vnímána špatná dislokace pankrácké trestnice. *„Velkoměstský ruch, mnohdy nevhodné působení politických organizací na zaměstnance ústavní atd., to vše působí i na život v trestnici a ruší potřebný klid a spolehlivou kázeň. Tyto okolnosti spolupůsobí*

⁷¹ Tamtéž.

⁷² Aleš KÝR – Alena KAFKOVÁ – Lena FÁBRYOVÁ, *Z minulosti do přítomnosti pankrácké věznice*, Praha 2009, s. 25.

k přesvědčení, že nutno omeziti trestnici pražskou na provinilce mladistvé a dáti jí spíše charakter ústavu polepšovacého.“⁷³ Co změnilo plány za změnu pražské trestnice na ústav, zda to bylo politické rozhodnutí nebo si změnu plánu vyžádala situace ve vězeňství, se dnes bohužel asi nedozvíme. Je skutečností, že jako trestnice objekt sloužil do roku 1926 a později byl transformován pro potřeby soudu jako soudní věznice v Praze.

Druhou překážkou v humanizaci přístupu k vězňům, kterou zmiňuje memorandum, je personální situace zaměstnanců pracujících v soudních věznicích, trestnicích či ústavech. Jak bylo uvedeno výše, Československé vězeňství se potýkalo s nedostatky v přístupu k vězňům ze strany zaměstnanců, kteří neměli dostatek znalostí a dovedností v moderním pojetí přístupu k resocializaci. Je možné předpokládat, že většina dozorců a úředníků se rekrutovala z bývalých vojáků, kteří měli blízko k vojenskému pojetí služby. Tento přístup však asi úplně nekooperoval s novým pojetím v intencích humanizace. Změnu myšlení měl změnit povinný kurz vzdělávání, jak bylo uvedeno výše. V memorandu je v oblasti personálních problémů zmíněna i reorganizace systému vnějšího střežení trestnic, která byla provedena v prvních letech nové republiky: *“Těžkou nesnáz působí také výkon zevní strážní služby v trestnicích a velkých věznicích. Dříve byla strážní služba ta vykonávána vojskem všude tam, kde byla vojenská posádka. Nyní přes námitky justiční správy jsou vojenské stráže z trestnic a věznic odvolány a ponechány jen stráž vojenská jedině ještě v pražské trestnici na Pankráci, zde však rovněž jen do odvolání. Proto byla justiční správa nucena přijmout mnoho nových dozorců, což způsobuje nejenom větší náklady, ale také není s to nahradit stráž vojenskou, která má jistě větší autoritu. Justiční správa zakročila proto znovu o obnovu vojenských stráží v trestnicích a předložení řešení této otázky ministerské radě s poukazem na zájem jak finanční, tak i služební.”*⁷⁴

Lze předpokládat, že jednání nedopadla podle představ představitelů justiční správy, nepodařilo se mi dohledat obnovení praxe vnějšího střežení vojskem u trestnic po roce 1922. Změna praxe střežení soudních věznic a trestnic si vyžádala velkou náborovou akci do řad zaměstnanců vězeňství a nároky na zvládnutí vzdělávacích kurzů. Otázkou zůstává, jak náročný úkol stál před justiční správou a jakou měla práce s vězni prestiž mezi obyvateli Československa. Lze předpokládat, že, stejně jako v dnešní době, nebyla práce s pachateli trestné činnosti vyhledávanou prioritou. Nacházela se na okraji zájmu uchazečů o zaměstnání na trhu práce. Velkou nesnází při náboru mohla být i skutečnost, že se ekonomika naší země ve dvacátých letech dostávala do konjunktury, zájem o práci ve vězení se tak zřejmě dále snižoval. To mohlo ovlivnit i kvalitní výběr zaměstnanců a nároky na jejich charakterové vlastnosti. Zhoršený výběr se tak mohl odrazit i v prosazování nových trendů v zacházení s trestanci.

⁷³ AKPR, f. KPR, 1919-1947, Vězeňství – memorandum pro presidenta republiky, zpráva o slovenských věznicích, zpráva dr. Lányho o návštěvě německých trestnic, 1922-1931, inv. č. 627, kart. 52.

⁷⁴ Tamtéž.

Další dvě nesnáze uváděné v memorandu dokazují nadčasovost dokumentu. Je zde poukazováno i na problémy tížící současný vězeňský systém. Ukazují specifičnost sociální služby, kterou představuje práce s delikventy. Přináší nám informaci o náročnosti definovat směr a prvky práce s pachateli s cílem předcházet jejich trestné činnosti, snížit recidivu a začlenit je do majoritní společnosti. Pisatelé dokumentu se pozastavovali i nad přístupem k vězňům, tj. jaká je „firemní kultura“ ve vězeňském systému. *„Jak již z části naznačeno tím, co právě uvedeno, je duch našich věznic a trestnic až dosud příliš jednostranně vojensko-kázeňský, který sám o sobě nestačí, aby polepšovací úkol ústavu trestních byl splněn. Není dost intenzivního, individuálního a soustavného mravně-kulturního působení na vězně, které by u něho podle jeho povahy a duševních schopností zanechalo trvalý účinek.“*⁷⁵

Citace nás odkazuje na dlouhodobost dilematu přístupu k vězněným osobám. Již skoro celé století je vězeňský systém charakterizován dialogem míry uplatňování vojenského přístupu, kázně a pořádku s přístupy založenými na humanizaci a s lidským přístupem. Lze říci, že po celou dobu se střídají způsoby zacházení, někdy až do extrému. Domnívám se, že v období první republiky byla věnována pozornost implementaci humanitních přístupů a vojensko-kázeňský styl řízení byl upozaděn.

Druhou nadčasovou nesnází, kterou uvádí memorandum, je problematika postpenitenciární praxe. Ukazuje nám, jak ji vnímali představitelé vězeňství ve dvacátých letech minulého století. Péče po propuštění je i v dnešní době podstatnou otázkou v procesu nápravy odsouzených. Důležitost postpenitenciárních služeb vzrůstá u odsouzených, kteří vykonávají dlouhodobé tresty odnětí svobody, kdy u nich v důsledku uvěznění hrozí enormní nebezpečí ztráty rodinných vazeb, sociálního zázemí, možnosti pracovního uplatnění.

Absence sociálních služeb, které by pomohly odsouzenému s přechodem do majoritní společnosti, může být jedním z faktorů recidivního chování propuštěného jedince. Je zajímavé zjistit, jak tuto významnou oblast zacházení s pachateli trestné činnosti vnímali dříve a zda mohou zkušenosti z dřívější doby být přínosné, inspirující a využitelné v dnešní společnosti: *„Velkou závadou je konečně i to, že není u nás dosud promyšlené soustavné péče o propuštěné vězně. Má-li vězeňství uspokojivě plnit svůj polepšovací a nápravný úkol, musí se státi logickým a organickým jeho doplňkem soustavná péče o propuštěné vězně. Spolky pro péči o propuštěné trestance, zřízené v sídlech sborových soudů a pozůstávající zpravidla z několika úředníků a jiných interesentů, na to nestačí. Jejich působnost nebyla dosud větší než, že některým trestancům při propuštění udílejí peněžní či jinou podporu. K nápravě jest potřebí míti dokonalou evidenci o poměrech propuštěných trestanců a těm z nich, kteří toho v nových poměrech potřebují, přispívat mravně a materiálně. Justiční správa učinila již podnět, aby ministerstvo sociální péče spolu s ním ujalo se úkolu otázku tuto rozřešiti, a bude o součinnost požádán také Československý červený kříž.“*⁷⁶ Memorandum konstatuje, že systém post-péče ve formě spolků

⁷⁵ Tamtéž.

⁷⁶ Tamtéž.

je nedostatečný,⁷⁷ zřejmě především z důvodu personálního nezajištění, tím docházelo k nemožnosti poskytovat komplexnější péči po propuštění.

Třetí a poslední část memoranda je zaměřená na definování cílů, které si Československé vězeňství vytyčilo do budoucna a se kterými byl prezident republiky seznámen. Na třetí části je vidět, jakým směrem se chtělo vězeňství vypravit po roce 1922. Jak se jim to podařilo, je však již mimo rámec tohoto článku. S ohledem na srozumitelnost jsem se rozhodl ocitovat všechny úkoly v memorandu v plném znění, bez mého komentáře:

- a) *„Je potřeba usilovati o řádné, moderním kriminalistickým požadavkům, vyhovující zařízení trestnic a věznic, o potřebné novostavby věznic nebo zatím alespoň rozšíření těch, které prostorově nestačí. Jest zejména naléhavě potřeba osvoboditi Komenského ústav v Košicích od škodlivého soužití s částí státní nemocnice navrátiti justiční správě co nejdříve trestnici leopoldovskou. Je nutné zřídit vězeňské oddělení pro vězně choromyslné a troale neduživé /epileptické a tuberkulosní/, k čemuž právě má býti použito trestnice leopoldovské.*
- b) *Třeba také zabezpečiti právní platnost živnostenské výuky trestanců, zejména trestanců mladistvých v trestnicích.*
- c) *Je třeba pečovati o to, aby přípravné odborné vzdělání zaměstnanců vězeňských bylo zvýšeno a to organizováním přípravných škol a kurzů. Pokud jde speciálně o úřednictvo, jest nutno, aby /podobně jak tomu bylo již dříve v Uhrách/ bylo rozlišováno mezi úředníkem správním a říditelem. Ředitelem trestnice má býti příště jen právník – kriminalista, který by byl kvalifikován k iniciativní spolupráci na vězeňské reformě. Za tím účelem bude potřeba, aby bylo do vězeňské praxe a služby přijato několik vhodných mladších právníků, kteří by tvořili říditelem dorost a mohli býti pověřeni řízením ústavů, až nynější ředitelé doslouží.*
- d) *Vedle přísné disciplíny vězeňské jest nutno ve věznicích a trestnicích vydatně sesílit vlivy kulturně mravní. Duch trestnice má býti určován společným*

⁷⁷ Většina spolků, která působila při soudech, byla založena v devadesátých letech 19. století. Byla na bázi dobrovolnosti, kdy se členové rekrutovali z veřejně známých osobností nebo pracovníků působících v justiční správě. Každý člen odváděl poplatky do společné kasy, z které se hradily potřebné náklady na péči o propuštěnce. Nejčastěji to byly finanční příspěvky, na překonání prvních chvil po propuštění, Započítávala se i cesta domů. Zástupci spolků totiž byli přesvědčeni, že i cesta domů bez finančních prostředků představuje zvýšené riziko možnosti páchaní trestné činnosti. Další možností pomoci, bylo vybavení odpovídacím oblečením, v závislosti na povětrnostních podmínkách při propuštění. Ze zpráv ve dvacátých letech minulého století se dozvídáme i o praxi zprostředkování práce u drobných živnostníků. Jedná se však o ojedinělou praxi, z důvodu neochoty zaměstnavatelů poskytnout práci propuštěným vězňům. Odmítnutí často bylo provázeno odůvodněním, že trestanci nejsou zvyklí pracovat, není na ně spoleh. Ze zpráv se také dozvídáme, že většina spolků byla nucena po válce omezit poskytování svých služeb, z důvodu omezených finančních prostředků. NA Praha, f. Ministerstvo spravedlnosti 1918-1948, Péče o propuštěné vězně 1918-1921, sign. Věz. 1, inv. č. 499, kart. 507

jednotných úsilím řiditele – kriminalisty s učitelem – vychovatelem a s ústavním lékařem.

- e) *Jest nutno organisaci činitelů pověřených výkonem trestů postavit na nový, jednotný právní základ a zastaralý výkon trestů vůbec nově upravit podle zkušeností získaných ve státech s moderním trestnictvím.*
- f) *Zvláštní pozornost třeba věnovati promyšlené organisaci péče o vězně propuštěné. K tomu cíli jest nutno, aby správa ústavu již před propuštěním trestance zjistila, do jakých poměrů trestanec z vězení přijde, jaké bude míti existenční a společenské postavení. Propuštěné vězně bude nutno míti po určitou dobu v evidenci tak, aby v případě, že by toho potřebovali, mohlo jim býti poskytnuto příspěvní mravní nebo materiální. Trestanci bývají lidé slabých povah, a občanská veřejnost přijímá propuštěného vězně zpravidla nevlídně a nedůvěřivě. Proto jest zapotřebí, aby těmto trestancům, kteří v době svého propuštění nemají zabezpečené existence, stát sám na přechodnou dobu opatřil zaměstnání. Justiční správa připravuje proto na zkoušku zřízení státního ústavu hospodářského, ve kterém by takové propuštění trestanci mohli jako volní dělníci za přiměřenou mzdu nějaký čas pobýti, než by si opatřili zaměstnání. Lze doufati, že k účelu tomu bude získán od ministerstva vnitra bývalý uprchlický tábor v Pohořelicích u Brna.⁷⁸*

Závěrem lze konstatovat, že memorandum nám přináší zajímavý a významný náhled do problematiky vězeňství v prvních letech nového Československa. Vyjadřuje, jaké byly zaznamenány problémy při přechodu z praxe mocnářství na vězeňství akceptující demokratické principy řízení s důrazem na humanitní vnímání hlavních vládních představitelů, čele s prezidentem republiky T. G. Masarykem. Můžeme se seznámit se směřováním práce nejen s trestanci, ale i ucelenou koncepcí vzdělávání zaměstnanců justiční správy. Závěrečná část seznámí čtenáře s vytyčenými cíli, kterých chtěli odborníci na vězeňství dosáhnout v průběhu několika let.

O úspěšnosti jejich počínání hovoří mimo jiné skutečnost, že Československé vězeňství bylo ve třicátých letech světově uznáváno pro svoji vyspělost. V neposlední řadě může studium memoranda přimět k zamyšlení nad současným stavem vězeňství, může zde také načerpat některé podnětné informace, které by mohly přinést zlepšení v oblasti penologické praxe. Domnívám se, že studium podobných archivních materiálů, jako je memorandum, může přinést nové myšlenky nebo rozvířít konstruktivní debatu nad tímto tématem.

⁷⁸ AKPR, f. KPR, 1919-1947, Vězeňství – memorandum pro presidenta republiky, zpráva o slovenských věznicích, zpráva dr. Lányho o návštěvě německých trestnic, 1922-1931, inv. č. 627, kart. 52.

Použité prameny a literatura

Archiv Kanceláře prezidenta republiky:

- f. KPR 1919-1947:
 - Vězeňství – memorandum pro prezidenta republiky, zpráva o slovenských věznicích, zpráva dr. Lányho o návštěvě německých trestnic, 1922-1931, inv. č. 627, kart. 52.
 - Pomocný výbor pro amnestované: Závěrečná zpráva o činnosti, 1920, inv. č. 161, kart. 3.

Národní archiv Praha:

- f. Ministerstvo spravedlnosti 1918-1948:
 - Prohlídky okresních soudů, sign. Čechy 22, inv. č. 574, kart. 624, 652.
 - Péče o propuštěné vězně 1918-1921, sign. Věz. 1, inv. č. 499, kart. 507.

Jiří BÍLEK, *Bílá místa české historie 5*, Praha 2018,

Roman JOHN, *Vzdělávání odsouzených ve druhé polovině 20. století*, Praha 2010

Aleš KÝR – Alena KAFKOVÁ – Lena FÁBRYOVÁ, *Z minulosti do přítomnosti pankrácké věznice*, Praha 2009.

Aleš KÝR, *Tradice a reformy vzdělávání vězeňského personálu*, in: *Historická penologie 1/2007*, Praha 2007,

Lukáš PALEČEK, *Memorandum Františka Kočího o Československém vězeňství*, in: *Historická penologie 1/2013*, Praha 2013.

VĚZEŇSKÝ PERSONÁL V OBDOBÍ PRVNÍ ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY

Aleš KÝR

System vězeňství

Se vznikem Československé republiky v roce 1918 byl recipován dosavadní systém státní správy, právní řád a postupně odstraňován právní dualismus Českých zemí a Slovenska. Tento přístup byl uplatňován i při obnově justice a vězeňství se zřetelem na legislativu, organizaci a personální záležitosti.⁷⁹

Úředníci, dozorcí a dozorkyně v Praze na Pankráci ve 20. letech 20. století (foto: KDH)

Soudní tresty upravoval zák. č. 117/1852 ř. z., o zločinech, přečinech a přestupcích. Za spáchané zločiny byl ukládán trest žaláře ve dvou stupních (žalář a těžký žalář) a popř. trest smrti. Za přečiny a přestupky byl ukládán trest vězení ve dvou stupních (vězení a tuhé vězení) nebo další tresty nespojené s odnětím svobody. Alternativním trestem pro zahálčivé osoby a pachatele majetkových trestných činů bylo umístění do zemské donucovací pracovny až na 5 let.⁸⁰ V letech 1921 až 1931 byly postupně vydány nové vězeňské a služební předpisy, upravující výkon trestů a činnost vězeňského personálu.⁸¹

⁷⁹ *Ministerstvo spravedlnosti v prvním desetiletí*, Praha 1928, s. 19; Karel MALÝ a kol., *Dějiny českého a česko-slovenského práva do roku 1945*, Praha 1999, s. 328-329.

⁸⁰ Zákon č. 117/1852 ř. z., o zločinech, přečinech a přestupcích, § 12-17 a § 240-247; Zákon č. 89 a č. 90/1885 ř. z., o donucovacích pracovnách; Zákon č. 102/1929 Sb., o zřízení nucených pracovních kolonií a o změně některých ustanovení trestního práva.

⁸¹ *Ministerstvo spravedlnosti v prvním desetiletí*, s. 57-78; *Vězeňství v Československé republice*, Praha 1930, s. 50-51.

Z předchozího období bylo k dispozici 6 mužských trestnic (Praha-Pankrác, Plzeň-Bory, Kartouzy-Valdice, Mírov, Ilava, Leopoldov) a ženská trestnice (Praha-Řepy) k výkonu trestů od jednoho roku po doživotí. Dále 36 věznic krajských trestních soudů, určených k výkonu vyšetřovací vazby, soudní zajišťovací vazby a trestů od jednoho měsíce do jednoho roku, 388 věznic okresních soudů, určených k výkonu vyšetřovací vazby a krátkých trestů od 12 hodin do 1 měsíce.

V Ě S T N Í K

MINISTERSTVA SPRAVEDLNOSTI.

Redakce v ministerstvu spravedlnosti.

Ročník I. Praha, dne 1. února 1919. Číslo 2.

Pozvání k odebírání věstníku ministerstva spravedlnosti.

Věstník ministerstva spravedlnosti, jehož první a druhé číslo pro rok 1919 právě vyšlo, obsahuje vedle nařízení a výnosů všeobecné povahy a důležitosti, neuvěřitelných ve sbírce zákonů a nařízení, i jiné vyhlášky a sdělení z oboru ministerstva spravedlnosti. Jako přílohy vydávány budou sbírky zásadních rozhodnutí, po právní stránce důležitých, v občanských, trestních a živnostenských právních věcech.

Předplatné stanoví se prozatím na 8 K za věstník s přílohami a na 4 K bez příloh. Jednotlivým soudům a státním zastupitelstvím zasílán bude výtisk zdarma. Úředníkům zasílán bude souborně na soud.

Objednávky na věstník přijímá knihtiskárna Karla Reyla nást., Praha-III., Mišeňská ul. č. 70, kde též nejdříve ve 4 týdnech jest oznámiti nedošlo-li vůbec, anebo došlo-li neúplně některé číslo věstníku.

Předplatné na věstník budíž zasíláno složným lístkem, který jest k číslu věstníku připojen.

Nařízení a výnosy.

2.

Nařízení ministerstva spravedlnosti ze dne 14. prosince 1918
o složení slibu nově nastupujícími dozorcí a dozorkyněmi vězňů.

Nově nastupující dozorcí a dozorkyně vězňů vykonají na místo slibu a služební přísahy v § 10. nařízení mín. spravedlnosti ze 7. března 1914 č. 23 věstn. a v § 9. nař. mín. spravedlnosti ze 7. března 1914 č. 24 věstníku předepsaných, slib tohoto znění:

„Slibuji na svou čest a svědomí, že republika československé budu vždy věren(a) a její vlády poslušen(a), že budu veškeré své povinnosti dle platných zákonů a nařízení plnit svědomitě, plně a nestranně, budu poslušen(a) všech příkazů svých představených, úředního tajemství neprozradím a ve všem svém jednání jen prospěchu státu a zájmu služby budu dbáti!“

Slib tento se při dalším postupu neopakuje.

Soukup v. r.

Slib pro vězeňské dozorce (foto: KDH)

V roce 1926 se změnila pankrácká trestnice na zemskou, později krajskou soudní věznicí a do roku 1930 se počet okresních soudních věznic snížil na 379

věznic. Donucovací pracovní byly zřízeny v Praze a Pardubicích pro muže a v Kostomlatech pro ženy.⁸²

Mladiství provinilci – chlapci ve věku od 14 do 21 let byli umísťováni do Komenského ústavu v Košicích a od roku 1925 s tresty nad 6 měsíců do Polepšovacieho a trestního ústavu v Mikulově. Alternativním opatřením bylo umístění do zemských vychovatelem v Králíkách a Opatovicích. Provinilé dívky byly umísťovány do samostatného oddělení v ženské trestnici v Praze-Řepích, v letech 1921 až 1925 do polepšovny v Mikulově a později do Zemské vychovatelny v Kostomlatech pod Milešovkou.⁸³

Stejnokroj dozorce vězňů z 20. let (foto: KDH)

Soudní věznice spadaly do působnosti prezidentů krajských trestních soudů a přednostů okresních soudů, kteří jmenovali správce věznice. Koncem roku 1921 byly trestnice vyňaty z kompetence vrchních státních zastupitelství a podřízeny bezprostředně ministerstvu spravedlnosti. Problematika vězeňství byla začleněna do trestního odboru a přechodně v letech 1922 až 1929 do samostatného odboru.⁸⁴

Vojenské věznice v sídlech divizí a brigád, které sloužily k výkonu vyšetřovací a prozatímní vazby a výkonu trestu do jednoho roku, podléhaly vojenské justiční

⁸² *Ministerstvo spravedlnosti v prvním desetiletí, s. 58-59; Vězeňství v Československé republice, s. 3-4.*

⁸³ *Vězeňství v Československé republice, s. 3, 37, 40-41, 51-53.*

⁸⁴ *Ministerstvo spravedlnosti v prvním desetiletí, s. 58; Alena KAFKOVÁ, Cesta ke vzniku generálního ředitelství VS ČR 1865-1965, in: Historická penologie 1/2000, Praha 2000, s. 10-11.*

správě. Uložené tresty nad jeden rok byly vykonávány ve vojenské trestnici Plzeň-Bory, kterou v roce 1920 nahradila vojenská trestnice v Terezíně.⁸⁵

Systemizace personálu

V civilních trestnicích s průměrným počtem 450 až 500 trestanců bylo plánováno zpravidla 8 úředníků (ředitel, správce, kontrolor, adjunkt, inspektor vězeňské stráže, lékař, učitel a duchovní), 80 až 100 dozorců vězňů a potřebný počet pomocných kancelářských sil.

Stejnokroj dozorce vězňů z 30. let (foto: KDH)

Ve věznicích krajských soudů typu A (s počtem nad 200 vězňů) byli systemizováni 2 úředníci vězeňské správní služby a inspektor vězeňské stráže, ve věznicích typu B (s počtem od 120 do 200 vězňů) byl systemizován 1 úředník vězeňské správní služby a inspektor vězeňské stráže a ve věznicích typu C (s počtem do 120 vězňů) byl systemizován pouze inspektor vězeňské stráže, který zároveň vykonával úřednickou službu a byl i správcem věznice.

⁸⁵ Jiří BÍLEK, *Nástin vývoje vojenského vězeňství v letech 1945-1953*, in: Sborník z mezinárodní konference Vězeňské systémy v Československu a ve střední Evropě 1945-1955, Opava 2001, s. 127.

Počet dozorců byl ve věznicích krajských soudů systemizován podle skutečné potřeby dané poměrem: 1 dozorce na 8 vězňů. V ženských odděleních věznic vykonávaly službu dozorkyně vězňů. Ve věznicích okresních soudů vykonával službu zpravidla jeden soudní zřízenec. V trestnicích činil poměr počtu dozorců k počtu trestanců zpravidla 1:5 s tím, že v ženské trestnici vykonávaly službu dozorkyně.⁸⁶

Stejnokroj dozorkyň vězňů z 30. let (foto: KDH)

Dozorci byli příslušníky a dozorkyně příslušnicemi Sboru stráže vězeňské, který byl ve smyslu zákona č. 16/1914 ř. z. ozbrojeným, ale nikoliv vojensky organizovaným sborem. Na základě nařízení ministerstva spravedlnosti ze dne 14. prosince 1918 museli všichni nastupující dozorcí a dozorkyně složit služební slib,

⁸⁶ *Vězeňství v Československé republice*, s. 5.

který je též zavazoval k zachování věrnosti Československé republice. Vlastenecké smýšlení vězeňských dozorců bylo posíleno přijetím demobilizovaných legionářů.⁸⁷

Vězeňskými úředníky byli jednak právníci s vysokoškolským vzděláním, jednak absolventi středních škol s maturitou, kteří získali též odbornou vězeňskou kvalifikaci. Vězeňští lékaři, učitelé a duchovní byli ustanoveni na systemizované funkce služebně (jmenováním) nebo smluvně. Povinnosti a oprávnění vězeňských úředníků nově stanovil služební řád vydaný ministerstvem spravedlnosti v roce 1926.⁸⁸

Podmínky služby

Přijímání výpomocných zaměstnanců bylo v pravomoci přednostů okresních soudů, prezidentů krajských soudů a vrchních ředitelů trestnic. Pro dozorčí a strážní službu byli přijímáni zletilí uchazeči s československým státním občanstvím – muži ve věku do 35 let, ženy do 30 let, kteří byli zdraví, statní, bezúhonní, gramotní se znalostí jazyků národnostních menšin a svobodní. Ženy mohly být ovdovělé nebo rozvedené, ale bezdětné. Služební smlouva byla nově uzavírána na základě vládního nařízení ze dne 7. července 1926 č. 114 Sb. zákonů a nařízení.⁸⁹

Noví členové dozorčí stráže byli přijímáni jako pomocní dozorcí a dozorkyně vězňů se čtrnáctidenní výpovědní lhůtou na zkušební dobu v trvání 6 měsíců. Definitivní ustanovení do funkce dozorce a dozorkyně vězňů v krajských soudních věznicích náleželo prezidentovi vrchního soudu, v trestnicích pak vrchnímu státnímu zástupci, později ministerstvu spravedlnosti.⁹⁰

Úředníci trestnic, zejména inspektoři dozorčí stráže, správci a vrchní ředitelé, byli vybíráni z řad uchazečů s maturitním vzděláním, kteří ve vojenské službě dosáhli důstojnické hodnosti. Úředníci věznic a trestnic (elévové, adjunkti, kontrolori, správci, učitelé, lékaři, duchovní a inspektoři vězeňské stráže) byli jmenováni ministrem spravedlnosti. Služební povinnosti a oprávnění stanovila služební pragmatika ve smyslu zák. č. 15/1914 ř. z.⁹¹

⁸⁷ Zákon č. 16/1914 ř. z., o Sboru stráže vězeňské; Věstník ministerstva spravedlnosti, roč. 1, čís. 2 z 1. 2. 1919; Nařízení ministerstva spravedlnosti ze 14. 12. 1918 o složení slibu nově nastupujícími dozorcí a dozorkyněmi vězňů.

⁸⁸ *Vězeňství v Československé republice*, s. 4; Národní archiv Praha (NA Praha), f. SSNV, nezpracováno, sv. 10, 11, Služební řád pro úředníky věznic Zemského trestního soudu v Praze; Výnos ministerstva spravedlnosti ze dne 26. května 1926, č. 24051/26.

⁸⁹ NA Praha, f. SSNV, nezpracováno, sv. 10, 11, Služební řád pro věznic okresních soudů, Výnos ministerstva spravedlnosti ze dne 18. listopadu 1929, č. 42599; Služební řád pro dozorce vězňů, § 1 a § 2; Služební řád pro dozorkyně vězňů, § 1 a § 2; Vězeňské předpisy (Část 1), Ministerstvo spravedlnosti v Praze, 1921.

⁹⁰ Tamtéž, Služební řád pro dozorce vězňů, § 3 až § 6; Služební řád pro dozorkyně vězňů, § 3 až § 5; Vězeňské předpisy (Část 1), Ministerstvo spravedlnosti v Praze, 1921.

⁹¹ Tamtéž, Služební řád pro úředníky věznic Zemského trestního soudu v Praze, § 1, Výnos ministerstva spravedlnosti ze dne 26. května 1926, č. 24051/26; Zákon č. 15/1914 ř. z. – služební pragmatika.

S personální pravomocí souvisela i působnost v odborné přípravě zaměstnanců. V soudních věznicích a trestnicích byly organizovány přípravné odborné kurzy pro dozorce a dozorkyně vězňů, které trvaly 3 měsíce, zahrnovaly část teoretickou i praktickou a byly ukončeny závěrečnou zkouškou.⁹²

Ročník 1936. 431

Sbírka zákonů a nařízení státu československého.

Částka 30. Vydána dne 6. května 1936.
Cena: Kč 260.

Obsah: (113.—117.) 113. Nařízení o služebním stejnokroji státních úředníků všežské služby právní, správní a strážní, jakož i zřízenčí všežské služby strážní. — **114.** Nařízení, kterým se provádí zákon ze dne 12. prosince 1918, č. 76 Sb. z. a n., o zřízení československé státní „Vysoké školy svěřelkářské v Brně“. — **115.** Vyhláška o zákazu užívání státních znaků a úředních puncovních značek Konfederace švýcarské a veřejných znaků jejích kantonů k označování zboží v hospodářském styku. — **116.** Vyhláška, kterou se rozšiřuje závaznost hromadné smlouvy pracovní, uzavřené mezi Textilní sekci Severomoravsko-slezského svazu průmyslníků Frýdek-Místek a Svazem textilního dělnictva v Československé republice se sídlem v Brně, Československým odborovým sdružením křesťansko-sociálním v Brně, Československým svazem dělnictva textilního v Náchodě, sekretariát v Brně, a Všeodborovým sdružením křesťanského dělnictva a zaměstnanectva československého v Brně, na soudní okres frýdečský. — **117.** Vyhláška o přístupu soustátí Australského, počítající v to území Papua a ostrov Norfolk a mandátní území Nové Guineje a Nazru, k dodatkové úmluvě mezi republikou Československou a Spojeným královstvím Velké Británie a Severního Irsku ze dne 15. února 1935 o civilním řízení soudním.

113.

**Vládní nařízení
ze dne 24. dubna 1936**

**o služebním stejnokroji státních úředníků
všežské služby právní, správní a strážní, ja-
kož i zřízenčí všežské služby strážní.**

Vláda republiky Československé nařizuje podle §§ 22, 146, 148 a 210 zákona ze dne 24. června 1926, č. 103 Sb. z. a n., o úpravě platových a některých služebních poměrů státních zaměstnanců (platového zákona), pokud se týče podle čl. IV zákona ze dne 25. ledna 1914, č. 15 ř. z., o služebním poměru státních úředníků a státních zřízenčí (služební pragmatiky):

Ovodní a všeobecná ustanovení.

§ 1.

(1) Část první tohoto nařízení upravuje služební stejnokroj a jeho užívání pro státní úředníky všežské služby právní a správní. Pokud se v části první užívá slova „úředník“ bez bližšího označení, jest tím rozuměti nejen úředníky, ale i čekatele a aspiranty.

(2) Část druhá nařízení upravuje služební

stejnokroj a jeho užívání pro úředníky všežské služby strážní a zřízenčí všežské služby strážní. Pokud se v této části užívá slovo „dozorci vězňů“ bez bližšího označení, jest tím rozuměti mužské pragmatikální zřízenčí všežské služby strážní a pokud se užívá slovo „dozorkyně vězňů“ bez bližšího označení, žen- ské pragmatikální zřízenčí všežské služby strážní.

(3) Úředníci všežské služby právní, správní a strážní jakož i dozorce a dozorkyně vězňů jsou povinni nositi ve službě součástky a odznaky stejnokrojové odpovídající předpisům tohoto nařízení.

(4) Směrnice, které vydá ministerstvo spravedlnosti v souhlasu s ministerstvem financí, určí, zda, v jakém rozsahu, jakým způsobem (peněžitým příspěvkem nebo skutečnou dodávkou) a za jakých podmínek přispěje státní správa úředníku všežské služby právní nebo správní a všežské služby strážní k splnění povinností uložených jim tímto nařízením, při čemž bude přihlíženo k předpisům, platným v tomto směru pro zaměstnance rovnocenných kategorií jiných služebních oborů, u nichž pro nošení úředního (služebního) stejnokroje platí stejné neb obdobné předpoklady.

49

Vládní nařízení o služebním stejnokroji (foto: KDH)

⁹² NA Praha, f. SSVV, nezpracováno, sv. 10,11, Služební řád pro dozorce vězňů, § 1, Služební řád pro dozorkyně vězňů, § 3, Vězeňské předpisy (Část 1), Ministerstvo spravedlnosti v Praze, 1921; *Vězeňství v Československé republice*, s. 4.

Teoretická část byla zaměřena na získání znalostí služebních řádů pro výkon dozorcí a strážní služby, domácích vězeňských řádů pro mužské trestnice, věznice krajských soudů, věznice okresních soudů, oddělení mladistvých a oddělení politických provinilců. Dále na znalost zákona o samovazbě, dalších zákonných ustanovení o trestech a jejich výkonu a dějiny vězeňství.⁹³

V praktické části přípravného kurzu si noví dozorcí osvojovali povinnosti na jednotlivých stanovištích. Nové dozorkyně v ženské trestnici v Řepích získávaly zkušenosti pod vedením Milosrdných sester Kongregace sv. Karla Boromejského, které v Praze působily ve vězeňství od roku 1854. Praxe dozorců byla též zaměřena na používání donucovacích prostředků (pout, svěrací kazajky a obušku zn. „Star“), nošení a používání střelné zbraně (revolveru nebo pistole a pušky). Výcvik ve střelbě byl zajišťován na vojenských střelnicích. Použití služební zbraně bylo nově upraveno zákonem č. 102/1929 Sb. V roce 1937 byl na základě policejních zkušeností zaváděn výcvik dozorců i dozorkyň v sebeobraně (jiu-jitsu).⁹⁴

Zemská vychovatelna v Kostomlatech pod Milešovkou (foto: Wikipedie)

⁹³ NA Praha, f. SSNV, nezpracováno, sv. 10,11, Vězeňské předpisy (Část 1), Ministerstvo spravedlnosti v Praze, 1921; F. V. PROCHÁZKA, *O žaláři, jeho dějinách a organizaci*, Praha 1925.

⁹⁴ NA Praha, f. SSNV, nezpracováno, sv. 10,11, Služební řád pro věznice okresních soudů, Výnos ministerstva spravedlnosti v Praze z 18. 11. 1929, č. 42599; Domácí řád pro věznice sborových soudů (sedriálních), Ministerstvo spravedlnosti v Praze, 1927; Zvláštní ustanovení o službě dozorců vězňů v mužských trestnicích; Výnos Ministerstva spravedlnosti v Praze ze dne 16. srpna 1927, č. 33100/27; Domácí řád ženské trestnice v Řepích, Ministerstvo spravedlnosti v Praze, 1927; Jan UHLÍK, *Historie věznění a vězeňství v Čechách*, Praha 2006, s. 176-177; Zemský archiv Opava, f. Krajský soud Nový Jičín, nezpracováno, Výzbroj dozorcí stráže ze dne 28. června 1926; Zákon č. 102/1929 Sb., o zřízení nucených pracovních kolonií a o změně některých ustanovení trestního práva, čl. VII. - používání zbraně při výkonu služby; E. VÁCLAVEK, *Policejní hmaty*, Olomouc 1927.

Schopní dozorcí vězňů byli po uplynutí předepsané praxe povýšeni na dozorce – podúředníky. K postupu do funkce vrchního dozorce byla stanovena dvouletá praxe a složení předepsané zkoušky. Inspektoři vězeňské stráže byli jmenováni z řad kvalifikovaných vrchních dozorců.⁹⁵

Dozorcí a dozorkyně byli povinni vykonávat službu v předepsaném stejnokroji, řádně plnit stanovené povinnosti a příkazy nadřízených, zachovávat mlčenlivost ve služebních záležitostech a chovat se nezávadně i mimo službu. Za služební přestupky byly ukládány pořádkové tresty v pravomoci ředitele soudní věznice nebo trestnice (výstraha, veřejná výstraha, ztráta 1 až 2 volných dnů a pokuta). Za služební přečiny byly ukládány disciplinární tresty příslušnou komisí v působnosti prezidenta vrchního soudu a ministerstva spravedlnosti (důtka, vyloučení z postupu, snížení služného, přeložení na odpočinek se sníženým příjmem a propuštění). Nález disciplinární komise nepodléhal správnímu řízení.⁹⁶

Propuštění ze služby následovalo na základě rozsudku za spáchaný trestný čin ze ziskuchtivosti, proti mravnosti nebo jiný při uložení trestu odnětí svobody od 6 měsíců. K propuštění bez předchozí výpovědi mohlo dojít též za hrubé porušení služebních povinností, při ztrátě důvěry nebo uzavření manželství ve zkušební době.⁹⁷

Poslání vězeňství

Je nesporné, že československé vězeňství v období let 1918 až 1938 čerpalo z humanistických evropských tradic, které pozitivně ovlivnily vývoj v oblasti vzdělávání, mravní výchovy a trestního práva. Neméně významným zdrojem poučení a inspirace byly též české tradice, zosobněné především Janem Amosem Komenským, humanistickým filosofem a pedagogem 17. století, dále Josefem Sonnenfelsem, osvícenským právníkem 18. století a Františkem Josefe Řezáčem, vězeňským kaplanem, pedagogem, reformátorem vězeňství a školství 19. století.⁹⁸ Poslání československého vězeňství a vězeňského personálu z etického hlediska nejvýstižněji charakterizuje následující citace: „*Trestní ústav se svými zařízeními a se všemi lidmi v něm - toť celý nový svět trestancův. Učiňme, aby neviděl v něm zla a nepravostí, nýbrž aby tu stále cítil zušlechťující dobrý vliv vážné životní opravdovosti, čestnosti, svědomitosti, lidskosti. Ať pozná v úředníku muže sice přísného, ale dobrého a spravedlivého, ať setká se s učitelem laskavým a pečlivým, ať z každého slova knězova svítí*

⁹⁵ NA Praha, f. SSNV, nezpracováno, sv. 10, 11, Služební řád pro dozorce vězňů, § 1; Vězeňské předpisy (Část 1), Ministerstvo spravedlnosti v Praze, 1921; *Vězeňství v Československé republice*, s. 4.

⁹⁶ Tamtéž.

⁹⁷ Tamtéž, Služební řád pro dozorce vězňů, § 45, 51.

⁹⁸ František Josef REZÁČ, *Vězeňství v posavadních způsobech svých s návrhem o zdárnějším trestání a polepšování zločinců*, Praha 1852; Aleš KÝR, *Odkaz Františka Josefa Řezáče nejen českému vězeňství*, in: *Historická penologie* 2/2003, Praha 2003, s. 5-7; Aleš KÝR, *Odkaz Jana Amose Komenského nejen českému školství*, in: *Historická penologie* 3/2003, Praha 2003, s. 3-7; Aleš KÝR, *Hledání mravních vzorů v minulosti*, in: *Historická penologie* 1/2004, s. 5-8.

*mu očišťující a povznášející naděje v možnost lepšího života, ať je mu vězeňský lékař vzorem ušlechtilého lidumila. Dozorce je stejně důležitým činitelem pro výchovu a nápravu trestance jako kdokoli ze jmenovaných úředníků. Kulturní význam dozorce v trestním ústavu lze vystihnout dvěma slovy: dobrý příklad!*⁹⁹

Použité prameny a literatura

Národní archiv Praha:

- f. SSNV, vězeňské řády a předpisy 1921-1929, nezpracováno, sv. 10,11.

Kabinet dokumentace a historie VS ČR:

- Vězeňské předpisy 1921.

Jiří BÍLEK, *Nástin vývoje vojenského vězeňství v letech 1945-1955*, in: Sborník z mezinárodní konference Vězeňské systémy v Československu a ve střední Evropě 1945-1955, Opava 2001.

Alena KAFKOVÁ, *Cesta ke vzniku generálního ředitelství VS ČR 1865-1965*, in: Historická penologie 1/2000, Praha 2000.

Aleš KÝR, *Odkaz Františka Josefa Řezáce nejen českému vězeňství*, in: Historická penologie 2/2003, Praha 2003.

Aleš KÝR, *Odkaz Jana Amose Komenského nejen českému školství*, in: Historická penologie 3/2003, Praha 2003.

Aleš KÝR, *Hledání mravních vzorů v minulosti*, in: Historická penologie 1/2004, Praha 2004

Karel MALÝ a kol, *Dějiny českého a česko-slovenského práva do roku 1945*, Praha 1999.

F. V. PROCHÁZKA, *O žaláři, jeho dějinách a organizaci*, Praha 1925.

František Josef ŘEZÁČ, *Vězeňství v posavadních spůsobech svých s návrhem o zdárnějším trestání a polepšování zločinců*, Praha 1852.

Jan UHLÍK, *Historie věznění a vězeňství v Čechách*, Praha 2006.

E. VÁCLAVEK, *Policejní hmaty*, Olomouc 1927.

Ministerstvo spravedlnosti v prvním desetiletí republiky, Praha 1928.

Vězeňství v Československé republice, Praha 1930.

Zákon č. 117/1852 ř. z., o zločinech, přečinech a přestupcích.

Zákon č. 89 a 90/1885 ř. z., o donucovacích pracovnách.

Zákon č.16/1914 ř. z., o Sboru stráže vězeňské.

Zákon č.102/1929 Sb., o zřízení nucených pracovních kolonií a o změně některých ustanovení trestního práva.

⁹⁹ Kabinet dokumentace a historie VS ČR, Vězeňské předpisy I., Praha 1921, s. 4.

KAREL KOTALÍK – ŽIVOT LEGIONÁŘE PO NÁVRATU Z FRONTY

Ondřej HLADÍK

Články a studie zabývající se problematikou československých legionářů z první světové války v podstatě opomíjejí osudy většiny z nich po návratu domů. Výjimku představují vojáci sloužící i nadále v armádě nové republiky, kteří často dosáhli generálských hodností. Mimo to zůstává okrajově v povědomí přidělování „trafik“ válečným vysloužilcům či až zlidovělé podání protloukání se životem invalidů vykreslené meziválečnou literaturou. Až archetypálně pro většinu naší současné společnosti působí postava Zilvara ze zfilmované knihy Karla Poláčka „Bylo nás pět“, jež je však značně zidealizována. Druhý pól takto mediálně vytvořeného obrazu představuje štábní strážmistr Karel Arazím z oblíbeného seriálu „Četnické humoresky“ zastupující méně početnou skupinu navrátilců, jimž se podařilo uspět.

Stranou zájmu však zůstává výše zmíněná početná skupina, která se více či méně úspěšně protloukala životem, bez možnosti budovat významnější kariéru ve státních službách či alespoň nějaké zásadnější podpory. Ti se pak museli potýkat jak s nutností ekonomického zajištění sebe a svojí rodiny, tak i s frontovými prožitky, jež mohly mít až fatální následky.

Do skupiny vytyčené v předchozím odstavci náležel i Karel Kotalík, jenž však současné spadá i mezi zemřelé v průběhu výkonu vazby v 50. letech 20. století. Proto se také stal součástí dlouhodobého projektu, jehož výstupy jsou postupně publikovány nejen v časopisu *Historická penologie*.¹⁰⁰ Je však prvním z doposud zveřejněných krátkých biografii, která nesouvisí s perzekucí obyvatel po roce 1948 a má kriminální původ, byť jak ukáží následující řádky, nelze jej hodnotit jako programového pachatele trestných činů.

K. Kotalík se 27. ledna 1895 na Žižkově do rodiny Václava Kotalíka a Anny, roz. Chocholové. Jeho otec byl původně provazník, avšak živil se také jako obchodní zástupce nejmenované firmy. Tehdy bydleli v Nuslích, ale přesná adresa není známá. Ovdovělá matka však ještě ve 30. a 40. letech bydlela v Krušinově 11 (dnes Sinkulova) a nelze proto vyloučit, že je to adresa, kde strávil mládí i K. Kotalík, jelikož tato ulice k Nuslím katastrálně náleží.

O jeho životě v době dospívání se nedochovaly téměř žádné informace. Bezpochyby vychodil pět tříd obecné a tři třídy měšťanské školy. Tím také

¹⁰⁰ Ondřej HLADÍK, *Dvojitý život poslance Aliose Jaroše*, in: *Paměť a dějiny* 4/2017, Praha 2017, s. 73-81; O. HLADÍK, *Historik na scesti. Václav Hauft (1906–1963)*, in: *Paměť a dějiny* 3/2020, Praha 2020, s. 83-89; O. HLADÍK, *Katolický duchovní ve spárech Státní bezpečnosti*, in: *Historická penologie* 2/2019, Praha 2019, s. 2-11; O. HLADÍK, *Život a smrt generála Karla Hanuse*, in: *Historická penologie* 2/2018, Praha 2018, s. 14-26. O. HLADÍK, *Kolektivizace jako lidská katastrofa na příkladu mlynáře Jindřicha Davida*, in: *Poohří 7., Smrt, války a katastrofy*, Sborník z konference konané v Kadani 12. a 13. října 2017, Louny-Žatec-Kadaň 2018, Sborník z konference konané v Kadani 12. a 13. října 2017, s. 99-103.

vzdělávání ukončil.¹⁰¹ Čím se posléze živil říci nelze. Před vypuknutím první světové války byl domovsky příslušný do Sepekova nedaleko Milevska,¹⁰² pročež roku 1915 narukoval k 102. benešovskému pěšímu pluku, s nímž odešel na východní frontu.

*K. Kotalík na fotografii ze svatby s J. Prügelhofovou v r. 1937
(foto: NA Praha)*

V červnu 1916 padl do zajetí a koncem září 1917 vstoupil v Caricynu (dnes Volgograd) do legií. Nejprve k záložnímu praporu, posléze bojoval v řadách 4. střeleckého pluku Prokopa Velikého, s nímž absolvoval celou anabázi až do Vladivostoku, odkud se v dubnu 1920 vypravil na cestu domů. Činnost v legiích ukončil 11. února 1921.¹⁰³

Po návratu do civilního života pracoval dlouhá léta jako poštovní zřízenec a až do svatby žil u rodičů. Poprvé se oženil 22. února 1924 s Marií Kavkovou z Vinohrad. Novomanželé bydleli v ulici Čelakovského sady, kde setrvali jen do roku 1925, načež se mnohokrát stěhovali po celé Praze.¹⁰⁴ Důvod neustálého střídání adres

¹⁰¹ NA Praha, Policejní ředitelství II – všeobecná spisovna, sign. K 4419/10, kart. 5686, zpráva o zadržení K. Kotalíka z 29. 9. 1940.

¹⁰² Tamtéž, bytové přihlášky, sign. Kotalík Karel*1895.

¹⁰³ Databáze Vojenského historického archivu, legionáři, záznam vojáka – K. Kotalík [online], [citováno 13. 6. 2017], <http://www.vuapraha.cz/fallensoldierdatabase>

¹⁰⁴ S ohledem na časté stěhování nebudou v textu jednotlivé adresy zmiňovány. Následuje proto chronologicky řazený přehled míst, kde K. Kotalík bydlel, tak jak je zachycuje bytová přihláška policejního ředitelství: 1925 – Radlice, 1927 – Kobyličky, 1930 – Libušina, 1931 – Benešova, 1932 –

ale studované prameny neuvádějí. Mimo to zůstává život K. Kotalíka ve 20. a první polovině 30. let 20. století zastřen rouškou tajemství. Není proto zřejmé, jestli jeho první žena zemřela nebo došlo k rozvodu.

Další dostupné informace se vztahují až ke květnu 1937, kdy pracoval jako zřízenec poštovního úřadu na Wilsonově nádraží. Tehdy se také podruhé oženil. Za ženu si vzal rozvedenou Janu Prügelhofovou, leč zakrátko začal mít pár velké problémy. Už v červnu téhož roku přišla manželka K. Kotalíka na Okresní policejní komisařství číslo II pro Horní Nové Město a Vyšehrad v Krakovské ulici, kde podala oznámení, že její manžel předchozí den ráno odešel z domova a už se nevrátil. V této souvislosti se poprvé objevuje zmínka o tom, že trpěl blíže nespecifikovanou duševní chorobou, která je uvedena jako příčina zmizení.¹⁰⁵ Hned následující noc se však bez vysvětlení vrátil.¹⁰⁶

Je tedy zřejmé, že zdravotní problémy u něj musely být v té době už patrné. Větší jasno do jeho psychického stavu ale nevneslo ani pátrání Poštovního úřadu, kvůli změně adresy, kterou K. Kotalík neoznámil zaměstnavateli. V žádosti adresované policejnímu ředitelství je uvedeno jen: „...jest již dlouhou dobu nemocen...“.¹⁰⁷ Více informací je dochováno až z října 1937, kdy jeho duševní choroba vygradovala. V noci ze 4. na 5. října přišel domů opilý, načež začal manželce i podnájemníkovi hrubě nadávat, vyhrožovat zničením nábytku a zabitím. Oba jmenovaní tyto skutečnosti hned ráno oznámili úřadům, přičemž do protokolu shodně uvedli informace o těžkém alkoholismu, opakované agresivitě K. Kotalíka i jeho umístění do nedalekého ústavu pro choromyslné v Kateřinkách.¹⁰⁸ Policejní lékař ve zprávě o zdravotní prohlídce z následujícího dne popsána fakta potvrdil.¹⁰⁹ Dva dny na to ale u Kotalíků musela policie zasáhnout znovu, protože „...byl stížen ve svém bytě záchvaty zuřivosti, ve kterých rozbíjí bytové zařízení a vyhrožuje, že spáchá sebevraždu podřezáním.“¹¹⁰ Při zadržení navíc došlo ke rvačce mezi ním a zasahujícím obvodním inspektorem II. třídy Václavem Kotkem, jehož tvrdě nakopl do břicha, čímž mu způsobil poranění vyžadující hospitalizaci ve Všeobecné nemocnici. Lékař jej během další prohlídky uznal duševně chorým a kvůli agresivitě spojené s halucinacemi nařídil opětovný převoz do ústavu pro choromyslné.¹¹¹ Jeho chování mělo ještě dohru v podobě rozhodnutí okresního soudu civilního pro vnitřní Prahu

Krušinova, 1934 – Lumírova, 1935 – Karlova, 1935 – Liliova, 1936 – Přemyslova, 1936 – Dittrichova, 1937 – Benátská (Benátecká), 1944 – Lomnického, 1945 – Böhmova, 1948 – Sdružení, 1950 – Pod Děkanou. K roku 1940 se prameny rozcházejí. Jako bydliště se objevuje buď Benátská ulice, nebo adresy Löfnerova a Lomnického.

¹⁰⁵ NA Praha, Policejní ředitelství II – všeobecná spisovna, sign. K 4419/10, kart. 5686, zpráva o zmizelé osobě z 15. 7. 1937.

¹⁰⁶ Tamtéž, zpráva z 16. 7. 1937.

¹⁰⁷ Tamtéž, žádost Poštovního úřadu v Praze 15 z 10. 8. 1937.

¹⁰⁸ Tamtéž, protokoly J. Kotalíkové a K. Tůmy z 5. 10. 1937.

¹⁰⁹ Tamtéž, zpráva o lékařském vyšetření z 6. 10. 1937

¹¹⁰ Tamtéž, zpráva o zadržení K. Kotalíka z 8. 10. 1937.

¹¹¹ Tamtéž.

ze dne 18. února 1938 o zbavení svéprávnosti. Současně byla jeho manželka určena opatrovnící.¹¹²

Po zbytek 30. let a v první polovině let 40. se situace opakovala stále dokola. Není proto nutné přesně popisovat jednotlivé případy, stačí jejich krátké shrnutí. V opilosti vyvolával konflikty, bezcílně se potuloval po Praze, bil manželku, podezíral ji z nevěry a se zbraní v ruce vyhrožoval zabitím. Při zatčení pro nebezpečné vyhrožování propadal záchvatům agresivity, načež jej obvykle odvezli do ústavu pro choromyslné, z nějž několikrát utekl. V opačném extrému naopak propadal depresím spojeným se sebevražednými sklony.

Po osvobození Československa byla K. Kotalíkovi vrácena svéprávnost a začal vypomáhat jako pokrývač u firmy Pondělíček. V dalších letech ovšem opět mizí z pramenů a objevuje se až v září 1951, opět v souvislosti s alkoholismem a bitím manželky. Ačkoliv tehdy již běželo rozvodové řízení, bydleli společně v nouzové kolonii Pod Děkankou 142. Dne 28. září 1951 přišel domů opět silně podnapilý, načež u něj propukl další prudký záchvat zuřivosti, takže začal již spící manželku tlouct botou do hlavy. Současně vykřikoval, že už ji konečně zabije. V policejním hlášení je zachycena také informace pocházející od J. Kotalíkové o jeho snaze vytáhnout z úkrytu nelegálně drženou pistoli. Ke střelbě naštěstí nedošlo, takže konflikt skončil jen roztrženým čelem a krevními podlitinami na tvářích.

Po zatčení K. Kotalík přiznal opilost a napadení manželky, což zdůvodnil rodinnými neshodami, leč popřel vlastnictví zbraně. Vysloužil si tak zahájení trestního řízení pro nebezpečné vyhrožování, uvalení vazby a převoz do věznice SNB v Bartolomějské ulici.¹¹³ Ve vyšetřovací cele nezůstal dlouho. Už 10. října 1951 došlo mezi manželi k dohodě o přesném vymezení prostor obývaného bytu do ukončení rozvodového řízení tak, že K. Kotalík bude žít v kuchyni a jeho žena v obývacím pokoji. Součástí ujednání byl i závazný slib „...že nebude jeden druhému chodit do místnosti, kde budou bydlet.“¹¹⁴

Mohlo se tedy zdát, že do rozvodu manželů se podařilo omezit riziko dalších násilných excesů. Řada indicií ale ukazuje na vyvrcholení problémů v podobě tragédie. Týden po uzavření dohody byl K. Kotalík ve fakultní nemocnici operován kvůli střelnému poranění hlavy, z jehož charakteru vyplývá neúspěšný pokus o sebevraždu.¹¹⁵ To ale nebylo všechno. Za další měsíc ho 12. listopadu okresní prokurátor v Praze obvinil z vraždy podle paragrafu 216 trestního zákona a uvalil na něj vazbu. Kvůli závažnosti zdravotního stavu však nepřipadal v úvahu okamžitý převoz do vězeňské nemocnice, pročež nařídil přísné střežení na Karlově náměstí, kde podstoupil předchozí lékařský zákrok.¹¹⁶

Ačkoliv studované archiválie neobsahují jméno oběti, existuje reálná možnost, že tehdy definitivně splnil dlouholeté výhrůžky a zabil svojí ženu, načež se pokusil

¹¹² Tamtéž, nedatovaný záznam z roku 1940.

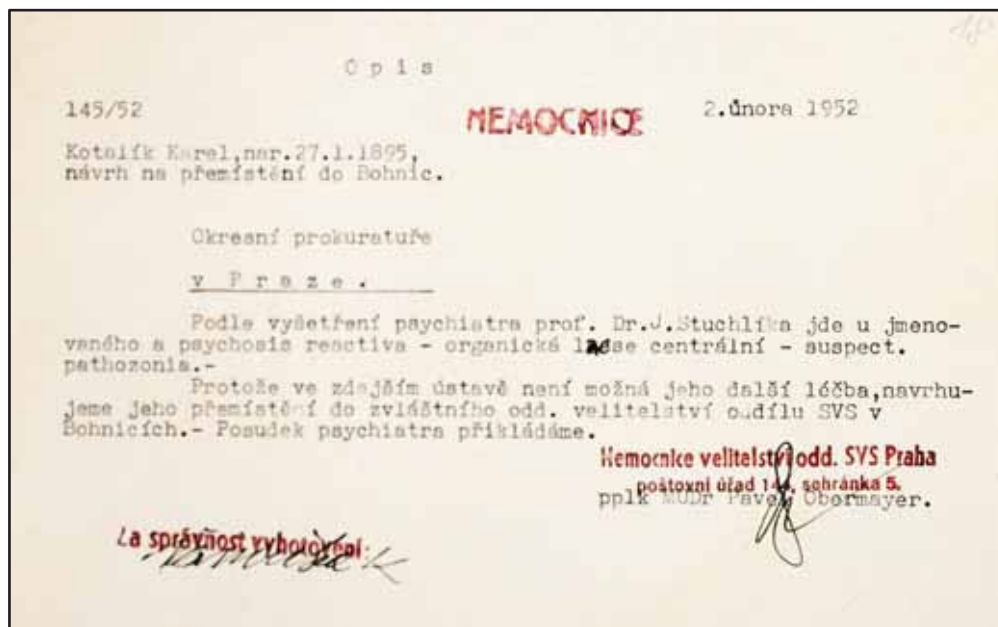
¹¹³ Tamtéž, zpráva o vyšetření z 28. 9. 1951.

¹¹⁴ Tamtéž, úřední záznam z 10. 10. 1951.

¹¹⁵ NA Praha, f. S SNV, osobní vězeňský spis K. Kotalík, zpráva pro ošetřujícího lékaře z 13. 11. 1951.

¹¹⁶ Tamtéž, usnesení okresního prokurátora v Praze z 12. 11. 1951.

zastřelit, o čemž také v minulosti mnohokrát mluvil. Mimo to měla J. Kotalíková pravdu, když na policii zmínila existenci nelegálně držené pistole. Zbraň se ale během následného vyšetřování nepodařilo nalézt, protože bylo pouze konstatováno: „...je možné, že ji Kotalík někam zahodil.“¹¹⁷ Těžko rozhodnout, jestli revolver dobře ukryl, nebo policie nevěnovala této skutečnosti dostatečnou pozornost, ale důsledky byly tragické.

Návrh na přemístění K. Kotalíka do zvláštního oddílu SVS v Bohnicích (foto: NA Praha)

Prokuratura sice zprvu svolila s ponecháním K. Kotalíka ve fakultní nemocnici, ale hned 14. listopadu byl předán do nemocnice vězeňské.¹¹⁸ Pokud se důvodem staly obavy z možného útěku, neměly reálný základ, jak ukazuje záporná reakce lékařů na dotaz ze 17. listopadu, jestli je schopný výslechu.¹¹⁹ Stav obviněného se ale po psychické stránce neustále zhoršoval. Na přelomu ledna a února 1952 proto prodělal psychiatrické vyšetření, na jehož základě profesor Stuchlík konstatoval, že trpí reaktivní psychózou z prožitého šoku spojenou s možným poškozením mozku v důsledku pokusu o sebevraždu. Nereálnost dalšího pobytu na Pankráci se stala zřejmou, což dokládá i resumé lékaře: „Protože ve zdejších ústavě není možná další léčba, navrhujeme jeho přemístění do zvláštního odd. velitelství oddílu SVS v Bohnicích.“¹²⁰

K převozu do Bohnic došlo po souhlasu prokuratury 25. února 1952.¹²¹ V psychiatrické léčebně strávil K. Kotalík necelé poslední čtyři měsíce života a zemřel 20. června 1952 v půl deváté večer na zápal plic.¹²² Jeho tělo bylo předáno k pitvě

¹¹⁷ NA Praha, Policejní ředitelství II – všeobecná spisovna, sign. K 4419/10, kart. 5686, zpráva o vyšetření z 28. 9. 1951.

¹¹⁸ NA Praha, f. S SNV, osobní vězeňský spis K. Kotalík, zpráva o převzetí vězně ze 14. 11. 1951

¹¹⁹ Tamtéž, dotaz okresní prokuratury v Praze ze 17. 11. 1951.

¹²⁰ Tamtéž, návrh na přemístění K. Kotalíka do Bohnic z 2. 2. 1952.

¹²¹ Tamtéž, zpráva o předání K. Kotalíka do léčebny z 25. 2. 1952

¹²² Tamtéž, léčebný a ohledací list z 21. 6. 1952

ústavu soudního lékařství, ale co se poté stalo s ostatky, z doposud objevených pramenů nevyplývá.¹²³ Znamé skutečnosti nasvědčují pouze tomu, že nebyly zpopelněny, takže buď mohl být vydán příbuzným, nebo pohřben do společného šachtového hrobu v Ďáblicích.¹²⁴

V závěru tohoto pokusu zmapovat život K. Kotalíka je ještě nutné zamyslet se nad původem jeho duševní choroby. Pokud shrneme veškeré její aspekty a dáme je do kontextu s výše uvedenými biografickými daty, vyplyne zcela zřejmě, že na počátku všech pozdějších problémů stály hrůzné prožitky z první světové války. Symptomy totiž zcela přesně zapadají do charakteristiky neléčené posttraumatické stresové poruchy (PTSD) v chronickém stádiu.

I když určité povědomí o těchto problémech existovalo již dříve, byla nemoc, kterou často trpí frontoví vojáci, pojmenována a plně uznána až Americkou psychiatrickou společností v roce 1978.¹²⁵ V letech první československé republiky navrátilcům z války proto nikdo neposkytoval potřebnou odbornou pomoc, takže se s nimi museli poprat sami. To ovšem často vedlo ke katastrofálním následkům, stejně jako v případě K. Kotalíka. Jak tedy jeho chování spadalo do rámce příznaků a projevů PTSD?

Už v ohledu rozvoje choroby dosti souznějí. Jako jeden z důvodů je mimo jiné uváděno náhlé velké množství volného času, kupříkladu po odchodu do důchodu, jelikož „Činorodá práce a aktivita drží symptomy PTSD na uzdě.“¹²⁶ A jak dokazují citované prameny, v době, kdy duševní porucha K. Kotalíka vygradovala, psal jeho zaměstnavatel, že je dlouhodobě nemocen, což je velmi podobná situace. Nelze samozřejmě vyloučit, že psychické problémy stály už za jeho pracovní neschopností, ale do fáze vyžadující opakovaný zásah policie postoupila až po té, co nemusel pravidelně docházet do zaměstnání.

Důležitým projevem nemoci je hněv, respektive jeho prudké nezvladatelné záchvaty. Právě u válečných veteránů bývá přechod do stavu zuřivosti téměř okamžitý, což vyplývá z jejich výcviku i bojové nutnosti okamžité reakce, která mnohokrát rozhoduje o přežití. Navíc problémy obvykle umocňuje alkoholismus, coby asi nejčastější „samoléčebná metoda“, jež však má ve svém důsledku spíše devastující účinky.¹²⁷ I tyto situace jsou v konání J. Kotalíka zachytitelné, včetně střídání stavů vnitřní uzavřenosti či přímo odtržení od reality s hyperaktivními momenty.

¹²³ Tamtéž, potvrzení o převzetí těla K. Kotalíka, bez data.

¹²⁴ Aleš KÝR – Alena KAFKOVÁ, *Přehled o uložení ostatků popravených a zemřelých odsouzených za protikomunistický odboj a osob ve výkonu vazby v letech 1948-1961 ve věznicích Praha-Pankrác a Praha-Ruzyně*, nepublikovaný text.

¹²⁵ Jaroslav KULÍŠEK, *Posttraumatická stresová porucha*, s. 2, [online], [citováno 16. 6. 2017], http://www.svv-msk.cz/aktuality/Kulisek_Studie_PTSD.pdf

¹²⁶ Tamtéž, s. 4.

¹²⁷ Tamtéž, s. 4, 5.

Jednak je popisován jako člověk, který „...si rád také tu a tam přihne, ale v opilém stavu nikoho si nevěšmá, ani nemluví...“,¹²⁸ zároveň ale stačilo málo, aby se situace zcela otočila, jako v případě, kdy jej hostinský vyzval k zaplacení útraty. Výsledkem byl zásah policejní zásah, jelikož K. Kotalík na něj nečekaně zaútočil židli. Při zadržení se navíc vytrhl praporčíkovi Hyblerovi a začal utíkat. Skončil v zajišťovací vazbě, jelikož „...na stanici zuřil a nadával...“.¹²⁹

Číslo: 196 Číslo občanského listu: 109 Číslo přílohy protokolu: _____

Léčebný a ohledací list

1. Jméno osobní (křestní): **Kotalík Pavel** 2. Datum narození: **4.7.1896**
je součástí občanského listu

Jméno rodiny (příjmení): _____
je součástí občanského listu

3. Rodič (otec): **Pavel** (matka, v příloze listu) **Františka**
(křestní, v příloze listu)

4. Bydliště (obec): **Praha XII** (okres): **Praha XII** (okres): **Praha XII**
(křestní, v příloze listu)

5. Jméno osobní a rodové perennitěle matky: _____
je součástí občanského listu

6. Jméno osobní a rodové rodové matky: _____
je součástí občanského listu

7. a) základní (hlavní) nemoc: Na poruchách	Druh nemoci	Znak
b) komplikace, která vedla k smrti: Myocarditida chron.	obě	4.1
c) bezprostřední příčina smrti: Průchod mozkomíšním	obě	4.1

je součástí občanského listu

V **Bohemicích** dne **31. června** 1939

8. Pohlaví: **muž** 9. Rodinný stav: **vdovec**

10. Státní příslušnost: **česká** 11. Národnost: **česká** 12. Náč. vyznání: **bez vyznání**

13. Povolání a postavení v povolání	Druh povolání (včetně odvětví)	Povolání a postavení (včetně odvětví)
a) zemědělské		
b) živitel, jde-li o dítě		
c) manžel, jde-li o manželku, je-li manžela vlastním povoláním	poštovní služba	služba
d) živitel povolání, jde-li o osobu na úředním místě		
e) nikteraklivá manželka, jde-li o věstev, je-li manžela vlastním povoláním		

14. Kým, kde a od kdy byl smrtelný nemoc? **Mátní léčebna psych. nemocnice od 10.1.1939**

15. Kde nastala smrt: **ve státní léčebně** 16. Místo smrti: **Praha XIII Bohemice**

17. Datum smrti: **30. června 1939 ve 20. 30 hodin**

18. U dítě: a) živé narození
 b) smrtelné do jednoho roku: **dobře**
 do 24 hod. po porodu: **dělná žilová v. hrdla**
 do 14 let: byli rodičové spolu oddáni? **ano**

Má matka výše uvedeně povolání a jaké? _____

Čís. list. 434.
 Vydání (číslo) Praha - 2014.

Léčebný a ohledací list K. Kotalíka (foto: NA Praha)

Projevy nemoci jsou navíc velmi propletené a související. Alkoholismus jako takový samozřejmě vyplýval z úzkostných stavů až depresí, nočních děsů, nespavosti a halucinací. Mimo to neřídka dochází ke stavu, kdy v mysli postiženého na nevědomé úrovni vznikají utkvělé představy až posedlosti, jejichž cílem je potlačit původní traumatické prožitky, jež přebírají pozici hlavního důvodu všech obtíží.¹³⁰ Zástupným problémem se v analyzovaném případě stala představa nevěry manželky, což se stalo jedním z důvodů jejího fyzického napadání.

¹²⁸ NA Praha, Policejní ředitelství II – všeobecná spisovna, sign. K 4419/10, kart. 5686, šetření z 9. 10. 1951.

¹²⁹ Tamtéž, zápis o zadržení K. Kotalíka z 25. 3. 1939.

¹³⁰ J. KULÍŠEK, citovaná práce, s. 15.

Tím se dostáváme k manželce K. Kotalíka, na níž je dobře patrné, jak moc mohou být lidé žijící v blízkosti člověka trpícího PTSD postiženi. Dlouhodobým působením popsanych okolností, především pak to, že je dotyčná osoba opakovaným terčem výbuchů zuřivosti a agresivity může vést až k rozvoji takzvané „druhotné PTSD“.¹³¹ To samozřejmě zapříčiní i přejímání obdobných vzorců chování. Dobře patrné je to ze záznamů o policejním šetření probíhajícím v roce 1951, které se zmiňují i o J. Kotalíkové a líčí ji velmi nevybíravě: „...říkají ji čarodějnice vožralá, která ráda holduje alkoholu u hraní karet.“¹³² Současně jsou patrné i známky agresivity: „...když ji nechtěl vedoucí ve 24 hodin uvařit kávu, tak ji sprostě nadávala.“¹³³

Život K. Kotalíka ukazuje příběh člověka, jehož osobnost i rodinu zničilo bojové nasazení v první světové válce. Stejně jako on, se do svých domovů vraceli vojáci z legií i rakouské armády a ne jeden se pak celoživotně více či méně úspěšně potýkal s důsledky několikaletého dnes téměř nepředstavitelného těžkého stresu, deformujícího jejich psychiku, navíc bez jakékoliv následné odborné pomoci. Popsaným sklonům k alkoholu, agresivitě a kriminalitě se proto nelze příliš podívat, obzvláště, když jediné, co pro ně tehdejší společnost udělala, bylo zavírání do ústavu pro choromyslné.

Použité prameny a literatura

Národní archiv Praha:

- f. Policejní ředitelství II,
 - pobytové přihlášky, sign. Kotalík Karel*1895,
 - všeobecná spisovna, sign. 4419/10, kart. 5686.
- f. S SNV,
 - osobní vězeňský spis K. Kotalíka.
 -

Jaroslav KULÍŠEK, *Posttraumatická stresová porucha*, s. 2, [online], [citováno 16. 6. 2017], http://www.svv-msk.cz/aktuality/Kulisek_Studie_PTSD.pdf

Databáze Vojenského historického archivu, legionáři, [online], [citováno 13. 6. 2017], <http://www.vuapraha.cz/fallensoldierdatabase>

¹³¹ Tamtéž, s. 6.

¹³² NA Praha, Policejní ředitelství II – všeobecná spisovna, sign. K 4419/10, kart. 5686, šetření z 9. 10. 1951.

¹³³ Tamtéž, úřední záznam z 8. 10. 1951.

MRAVNÍ ODKAZ FRANTIŠKA JOSEFA ŘEZÁČE

Aleš KÝR

František Josef Řezáč (1819-1879) nám zanechal odkaz nejen pedagogický a penitenciární, ale též mravní. Protože zločinnost považoval za sociální zlo, které je nutno odstraňovat dobrem, vycházel ve svém působení z křesťanského pojetí altruismu, obsaženého v biblickém textu nového zákona. Zejména byl inspirován slovy Ježíše Krista: „Miluj svého bližního jako sám sebe.“ (Matouš, 22/39) „...cokoliv jste učinili jednomu z těch mých nepatrných bratří, mně jste učinili.“ (Matouš, 25/40). Těmi nepatrnými jsou opomíjení lidé, kteří nemají zajištěny základní životní potřeby (hladoví, žízniví, neodění a bez přístřeší), dále nemocní a vězni.

Pietní shromáždění u hrobu F. J. Řezáče při příležitosti Dne českého vězeňství – zleva P. Josef Kordík, bývalý vězeňský kaplan ve Věznici Valdice, plk. PhDr. Pavel Horák, Ph.D., ředitel odboru výkonu vazby a trestu GŘ VS, brig. gen. Simon Michailidis, MBA, náměstek generálního ředitele VS ČR a PhDr. Aleš Kýr (foto: KDH)

Obecně jde o osoby strádající tělesně, ale lze dodat i duševně (zanedbaní a nevzdělání), duchovně (nevěřící a malověrní) a morálně (zločinní a nebezpeční). Zločinci však nestrádají jen morálně, ale často i duševně a duchovně. Nezřídka si to však neuvědomují nebo nechťejí to připustit. Proto F. J. Řezáč jako vězeňský kaplan a křesťanský pedagog obracel pozornost trestanců k biblickému výroku z nového zákona: „...pravda vás učiní svobodnými.“ (Jan, 8/32).

Zločinci na svobodě žijí ve všeobecném opovržení a slušní lidé se jim vyhýbají, ale pokud jsou uvězněni, je třeba tento postoj změnit v zájmu jejich nápravy. K tomu je však zapotřebí křesťanská empatie ve smyslu biblického ponaučení z nového zákona: „Pamatujte na vězně, jako byste byli uvězněni s nimi ...“ (Pavel, Listy Židům, 13/3).

Každý člověk si nese v průběhu života svůj pomyslný kříž v podobě zklamání v minulosti, potíží v současnosti a obav z budoucnosti. V krizových životních situacích nevěřící a malověrní zpravidla selhávají a propadají zoufalství. Věřící

křesťané vnímají těžkou situaci jako nesnadnou cestu ke spáse, ke které vyzval Ježíš Kristus své učedníky a zástupy lidu slovy: „*Kdo chce jít se mnou, zapři sám sebe, vezmi svůj kříž a následuj mne.*“ (Marek, 8/34). A tento citát z nového zákona se bezesporu stal zdrojem statečnosti F. J. Řezáče, který se rozhodl pomáhat trestancům strádajícím morálně, duševně, duchovně i tělesně v nepříznivých materiálních podmínkách tehdejší Svatováclavské trestnice v Praze.

F. J. Řezáč byl každodenně ohrožován nakažlivými nemocemi, zejména tuberkulózou a tyfem. Jeho předchůdce P. Josef Drescher se nakazil tuberkulózou a zemřel. Teprve po jeho smrti mohli být kaplani ubytováni mimo trestnici, ale i tak bylo jejich zdraví v neustálém ohrožení a jejich povinnosti je vyčerpávaly. V přeplněné trestnici s počtem 1 300 až 1 600 trestanců působili jen dva kaplani. Bohoslužby s kázáním a promluvami vykonávali několikrát denně, měsíčně poskytl až 300 zpovědí a udělili nejméně 150 svátostí umírajícím. F. J. Řezáč vykonával kaplanskou službu s nemalým přesahem do výchovně vzdělávací činnosti. Prováděl pohovory s trestanci při nástupu a propuštění z výkonu trestu, usmířoval konflikty mezi trestanci, vyučoval školní předměty a staral se o knihovnu. Přes zdravotní riziko a náročnou činnost setrval v trestnici až do zrušení fary sv. Václava při trestnici v roce 1856, kdy se duchovní správu předal řeholním kněžím z řad redemptoristů.

Mravní odkaz F. J. Řezáče nevyplývá z dochovaných ponaučení a doporučení, ale z jeho přístupu k plnění svého poslání ve vězeňství v duchu křesťanského altruismu a empatie. Jeho příkladná pokora, obětavost a trpělivost jsou hodné následování v duchovní, učitelské i vychovatelské službě. I když není snadné plně si osvojit tyto vlastnosti, je zapotřebí se k nim postupně přibližovat.

Prameny a literatura

Aleš KÝR, *Odkaz Františka Josefa Řezáče nejen českému vězeňství*, in: Historická penologie č. 2/2003, Praha 2003, s. 5-6.

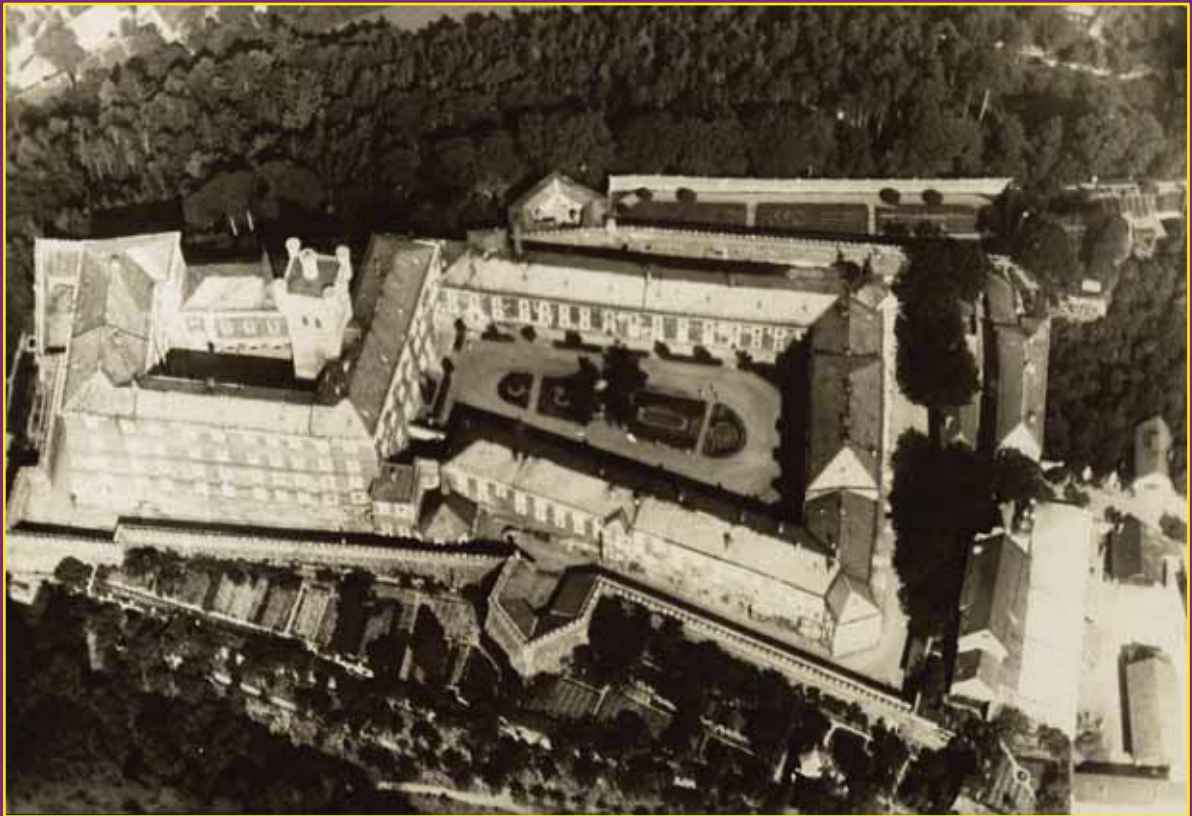
František Josef ŘEZÁČ, *Vězeňství v posavadních způsobech svých s návrhem o zdárnějším trestání a polepšování zločinců*, Praha 1852, reprint, příloha časopisu České vězeňství č. 4-5/1995.

Jan UHLÍK, *F. J. Řezáč – reformátor vězeňství a školství 19. století*, Praha 1997.

Nový zákon, Starý zákon, žalmy a přísloví, Česká biblická společnost, Praha 2008.

Dosud vyšlá čísla časopisu jsou k dispozici na internetových stránkách:

<https://www.vscr.cz/informacni-servis/ke-stazeni/historicka-penologie/>

Věznice Mírov v roce 1923 (foto: KDH)